

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT/VOLUME: 2 SAYI/NUMBER: 1 HAZİRAN/JUNE-2018

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

BAŞ EDİTÖR/HEAD EDITOR

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

EDİTÖRLER/EDITORS

Doç. Dr. Kürşat ÇELİK
Dr. Öğ. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU
Dr. Öğ. Üyesi Gökçe CEREV

İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION ADDRESS

Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı/Elâzığ

Tel: 0 424 233 27 65 **Faks:** 0 424 218 85 65 **Mail:** iibfdergifirat@gmail.com

BASKI/PRINTED BY

Fırat Üniversitesi Basımevi

ISSN: 2608-2184

YAYIN KURULU
(PUBLICATION BOARD)

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet YATKIN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç.Dr. Rıfat BİLGİN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Abdunnur YILDIZ	Fırat Üniversitesi
Dr.Öğ. Üyesi Gökçe CEREV	Fırat Üniversitesi

DANIŞMA KURULU
(ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN	K. Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AY	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Dursun KAYA	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK OZKAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇAK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat DEMİR	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Selma KARATEPE	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Brigita STANİKUKIENE	Kaunas University of Technology

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Feriz İZCİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU	Azerbaycan Devlet Üniv.
Doç. Dr. İdris SARISOY	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AKTAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Murat TUNCER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK	M. Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Reşat AÇIKGÖZ	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Simon ADRIAN	Petru Major University
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay YILMAZ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Assoc. Prof. Dr. Simoh ADRIAN	Petru Maiör Unv. Of T.G.
Assoc. Prof. Dr. Vintilescu BELCIAJ	AJEBucura Universty
Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad

BU SAYININ HAKEMLERİ
(REFEREES FOR THIS ISSUE)

Prof. Dr. Sait PATIR	Bingöl Üniversitesi
Prof.Dr. Y. Mustafa KESKİN	A. İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. D. Çağrı YILDIRIM	Tekirdağ Namık Kemal Üni.
Doç. Dr. Erdal YILDIRIM	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay YILMAZ	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Cem AYDEN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Doğa Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Hasan UZUN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Kemal ÇİFTYILDIZ	Bandırma 17 Eylül Ün.
Dr. Öğ. Üyesi Onur YERLİKAYA ŞAŞMAZ	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Ufuk BİNGÖL	Bandırma 17 Eylül Ün.
Dr. Öğ. Üyesi Yunus GÜLCÜ	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğ. Üyesi Yasemin BİLİR	Kırklareli Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTEST

Şerif CANBAY

FİNANSAL SERBESTLEŞME SÜRECİNDE KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİNİN KONTROLÜ VE MEVCUT RİSKLERE KARŞI ÖNLEMLER (*Control Of Short Term Capital Flows In Processing Financial Liberalization And Measures Against Available Risk*)1

Ahmet AYDIN, Atilla YÜCEL

WEB TABANLI E-TİCARETİN İMALAT KOBİ'LERİNDEKİ PAZARLAMA FAALİYETLERİ İLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI (TRB1 BÖLGESİ İMALAT KOBİ'LERİ ARAŞTIRMASI) (*A Field Study On Web Based E-Commerce Relation With Marketing Activities Of Manufacturing SMEs-Trb1 Region Manufacturing SMEs Survey*).....25

Gökçe CEREV, Sera YILDIRIM

ÇALIŞANLARIN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİNİN İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (*A Study On The Effects Of Personal Characteristics Of Employees On Occupational Accidents And Occupational Diseases*)53

Handan KARAKAYA

GÖRÜNMEZ EMEK VE EV KADINLARI (*Invisible Labor and Housewives*)....73

Sinem YILDIRIMALP, Özge HIZ

TÜRKİYE'DE ÇOCUK REFAHI BAĞLAMINDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SUNULAN BİR HİZMET: KORUYUCU AİLE HİZMETİ (*Service Offered To Children In Need Of Protection In The Context Of Child Welfare In Turkey: Foster Care Service*).....95

Nebiye ŞAHİN

ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI İŞİĞİNDA TÜRKİYE'DE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (*Trade Union- Politics Relation Union-Politics In Turkey: Country Comparisons*).....115

Gülşah TOPTAŞ ARSLAN

ÇALIŞMANIN EVRİMİ: SANAYİ TOPLUMUNDAN SANAYİ ÖTESİ TOPLUMA GEÇİŞ (*Evolution of The Work: Transition from Industrial Society to Post-Industrial Society*)..... **145**

Ahmet Bilal DEMİRCİ, Emin MAMMADOV, Mustafa Recep YILMAZOĞLU

KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE İLİŞKİN REHBERLİK VE SINIF ÖĞRETMENLERİ İLE EĞİTİM FAKÜLTESİNDEKİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: KOCAELİ ÖRNEĞİ (*Guidance towards inclusive education and class teachers at the faculty of teacher education an evaluation of the views of the candidates: Example of Kocaeli*) **163**

Yayın İlkeleri (*Publication Principles*)..... **187**

FİNANSAL SERBESTLEŞME SÜRECİNDE KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİNİN KONTROLÜ VE MEVCUT RİSKLERE KARŞI ÖNLEMLER

Şerif CANBAY*

Geliş Tarihi: 13 Nisan 2018
Kabul Tarihi: 18 Mayıs 2018

ÖZET

1980'li yıllarla beraber gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye akışı gözlemlenmeye başlanmıştır. Bu sermaye akışına ise gelişmekte olan ülkeler finansal piyasalarını serbestleştirecek politikaları hızlandırarak reaksiyon göstermişlerdir. Bu tür politikaların yürürlüğe sokulması ise gelişmiş ülkelerdeki sermaye fazlalığının gelişmekte olan ülkelere doğru akışını hem teşvik etmiş hem de daha da kolaylaştırmıştır.

Fakat sermaye akışının meydana getireceği birtakım risklerde mevcuttur. Bilhassa kısa vadeli sermaye hareketlerinin aşırı oynak olması, piyasaya anlık giriş ve çıkış yapabiliyor olması özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarını olumsuz yönde etkileyip beraberinde finansal krizlere sebep olabilmektedir. Bu bağlamda, sermaye hareketlerinin kontrolü ve kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerinin menfi etkilerini azaltıcı tedbirleri almak, uygulamak ve yönetmek zorunlu hale gelmiş durumdadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Serbestleşme, Sermaye Hareketleri, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Sermaye Kontrolleri, Dünya Para Birimi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Akçakocabey Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, serifcanbay@hotmail.com

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

**Control Of Short Term Capital Flows In Processing Financial
Liberalization And Measures Against Available Risk**

ABSTRACT

Since the 1980's, the flow of capital from developing countries to developing countries began to be observed. Developing countries aspired to this offer by starting to apply policies which will gain financial liberalization to the financial markets to be able to get the capital they need for financing the investments and developments in the developing countries without borrowing. Afterwards, as expected, the accumulation of capital in developed countries started to flow towards developing countries.

However, there are some risks that capital flow might cause. In particular, short-term capital movements being volatile, being able to sudden entry to and exit from the markets might bring further problems and cause to the financial crises by affecting the macro economic balances in a negative way in the countries they headed. In this context, it has been mandatory to control the capital movements, to take measures and implement and manage in order to reduce the negative affects of the short term speculative capital movemenets.

Keywords: Financial Liberalization, Capital Movements, Short-Term Capital Flows, Capital Controls, World Currency Unit.

GİRİŞ

1970’li yıllara kadar gelişmiş ülkelerdeki (GÜ) hızlı büyüme ivmesi bu yıldan sonra durgun bir hal alarak kısır bir döngü içerisine girmiştir. GÜ’lere ait olan şirketler uluslararası pazarlarının genişletilmesi ve sermaye hareketlerinin önündeki mevcut engellerin kaldırılmasını arzulamaktaydılar. Yine aynı dönem içerisinde dışa açık ekonomiye sahip az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ekonomik kalkınma için planladıkları yatırımların finansman kaynağı olarak uluslararası sermayeyi fırsat olarak görmüşlerdir. Her iki taraf için fırsat olarak görülen bu alışveriş 1970’li yılların ortalarından itibaren ülkelerin finansal serbestlik politika uygulamaları ile dünya çapında faaliyet alanı bulmaya başlamıştır.

Özellikle 1980’li yıllarla birlikte, uluslararası sermaye yoğun bir şekilde GÜ’lerden GOÜ’lere aktarılmıştır. Ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan finansmanı sağlayan GOÜ’ler sermayenin piyasaya ani giriş-çıkışlarını frenleyici tedbirler almadıklarından ciddi finansal krizler yaşamışlardır. Küreselleşmenin hızla yaygınlaştığı 1990’lı yıllar ile 2000’li yılların başlarında sermaye hareketlerindeki bu ansızın giriş-çıkışlar, ortak noktaları özellikle finansal serbestlik politikalarını benimsemiş olan Doğu Asya’dan başlayıp, Doğu-Orta Avrupa, Latin Amerika ülkelerde vücut bulan finansal krizlere neden olmuştur. Meydana gelen bu durum ise finansal serbestlik süreci içerisinde istikrarsızlığa yol açabilecek sermaye hareketlerine engel olabilecek bir takım tedbir alınmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmada özellikle finansal serbestleşme süreci ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin kavramsal çerçevesi hakkında açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca çalışmada bu tür spekülatif sermaye hareketlerinin risklerini önlemeye yönelik ne gibi tedbirler alınabileceğine dair alternatif politika önerileri sunulmuştur.

1. Dünyada Finansal Serbestleşme Süreci ve Uluslararası Sermaye Hareketleri

1.1. Finansal Serbestleşmenin Tanımı ve Gelişimi

Finansal serbestleşme, bir ülkenin kendi iç piyasasında, piyasa koşullarının iyileşmesini sağlaması ve devletin finansal piyasalar üzerindeki doğrudan kontrollerinin kaldırılması ile ülkenin kendi finansal piyasalarına

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

uluslararası sermayenin giriş ve çıkış önündeki engelleri kaldırarak uluslararası piyasalarla bütünleşmesidir (Eser, 2012:4).

1970’li yıllarda GÜ’lerde görülen, enflasyon ve işsizliğin birlikte yaşanması biçiminde ortaya çıkan ekonomik bunalım, parasal değişkenlerin yeniden önemsenmesine neden olmuştur. Hükümetlerin ekonomiye maliye politikasıyla değil, politika önerileri içinde serbest piyasanın işleyişini sağlamaya dayalı para politikasının daha etkin olacağı görüşü önem kazanmıştır (Kepenek, 2012:197). GÜ’lerde ortaya çıkan ekonomik bunalımla birlikte finansal serbestleşme süreci başlamış ve bu sürece paralel olarak Neoklasik yaklaşım ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde, finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve finansal derinleşmenin sağlanmasının GOÜ’lerde ekonomik gelişmeyi hızlandıracağı ve etkin kaynak kullanımını sağlayacağı ileri sürülmüştür (Oktayer, 2009:74). Bir finansal sistem gelişirken ve daha sofistike bir yapıya sahip olduğunda finansal piyasa yabancı yatırımlara açık hale gelmekte ve diğer finansal piyasalar ile daha yakın bir ilişki içerisine girmektedir (Yıldırım ve Çevik, 2017:43).

Finansal serbestleşme süreci, önce GÜ’lerden ABD, Japonya, İngiltere’de daha sonra GOÜ’lerden Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkede uygulanmıştır. Dış kaynak bulmakta zorlanan GOÜ’ler, dış borç krizi ile karşı karşıya kalmış, bu kaynak yetersizliği ile diğer sorunların çözümü olarak da finansal serbestleşme yoluna başvurmuşlardır.

GOÜ’lerce bir çıkış yolu olarak görülen finansal serbestleşme süreci esnasında meydana gelen temel olgular; faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılması, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların kaldırılması, bankacılık-finans sistemindeki denetim ve kısıtların kaldırılması veya önemli ölçüde azaltılması, finans piyasalarının konvertibilitelere sahip olmasının gerçekleştirilmesi, kurların dalgalanmaya bırakılarak uluslararası sermaye akımlarının hızlandırılması, yeni finansal araçların finans piyasalarındaki etkinliklerinin artırılması olarak özetlenebilir (Kepenek, 2012:197).

Türkiye ekonomik istikrarın henüz sağlanamadığı, finansal piyasa ve bankacılık sektöründe ciddi sorunların var olduğu bir ortamda sermaye

hareketlerini serbestleştirme kararı almıştır. Türkiye’de dış kaynakların yetersiz oluşunun da tetiklemesiyle 1979 yılında bir kriz sürecine girilmiş ve bu süreç içerisinde dış desteğin sağlanamaması krizin etkilerini daha da şiddetlendirmiştir. Dış destek için başvurulmuş uluslararası kuruluşlar ekonomik destek için serbestleşme sürecinin başlatılmasını ve ekonomide reforma gidilmesini ön koşul olarak sunmuşlardır. İç ve dış koşullarda ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde geleneksel ekonomi politikaları yeniden gözden geçirilmiş ve yeni politikaların gerekliliği üzerinde durulmuştur (Oktayer, 2009:74). Türkiye’de hükümet yaşadığı bu tecrübe neticesinde iç talebe dönük ve dış ticareti koruma politikaları ile desteklenen ulusal sanayinin, nitelik değiştirmesine 24 Ocak 1980 tarihi ile yeni bir ekonomi politikası uygulama kararı almıştır. Bu uygulama ise serbest piyasa sistemine dayalı, dışa dönük ekonomi politikalarını temel alan yapısal bir uyum programıdır. Kısacası bu tarihte beraber Türkiye’de geniş kapsamlı bir reform ve serbestleşme süreci başlatılmış oluyordu.

1.2.Uluslararası Sermaye Hareketleri

GÜ’lerde finansal piyasaların serbestleştirilmesine yönelik ilk uygulama sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik olmuştur. 1980’li yıllarda dünya ekonomisinde görülen finansal serbestleşme süreci ile beraber yeni ve karlı pazarlar arayan sermayenin uluslararası dolaşımı hız kazanmış devamında ise uluslararası sermaye, GOÜ pazarlarına yönelmiştir. GOÜ’lerin bir çoğunda bu yıllar ile birlikte sermaye hareketleri tamamen veya büyük ölçüde serbestleştirilmiş ve arbitraj arayan kısa vadeli sermaye hareketleri diğer bir adı ile sıcak para her geçen gün önem kazanmıştır (Boratav, 2003).

Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren sermaye hareketleri, spekülasyon nitelikli sıcak para şeklinde GOÜ’lere doğru akmaya başlamıştır (Obstfeld, 1994: 251). 1990’lı yıllarla birlikte, finansal piyasalarını serbestliğe kavuşturan GOÜ’lere yönelik sermaye hareketleri büyük bir hız kazanırken, sermaye hareketlerinin yapısında da değişiklikler gözlemlenmiştir. Bu süreçte, GOÜ’lere yönelik sermaye hareketleri daha kısa vadeli bir niteliğe bürünmüş, spekülasyon kazanç peşinde koşan sermaye hareketleri oldukça önem kazanmıştır. Türkiye’de de aynı yıllar yoğun sermaye hareketlerinin gözlemlendiği yıllar olmuştur. Artan bu sermaye hareketlerinin bir kısmını doğrudan sermaye hareketleri oluştururken daha büyük kısmını ise yüksek

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

reel faiz ile birlikte sabit döviz kuruna dayalı, spekülatif amaçlı, kısa vadeli sermaye hareketleri oluşturmuştur.

Yapılan birçok araştırma, finansal serbestleşme neticesinde sermaye hareketlerinin olumlu etkilerinin yanı sıra finansal piyasaların çok daha kırılğan bir özellik kazandığını göstermektedir. Örnek olarak sermaye akımlarının reel sektör üzerindeki önemli fakat finansal krizi tetikleyici etkilerinden biri, özel sektöre sağlanan krediler ile birlikte harcamaların da artmasına yol açmasıdır. Spekülatif sermayenin hızla girdiği ülkelerde öncelikle ekonominin hızla büyüdüğü ve bu büyümenin özellikle özel tüketim harcamalarındaki artışlarla gerçekleştiği gözlemlenen genel bir tespittir. Böyle bir durumda yerli paranın değerlenmesi ile birlikte, ucuz ithal tüketim mallarının hızla artması ve bunun pahalı ve kısa dönemli borca karşılık gelen sermaye girişleri ile finanse ediliyor olması da krize uygun bir ortamı hazırlamaktadır (Yentürk, 2003:104-105). Finansal yabancı sermaye, girdiği ülkede öncelikle döviz birikimi sağlayarak ithalat ve para arzı artışına sebep olur. Bu artışların ardından tüketim ve yatırım harcamaları da artar. Böyle bir durumda yurt içi hasıla artarken ulusal tasarruflar ise azalır. Fakat ülkeye giren sermaye akış hızının yavaşlaması ve hatta durması ithalattaki artışa bağlı olarak cari açığın artışına zemin hazırlayabilir (Calvo, Leiderman ve Reinhart, 1996:128). Böyle bir döngü ise yeterli önlemler alınmadığı takdirde büyük bir finansal krize yol açabilir.

Bu süreç içerisinde kırılğanlıkları daha da artan birçok GOÜ ekonomileri büyük krizlerle boğuşmak zorunda kalmıştır. Finansal serbestlik politikalarıyla uluslararası sermayeye açılan; Türkiye de dahil GOÜ'lerden başta Meksika ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkede oldukça ciddi finansal ve mali krizler görülmüştür. Bu ülkelerin aynı periyotlarda hem iç mali piyasalarına hem de uluslararası sermaye hareketlerine yönelik serbestleşme politikaları uygulamaları, bu politikaların krizlerle ilişkisi olabileceği varsayımını doğurmuştur.

2. Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Tanımı ve Etkileri

Bu başlık altında kısa vadeli sermaye hareketlerinin kavramsal çerçevesi hakkında bilgiler verilecektir.

2.1. Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Tanımı

Uluslararası finansal piyasaların içerisinde hızlı ve devamlı bir şekilde hareket eden vadesi bir yıla kadar olan spekülâtif sermayeye finans literatüründe kısa vadeli sermaye ya da sıcak para denmektedir. Kısa vadeli sermaye hareketleri genellikle spekülâtif amaçlı, finansal getiri peşinde koşan mali sermayenin kısa vadeli sermaye hareketlerini kapsar. Özetle sıcak para; ticari kredileri içermeyen ve bankalara açılan kısa vadeli kredilerden, hisse senetlerine ve kısa vadeli borç senetlerine yönelik portföy yatırımlarından, özel kurumlara sağlanan kısa vadeli finansal desteklerden ve banka mevduatlarında yaşanan kısa vadeli değişimlerden oluşmaktadır.

Kısa vadeli sermaye hareketleri, yerli müteşebbislerin yabancı tasarrufları elde etmesine imkan sağlayarak büyümeye yol açabilmektedir. Lakin istikrarlı bir finansal sistemin noksanlığı durumunda yabancı sermaye girişi, ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen finansal krizlere yol açarak kaynak tahsisinde bozulmalara neden olacaktır (Yıldırım ve Çevik, 2017: 43).

Sıcak para hareketleri yerli ya da yabancı kaynaklı olabilmektedir. Bununla birlikte özellikle cari açığa sahip ülkeler için yabancı kaynaklı olan sıcak paranın riski çok daha büyük olmaktadır. Yabancı yatırımcı ve kurumların kısa vadeli borç senedi veya hisse senedi alımına yönelik portföy işlemleri, yabancı kökenli kurumlar tarafından yerli özel sektör firmalarına ve bankalara sağlanan krediler ile yabancı kaynaklı mevduat işlemleri yabancı kaynaklı sıcak para hareketlerinin kaynağını oluşturmaktadır. Yerli kökenli sıcak para hareketlerinin kaynakları ise tam tersine ülkede yaşayan yatırımcılar ile faaliyet gösteren kurumların yurtdışında faaliyet gösteren kurum ve kişilere sağladığı krediler, mevduat işlemleri ve yurtdışındaki hisse senedi ile kısa vadeli borç senedi alımına yönelik portföy işlemleridir (Özerol, 2002: 151-160).

Başka bir ifade ile sıcak para, paradan para kazanmak isteyen yatırımcıların ülkeye getirdiği sermayedir. Söz konusu sermayenin ne zaman geri döneceği, ülkede ne kadar kalacağı, sürekli olup olmayacağı, kaynağı ne zaman geleceği ve toplamda ne kadar olacağı gibi unsurlar belli değildir.

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

2.2. Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Etkileri

Uluslararası sermayenin ekonomik büyümeye katkısı GOÜ'ler için bilinen bir gerçek olarak her zaman çok önemli bir finansman kaynağı olmuştur. Bu tür sermayeyi kendi piyasalarına çekmek için hükümetler yıllardır rakip diğer ülkelere nazaran daha cazip hale gelebilecek çeşitli teşvik paketleri hazırlama konusunda da yarış içinde olmuşlardır. Uluslararası sermaye girişleri vasiyasıyla bu ülkeler döviz açıklarını kapatabilmekte ve iç piyasada yaşanan hareketlilik ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır. Fakat sermaye çekebilmek için plansız ve kontrolsüz yapılan sermaye piyasasının serbestleştirilmesine yönelik uygulamaların ekonomik büyümeye olumlu katkısının olduğuna yönelik çok az delil varken, GOÜ'ler için büyük riskler yüklediğine dair birçok kanıt vardır (Stiglitz, 2002: 247). Örneğin henüz derinleşmemiş olan GOÜ piyasalarına yüksek miktarda sermaye girişi piyasalarda istikrarsızlığa yol açabilir. Kısa vadede gelir elde etmek için ülkeye giren sıcak para ülkede suni bir büyüme ile birlikte ekonomik canlılık meydana getirecektir. Söz konusu ekonomik hareket insanların daha fazla tüketmesine, borçlanarak gayrimenkul yatırımı yapmasına ya da yatırımcıların kredi kullanarak ekonomik girişimlerde bulunmasına neden olacaktır. Kısacası sermayelerin etkin bir şekilde verimli yatırımlara dönüştürülmesi sonrasında zaman zaman geri ödeme sürecinde problemlere yol açarak, kullanılan kredilerin vadesinde ödenmemesi durumunda iflaslar yaşanabilme durumu ortaya çıkabilmektedir.

Kısa vadeli sermayenin ülkeye yoğun şekilde girişi ulusal parayı aşırı değerlendirmekte, bu da sonuçta ihracatı caydırarak, ithalatı genişletmekte ve cari işlemler dengesi üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Kısacası bahse konu sermaye önemli seviyelere ulaştığında bu durum ülkedeki döviz fiyatlarını düşürmektedir. Böyle bir durumda dövizin düşük fiyatlı olması ithalatı ucuzlatacağı için ülkeye gelen ucuz ithal mallar yerli üretimi baskı altına alarak belli bir süre sonra ülkenin büyüme seviyesini düşürmeye başlayacaktır. Ayrıca ihracat yapan kurumların ülkeye soktukları dövizin karşılığı düşük olacağından ihracat yapan firmaların karlılık seviyeleri düşebilir ve yerli firmalar dünya ekonomisi içerisinde rekabet

güçlerini kaybedebilirler. Söz konusu bu durum yerli üretimi dolayısıyla istihdamı da son derece olumsuz etkileyebilmektedir.

Ayrıca finansal sermayenin kısa vadeli hareketleri, merkez bankalarının bağımsız para, faiz ve döviz kuru politikası uygulamalarını kısıtlayabilmektedir. Merkez bankaları, bir yandan sermaye girişlerinin ulusal para piyasalarında meydana getirdiği baskıları azaltmak amacıyla sterilizasyona giderken, bir yandan da spekülasyon sermayenin kaçış riskine karşı, yüksek döviz rezervi tutması zaruri hale gelmektedir.

Özetlemek gerekirse arbitraj ve spekülasyonlarla beslenen sıcak para, öncelikle ekonomide bir bahar havası oluşturarak, likidite ihtiyacını karşılarsa da, özellikle faiz ve döviz kuru başta olmak üzere ülke içinde ekonomik ve siyasi gelişmeler ile yurt dışında ortaya çıkan kar fırsatlarına karşı son derece hassastır. Bu nedenle sıcak para, ülke ekonomisine ilişkin herhangi bir olumsuz sinyalde veya yurt dışında daha karlı alanlar gördüğünde hızlıca kaçabilmekte ve ülke içinde önce finansal piyasalarda ve daha sonra reel piyasalarda ciddi sorunlara neden olabilmektedir (Çelik, 2008:74).

3. Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler

Finansal serbestleşme süreci sonrasında özellikle 1990'lı yıllar ile birlikte GOÜ'lerde görülen finansal krizler ve bu ülkelerde meydana getirdiği derin tahribat bu tür sermaye hareketlerinin yine özellikle de spekülasyon kısa vadeli sermaye hareketlerinin kontrolünü zorunlu hale getirmiştir. Sermaye kontrolleri, finansal varlıkların uluslararası hareketlerini kısıtlayarak, tüm ya da belirli varlıkların getirilerini, dünyanın diğer ülkelerinde elde edilen getirilerden ayırtırmaktır (Cooper, 2001:337-338). Sermaye kontrolleri; sermayenin hacmini, yönünü, karakterini veya zamanlamasını değiştiren her türlü resmi tedbirleri içermektedir (Bloomfield, 1946: 688).

Spekülasyon sermayenin kontrol edilmesi, durdurulması ya da kalıcılığının artırılmasına ilişkin ilk sistemli çalışmalar tesir ettiği coğrafi alanın büyüklüğü ve krizin boyutları nedeniyle ekonomi tarihinde özel bir konuma sahip olan Asya krizi ile başlamıştır. Ancak söz konusu sistematik çalışmalar yeterince sonuç vermemiş; Brezilya, Arjantin, Rusya ve Türkiye

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

krizleri sıcak paranın kontrol edilmesine ilişkin çalışmaların hızlandırılmasına ve yayılmasına sebep olmuştur (Erdinç, 2011:268-284).

Sıcak para kaynaklı krizler incelendiğinde krizlerin ortak noktasının krizlerin tamamının spekülâtif sermayenin çıkışı ile tetiklenmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sıcak paranın etkisini incelemek için sıcak paranın ülkelerden çıkışının nedenlerini irdelemek doğru bir başlangıç olacaktır. Geliştirilen teorilerin yaşanan krizleri açıklamakta yetersiz kalması ve krizlerin bir önceki teoriyi geçersiz kılması, üç temel parasal kriz teorisi geliştirilmesine neden olmuştur. Parasal kriz teorileri ilk olarak Latin Amerika ülkelerinde 1980 yıllarında yaşanan parasal krizleri açıklamak amacıyla oluşturulmuştur. Bununla birlikte Avrupa Para Sistemi krizinde sermaye, kur politikalarıyla uyumlu bir makro politika yürütülmesine karşın ülkeden çıkmış, dolayısıyla Latin Amerika krizine ilişkin teori de yetersiz kalmıştır. Kur politikası beklenen şekilde yürütülmesine karşın kriz çıkmazı ikinci kriz teorisinin geliştirilmesine neden olmuş ama ikinci teori de Asya krizinde yetersiz kalmıştır (Yeldan, 1998:155-165). Çünkü Asya krizi bilgi eksikliğinden yaşanmış, ekonominin oyuncularının sahip oldukları asimetrik bilgi sermayenin ülkeden çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak aşağıda üçüncü başlık altında belirtilen kriz teorisi geliştirilmiştir. Ancak hiçbir otorite söz konusu üç kriz teorisinin günümüz ekonomik gelişmelerini tam olarak açıkladığını iddia edemez.

Günümüz ekonomik koşulları nedeniyle dördüncü belki de beşinci teorisinin ortaya çıkması oldukça muhtemel gözükmektedir. Sermayenin ülkeler arasında serbest olarak dolaşmasına, sıcak paraya ve parasal krizlere ilişkin yürütülen yeni çalışmalar, spekülâtif sermayenin ülkeyi terk etmesine sermayenin kendi dinamiklerinin neden olduğunu iddia etmektedir. Sıcak para ülkeye girdiğinde hızlı bir şekilde oluşturduğu sanal büyüme etkisiyle paralel olarak yapay büyümenin olumsuzluklarını da beraberinde ülkeye getirmektedir. Söz konusu kısır döngü sonucunda, kısa sürede spekülâtif sermayenin meydana getirdiği problemler, spekülâtif sermayenin ülkeyi terk etmesi için gerekli zemini oluşturmaktadır.

Özetle ilk teori, para ve maliye politikalarının sabit kur politikası ile uyumsuz yürütülmesi nedeniyle cari açığın hızla yükselmesi sonucunda

devalüasyon kaygısı artan yatırımcıların döviz yükselmeden ülkeden çıkmak istemeleri ve çıkış hareketlerinin bir birini tetiklemesi ile yükselen dövizin krize neden olduğu durum olarak özetlenebilmektedir. İkinci teori Avrupa para sistemi krizinin nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu krizin nedeni, spekülasyon sermayenin gelecekte yaşanmasını öngördüğü makro ekonomik dengelerdeki bozulmaları dikkate alarak çıkış yapması şeklinde açıklanmaktadır. Bu noktada yatırımcılar meydana gelen olumsuz ekonomik ortamdan etkilenerek ileride bir kriz yaşanacağı beklentisi ile sermayelerini mevcut piyasadan çekebilme yönelimindedirler. Ancak bu durumda ekonomik kriz, bozulacağı düşünülen makroekonomik dengeler nedeniyle değil, bu durumun yaşanacağı beklentisiyle ülke dışına çıkan sıcak para nedeniyle ortaya çıkmış olmaktadır. Üçüncü teze ise Asya krizi örnek olarak verilebilmektedir. Söz konusu başlık altında yer alan krizler finansal piyasalarda ortaya çıkan hatalı ya da yanlış yönlendirilmiş bilgi nedeniyle sermayenin ülkeden çıkması nedeniyle meydana gelmektedir.

Gabriel Palma yabancı sermaye hareketlerinin az gelişmiş ve GOÜ'ler üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yazar incelemesi sonucunda, sıcak paranın ülkelerin kendilerine öz dinamikleri doğrultusunda farklı ülkelere farklı şekillerde tesir ettiği kanaatini edinmiştir. Bu doğrultuda Palma, yabancı sermayenin ülkelerin temel ekonomik göstergelerini nasıl etkilediği, ülkeye nasıl giriş yaptığı ve ne kadar kaldığı gibi konular kapsamında sıcak parayı incelemiştir. Bu çalışmadaki ana gaye sıcak paranın ülkelere nasıl giriş yaptığı, ülkelerin temel ekonomik göstergelerini ne şekilde etkilediğini gözler önüne sermektir. Söz konusu çalışma incelendiğinde yazarın tanımladığı başlıkların altında yer alan ülkelerin yabancı sermaye ile etkileşiminin 2000 yılında Türkiye'nin sıcak para ile etkileşimine benzerlik gösterdiği dikkati çekmektedir. Palma söz konusu etkileşim sürecini; yerli bankalar ile portföy yatırımlarına sağlanan kısa vadeli kredilerin önemli ölçüde büyümesi, faiz oranlarının düşmesi, yerel reel döviz kurunun değerlenmesi, tüketimin artması, borsa içerisinde balon oluşması, tasarrufların azalması, cari işlemler dengesinin bozulması, dış borcun vadesinin kısılması, dış borcun büyümesi ve son olarak kriz olarak tanımlamıştır (Palma, 2000).

Bu tür sermaye hareketlerinin önemli bir kısmının spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermayeden oluştuğu varsayımından hareketle yapılmış birçok

Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler

araştırma neticesinde spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermaye hareketleri ile finansal krizler arasında ciddi ilişkiler tespit edilmiştir. Dolayısıyla da bu tür spekülasyon sermaye hareketlerine karşı önlemler alması çok önem arz eden bir husus olarak hükümetlerin karşısına çıkmıştır. Bu konu ile ilgili yapılmış olan birçok çalışma sonucunda mali krizlerle yabancı sermaye giriş ve çıkışları arasında yakın bir ilişkinin olduğuna dair bulgular ortaya konulmaktadır. Sermaye hesabının serbestleştirilmesinin, bu krizlere yol açan en önemli etmendir (Stiglitz, 2002: 121). Latin Amerika ve Asya ülkelerinin çoğunda 1990'larda uygulanan sterilizasyon politikalarının yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki farklılığı genişletmesi, kısa vadeli spekülasyon sermaye girişlerinin artışına ciddi boyutlarda yol açmıştır. Bunu önlemek amacıyla da başta Malezya, Şili, Kolombiya, Brezilya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler belli periyotlarda, sermaye girişleri üzerine kontroller uygulanmıştır (UNCTAD 1998: 104).

Mathieson ve Rojas-Suarez (1994) sermaye kontrollerinin nedenlerini;

- i) Kısa vadeli sermaye akımlarında gözlenen aşırı dalgalanmaların sınırlandırılması,
- ii) Sermaye kaçışının önlenmesi,
- iii) Kamu gelirlerinin artırılması ve
- iv) Gelir dağılımı ile ilgili sorunlar olarak belirlemiş ve açıklamaya çalışmıştır (Esen, 1994:38-39).

Sermaye hareketlerinin kontrolüne yönelik literatür incelendiğinde yapılan çalışmalardan biri olarak Checchi (1992), ekonometrik bir analizle incelediği üç ülkeden, İngiltere, Japonya ve Avustralya, ikisinde (İngiltere ve Japonya) sermaye kontrolleri yoğun biçimde kullanıldıkça, işgücünün toplam gelirden aldığı payın artışı yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Epstein ve Schor (1992), Keynezyen bir modelle sermaye kontrollerinin, bağımsız para politikasına imkan tanıyarak, genişleyici bir para politikasının, faizleri düşürerek istihdamı ve kapasite kullanımını artırdığını ve finansal kesim aleyhine bir ortam yarattığını göstermişlerdir.

1997-1998 yıllarında mali kriz yaşayan Asya ülkeleri için yapılan çalışma neticesinde, sermaye çıkışı üzerine kontrol uygulayan Malezya, IMF politikaları uygulayan Güney Kore, Endonezya ve Tayland'danazaran daha olumlu sonuçlar elde etmiştir (Kaplan ve Rodrik, 2001).

Epstein, Grabel ve Jomo (2003), Şili, Kolombiya, Tayvan, Singapur ve Malezya'da uygulanan bir çalışmanın bulgularına göre, söz konusu ülkeler uyguladıkları sermaye kontrolleri sayesinde kritik önemde bazı makroekonomik hedeflere ulaşabilmişlerdir

Bu doğrultuda spekülâtif sermayenin kontrolüne ilişkin geliştirilen politikalar iki ana başlık altında ele alınmış, söz konusu başlıklar uluslararası sermaye kontrolleri ve ulusal sermaye kontrolleri şeklinde aşağıda sunulmuştur.

3.1. Uluslararası Sermaye Kontrolleri

Uluslararası sermaye kontrolünün en bilineni ve en önemlilerinde biri Tobin vergisidir. Uluslararası düzeyde bir iş birliğinin oluşmasına dayalı bu uygulamada döviz işlemleri vergilendirilmektedir. Bu verginin kısa vadeli spekülâtif sermaye hareketini caydıracağını fakat uzun vadeli sermaye hareketini çok fazla bir etki oluşturmayacağı düşünülmüştür. Tobin Vergisi'nin ayrıca fon oluşturma fonksiyonu da bulunmaktadır. Bunun dışında para krizlerini ve para piyasasındaki istikrarsızlığı gidermektedir (Smith, 1997: 744). Fakat sermaye hareketlerinden spekülâtif gelir elde eden fon varlıkları ve getiri sağlayan sınıf uluslararası sermaye kontrollerinin uygulanması karşısındaki en önemli engeldir. Bir diğer zorluk ise söz konusu uygulamaların yeri geldiğinde onlarca ülkenin konsensüsü ile oluşturulması gerekmesidir. Söz konusu durumda çıkarları çatışan ülkelerin bürokrasi içerisinde karar alamamaları hükümetlerin oy kaygısı nedeniyle uluslararası arenada ülkelerinin çıkarlarını körü körüne savunmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte finansal reformun uluslararası düzeyde sağlanmasının tüm dünya vatandaşları ile firma ve ülkeleri için olumlu olacağı açıktır. Aşağıda uluslararası finansal reformun oluşturulabilmesine ilişkin öne çıkan başlıca alternatifler sunulmuştur.

- Uygulaması oldukça güç olmakla birlikte ekonomi otoriteleri "Dünya Para Otoritesi"nin oluşturulmasının kur savaşlarını engelleyeceğini, tüm dünyanın aynı kur ile yatırım yapması

Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler

nedeniyle sıcak paranın tüm şok etkilerinin ortadan kalkacağını iddia etmektedirler.

Söz konusu açılım kapsamında Dünya Para Otoritesi'nin bir dünya para birimi ile desteklenmesi de önerilmektedir. Günümüzde söz konusu yapılanmaya en çok yaklaşılan alan Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından oluşturulan, uluslararası bir ödeme ile rezerv aracı olan ve özel çekme hakları anlamına gelen SDR (special drawing rights) para birimidir. SDR bir hesap birimi olup henüz fiziki olarak para birimi görevini görmemektedir. SDR'nin değeri sepet para tekniğine (1 Ocak 2001 tarihinde SDR sepetinin, Euro, Japon Yeni, İngiliz Sterlini ve ABD Doları'ndan oluşmasına karar verilmiştir.) göre oluşturulmaktadır. SDR, IMF'deki kotaları oranında üye ülkelerin hesaplarına kaydedilmekte ve SDR'sini kullanmak isteyen ülke, hangi ülkenin parasını elde ederse SDR'sini o ülkeye devretmektedir. Böylece döviz sıkıntısı bulunan ülke krize girmeden ödemelerini SDR ile yapabilmiş, karşı ülke ise SDR rezervini artırabilmiş olmaktadır.

Hâlihazırda Dünya Merkez Bankası (World Bank Group-Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası- IBRD – GOÜ'lerin kamu sektörüne kredi sağlamaktadır.) adı altında bir yapılanma mevcut olmakla birlikte söz konusu banka sermaye hareketlerini kontrol etmekten ziyade dünya ekonomisine destek sağlama ve ülkeleri kalkındırmak amacıyla kurulmuştur. Dünya Para Otoritesi'nin kurulması durumunda sermaye hareketlerinin kontrolüyle birlikte aşağıda belirtilen kurumların görevlerini de icra etmeleri beklenmektedir. Bunlar;

- Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA- International Development Association- Yoksulluk çizgisinin altında kalan ülkelere kredi sağlamaktadır.)
- Uluslararası Mali İş birliği (IFC- International Finance Corporation- GOÜ'lerde özel sektöre kredi sağlamakta ve özel sektörün gelişmesini desteklemektedir.)

- Çok taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı (MIGA- Multilateral Investment Guarantee Agency- GOÜ’lerdeki yabancı yatırımlara ve risklerin ticari olmayan bölümünü karşılamaya dönük güvence sağlamaktadır.)
- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID- International Centre for Settlement of Investment Disputes - Hakemlik görevini üstlenmekte ve arabuluculuk davalarına bakmaktadır.)
- Ülkelerin borç aldıkları tutarları sigorta ettirmeleri ve “Uluslararası Mevduat Sigortası Kurumu”na borçlarına paralel olarak risk primi ödemelerini öneren ikinci bir çözüm de tartışılmaktadır. Bu uygulamada araştırmacılar IMF’nin ülkelerin alabileceği borç limitini saptaması ve G8 ülkelerinin sigortalanmayan borç ödemelerini kabul etmemeleri gerektiğini savunmaktadırlar.
- Günümüzün en çok tartışılan ve farklı kurumlar altında birçok kez denenen bir diğer kriz önlemi ise IMF’nin yeni bir kriz fonu oluşturması ve olağanüstü durumlarda ülkelerin bu fondan borçlanarak spekülasyon ataklarına karşı kendilerini savunabilmeleri üzerine kurulmuştur.
- Sıcak paranın spekülasyon etkilerini önlemeye yönelik yeni yeni yeşeren bir diğer önlem ise “Uluslararası İflas Mahkemesi” adı altında toplanmaktadır. Söz konusu öneri kapsamında, ödeme güçlüğüne düşen ülkelerin önemli yatırımlarının sonlanmasının ve ülkenin tasfiyesinin engellenmesine ilişkin söz konusu kurumun oluşturulması önerilmektedir.
- Son olarak ise uluslararası arenada ülkelerin danışabileceği ve kritik süreçleri yönetmek için fikir alabileceği “Uluslararası Finansal Kriz Yöneticisi Kurumu”nun oluşturulması önerilmektedir.

3.2. Ulusal Sermaye Kontrolleri

Uluslararası önlemlerden sonuç alınabileceği oldukça açık olmakla birlikte, ülkelerin çok derin bir kriz yaşanmadığı sürece söz konusu kararların etrafında toplanamayacakları da bir o kadar açıktır. Dolayısıyla bu noktada ulusal sermaye kontrolleri ön plana çıkmaktadır.

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

Ulusal sermaye hareketlerinin tarihine baktığımızda ilk önlemlerin Merkantilist dönemde gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu dönemde ülkelerin sermayelerinin değerleri madenler olarak görülmüş, ülkelerin dışına çıkan değerli madenler ülke sermayesine ilişkin bir kayıp olarak görülmüştür. Bu minvalde ilk önlemler değerli madenlerin ülkelere çıkışının engellenmesi üzerine oluşturulmuştur. Bununla birlikte günümüzde onlarca yatırım aracının kur ve değerli menkul kıymetin var olduğu dikkate alındığında benzer bir uygulamanın günümüze uyarlanamayacağı açıktır. Modern sermaye kontrolleri ise öncelikle büyük savaş harcamalarını karşılamak amacıyla ihtiyaç duyulan vergi altyapısını sağlamak için I. Dünya Savaşı'nda kullanılmıştır. Ardından dünyayı derinden etkileyen buhranın etkisiyle bazı ülkelerin sermaye hareketleri üzerinde kontroller uyguladıkları II. Dünya Savaşı arefesinde Avrupa ülkelerinin rakip ülkelere sermaye işlemleri yoluyla hasar vermeye çalıştıklarını görmekteyiz. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise ülkeler parasal sistemi düzene sokmak için Bretton Woods anlaşmasını imzalamışlardır. Söz konusu anlaşma kapsamında oluşturulan kurumlar nedeniyle oldukça tarihi bir öneme sahiptir. Söz konusu kurumların en önemlileri Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'dır. Bu dönemde söz konusu kurumların ortak görüşü; spekülatif sermayenin yüksek faiz, düşük enflasyon ve yüksek hisse senedi getirileri arayışı ile ülkeler arasından kontrolsüzce dolaşması sonucunda ülkeler tam istihdam seviyesini asla yakalayamayacaklarıdır. Günümüzde ulusal sermaye kontrolleri hızla tekrar uygulanmaya başlamıştır. Ancak bu uygulamaların geçici uygulamalar olarak oluşturulması geçmiş örneklerinden en büyük farklarıdır. Sermaye kontrollerini doğrudan ve dolaylı sermaye kontrolleri şeklinde ikiye ayırabiliriz (Sharma 2003: 3). Aşağıda ulusal sermaye kontrollerini doğrudan ve dolaylı sermaye kontrolleri şeklinde tasnif ederek önemli olan husus ve önlemler açıklanmıştır.

3.2.1. Doğrudan Sermaye Kontrolleri

Doğrudan sermaye kontrolleri sermayenin türünü ve miktarını doğrudan etkilemeye yönelik kontrollerdir. Bu tür kontroller sermayenin ülkeye hem girişini hem de çıkışını konu edinebilir. Doğrudan sermaye

kontrolleri, sermaye üzerinde limitler oluşturulması, sermayenin doğrudan katı bir şekilde yasaklanması ya da ülkeye giren sermayenin belli izinlere tabi tutulması şeklinde uygulanmaktadır. Fakat sermaye çıkışları üzerinde kontrol uygulanması pek tercih edilen bir uygulama değildir. Çünkü bu tür uygulamalar piyasa güveninin daha fazla kaybedilmesine neden olabilmektedir (Kaplan ve Rodrik 2001: 11).

Doğrudan kontrollerin yaptırım gücü oldukça güçlü olmakla birlikte, ekonomi üzerinde yapısal bozukluklara neden olabileceği riskini barındırmaktadır. En önemli bölümü sermaye araçlarının yabancı sermaye tarafından satın alınmasının izne tabi olması ve alınan sermaye araçlarına limitler getirilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Aynı şekilde sermayenin çıkışına da yasak veya kademeli çıkış izni getirilmesiyle ülke ekonomisi ani kırılımlara karşı korunmaya çalışılmaktadır. Bankaların yurt dışında aldıkları pozisyonların sınırlandırılması da bu kapsamdaki önlemler arasında gösterilebilmektedir.

3.2.2. Dolaylı Sermaye Kontrolleri

Dolaylı sermaye kontrolleri, sermaye işlemlerinin maliyetini yükselterek dolaylı yoldan sermaye hareketlerini azaltmayı amaçlamaktadır. Sermaye hareketlerinde miktara yönelik kısıtlamalara gidilmesi karaborsa gibi yasadışı zemin hazırladığından ekonomistler miktar kısıtlamasından ziyade gelir elde edilmesinin de önünü açan döviz işlemlerinde maliyetlerin artmasını sağlayan vergilerin daha da uygun olacağı görüşündedirler (Bird ve Rajan, 2000: 10). Dolaylı sermaye kontrollerin amacı daha çok sermaye hareketlerini daha maliyetli hale getirerek caydırmaktır (Ergül, 2012: 15).

Dolaylı sermaye kontrolleri bu başlık altında ikili ya da çoklu döviz kuru uygulaması, Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahalesi, karşılık ayrılması, dolaylı veya açık vergileme ve yerel finansal düzenlemeler şeklinde özetlenecektir.

3.2.2.1. İkili (Çoklu) Döviz Kuru Uygulaması

Ticaret ve sermaye işlemleri için kullanılan kurun istikrarının sağlanması amacıyla ayrı döviz kurları uygulanmasına ikili (çoklu) döviz kuru uygulaması denilmektedir. Söz konusu uygulamanın amacı yerli para cinsinden açık pozisyonda kalmak için yerli kredi ihtiyacı olan spekülâtörün maliyetinin yükseltilmesi suretiyle, spekülâtif olmayan kredi talebinin

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

normal piyasa fiyatından karşılanmasının sağlanmasıdır. Bu kapsamda ekonomi içerisinde olan bireyler sermaye işlemleri için kullanılan kur dalgalansa dahi hükümetten istikrarlı kur şartlarında döviz temin edebilmektedir. Söz konusu uygulama ithalatın bedelinin artmasının önüne geçmekte ihracat kapsamında temin edilen dövizin de değerinin korunmasını sağlamaktadır.

3.2.2.2. Merkez Bankasının Döviz Piyasasına Müdahaleleri

Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahale işlemleri özellikle son dönemde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından da kullanılmış, 2012 yılı içerisinde piyasanın kırılganlığına ilişkin sıkça döviz alımı ya da satımı gerçekleştirilmiştir. 2013 yılının ilk günlerinde ise değerlendirilen döviz sepeti nedeniyle merkez bankasının tekrar piyasadan döviz alımı gerçekleştirmesi tartışılır olmuştur. Söz konusu uygulama ile amaç döviz kurunda yaşanacak ani dalgalanmaların ekonominin çarkları üzerindeki etkisinin bertaraf edilmesi, başka bir deyişle kur riskinin azaltılmasıdır. Merkez bankaları döviz kuruna sadece piyasa işlemleri ile değil, bankaların münzam karşılıklarında yaptığı değişiklikler ile de müdahale edebilmekte, karşılıkların artırılması yoluyla piyasada olan dövizin azalmasını sağlayarak yerel para kurunun aşırı değerlenmesini önleyebilmektedir.

3.2.2.3. Yabancı Sermayeye Fazladan Karşılık Ayrılması Gereksinimi Getirilmesi

Yabancı sermayenin düşük faiz oranlı ya da sıfır faiz oranlı karşılığa tabi olması uygulamasıdır. Uygulama ile yerleşik olmayanlara yaptıkları sermaye işlemlerine ilişkin belirlenen orana denk gelen sermaye karşılığı kadar merkez bankalarında yerel para ya da döviz cinsinden karşılık göstermeleri zorunluluğu getirilmektedir. Söz konusu uygulama ülkenin ihtiyacı bulunmayan yabancı sermayenin ülkeye girmesinin sermayedar için olan maliyeti artırılabilen ve sermayenin karlılığı düşürülebilmektedir. Bunun tam tersi olarak karşılığa uygulanan faiz oranlarının artırılması ya da karşılığın tamamen kaldırılması yoluyla da ihtiyaç olan dönemde ülkeye yabancı sermaye çekilebilmektedir. Karşılık gereksinimi sermayenin miktarına, türüne ve süresine göre değişiklik gösterebilmektedir.

3.2.2.4.Vergileme

Doğrudan vergileme yöntemi, yabancı sermayenin ülkeye girişinde ya da ülkeden çıkışında özel vergiler uygulanmasını ve hisse senedi gibi yatırım araçlarının getirilerinin vergilenmesini kapsamaktadır. Finansal işlemlerin vergilendirilerek, yerleşiklerin yabancı finansal aktif, yerleşik olmayanların yerli finansal aktif tutmalarının çekiciliğini ve elde ettikleri getiriye sınırlandırmayı ve böylece getiri oranlarının düşürülmesi ya da maliyetlerin artırılması ile bu yatırımların caydırılmasını ifade etmektedir (Ffrench- Davis vd.,1994, 112).

Vergileme uygulamasının ekonomi üzerinde olumsuz etkileri de mevcuttur. Örneğin tüm sermaye girişlerine vergi getirilmesi, spekülasyonla ilgisi olmayan kişi ve kurumların da bu vergiye tabi olmasına neden olacaktır. Vergilendirilecek işlemler spot işlemlerle sınırlı kalırsa, işlemler finansal türev işlemlere doğru yönelebilir. Ayrıca çok yüksek bir vergilendirme finansal aracılık sektörünün işlem hacmini önemli ölçüde düşüreceğinden sektörü olumsuz etkileyebilecek, düşük oranda bir vergilendirme ise yeterli caydırıcılığa sahip olamayabilecektir. Söz konusu metot günümüzde çok fazla tercih edilmemekle birlikte en önemli örnekleri Kolombiya'nın 1993, Şili'nin ise 1991 yılında kısa dönemli sermaye girişleri üzerinde karşılık gereksinimi getirmesi uygulamasıdır.

3.2.2.5. Yerel Finansal Düzenlemeler

Yerel finansal düzenlemeler ise günümüzde hemen hemen tüm ülkeler tarafından uygulanmakta, günümüz koşulları söz konusu regülasyonları gerçekleştirilmeyen ülkelere ağır cezalar kesebilmektedir. Yerel finansal düzenlemelerin başlıcaları; bankaların sermaye yeterlilik rasyolarının yükseltilmesi, sıkı raporlama sistemleri oluşturulması, denetim mekanizmalarının sıkılaştırılması ve risk yönetimi politikalarının geliştirilmesi olarak sıralanabilir.

Yukarıda belirtilen önlem türleri ülkeler tarafından farklı zaman dilimleri içerisinde gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin yabancı sermayenin çıkışına vergi getirilmesi krizin gerçekleştiği dönemde yapılabilmekle birlikte, ülkeye giren sermayenin vergilendirilmesinin kriz öncesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde sermaye çıkışının arttığı bir dönemde karşılık oranlarının artırılması, sermaye çıkışını daha da

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

hızlandıracak ve krizin derinleşmesine neden olabilecektir. Ayrıca, yerel finansal düzenleme gibi önlemlerin kriz dönemlerinde değil önleyici olarak zamana yayılmasının ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir.

4.SONUÇ

Derin bir finansal kriz yaşamakta olan gelişmiş ülkelerin söz konusu krizi aşmak amacıyla uyguladıkları parasal genişleme politikaları, likidite fazlası oluşturmakta ve söz konusu fazla sermaye başta Türkiye olmak üzere GOÜ'lere yönelik kısa vadeli sermaye girişlerinde katalizör görevini üstlenmektedir. Bu noktada kısa vadeli sermayeye karşı alınması gereken önlemler ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada kısa vadeli sermayeye karşı önlemler; uluslararası sermaye kontrolleri ve ulusal sermaye kontrolleri olarak iki ana başlık altında değerlendirilmiş olup ulusal kontroller ise doğrudan sermaye kontrolleri ve dolaylı sermaye kontrolleri ana grupları altında değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde söz konusu önlemlerden özet olarak bahsetmeye gerek görülmemiş, önlemlerin değerlendirilmesi sonucunda edinilen kanaatlerin aktarılması tercih edilmiştir.

Kısa vadeli sermaye konusunda yapılmış olan çalışmaların incelenmesi sonucunda sıcak paranın olumsuz etkilerinin önlenmesi ya da direkt olarak kısa vadeli sermayenin ülkelere girişini önlemek amacıyla onlarca tez geliştirildiği ancak değişen ekonomik koşullar nedeniyle geçersiz kalan tezlerin sonucunda akıl insanların günümüzde dahi yeni tezler üretme çabasında oldukları görülmektedir. Bu noktada söz konusu tezlerin dünya çapında uygulanmadığı sürece ve ne kadar geliştirilirse geliştirilsin krizi yaratan etmenlerin de doğal süreç olarak kendilerini yeniledikleri dikkate alındığında daha radikal çözümlere gereksinim duyulduğu açıktır. Ayrıca, alınan her önlemin yan etkilerinin olduğu da açıktır. Örneğin Türkiye gibi GOÜ'ler döviz hareketlerine uygulayabilecekleri vergi ile kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinde son derece etkili bir kontrol oluşturabilecek olmakla birlikte söz konusu uygulama ekonominin diğer çarklarına vereceği zarar nedeniyle tercih edilememektedir. Dolayısıyla geriye ülkelerin değil tüm sistemin üzerinde yapılacak regülasyonlar kalmaktadır. Kanaatimizce günümüzde yaşanan tüm ekonomik dalgalanmaların kaynağı ülkeler

arasındaki kur savaşlarından ve döviz kuru farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada Avrupa ve Amerika Merkez Bankalarının izlediği farklı para politikalarının yol açtığı ticari sapmalardan kurtulmak için hali hazırda dünyada zaten tartışılmakta olan ve herkesin ortak kullanacağı bir dünya parasının uygulamaya alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Ünlü ekonomist Keynes 1994 yılında Dünya para birimi konusunu önermiş olmakla birlikte, BANKOR adıyla oluşturulan para birimi uygulamaya alınamamıştır. Ancak günümüzde oldukça sık olarak gündeme getirilen IMF para birimi özel çekme hakkının (SDR) hâlihazırda Yen, Sterlin, Euro ve Dolardan oluşan sepetine öncelikle Rus Rublesi ile Yuan'ın ve ardından gelişmiş diğer ülkelerin para birimlerinin de dâhil edilmesi suretiyle SDR'nin yeni dünya para birimi olmasının sağlanması değerlendirilmektedir. Kısa vadeli sermaye hareketlerine ilişkin gelecekte yapılacak olan çalışmalarda Dünya para birimi ile söz konusu para biriminin Dünya ve Türkiye ekonomisine olumlu ve olumsuz etkilerinin incelenmesi faydalı olacaktır. Ancak Dünya parasına geçişin sadece Türkiye'nin tekelinde olmadığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin de Amerikan Merkez Bankası parasal genişlemeyi sonlandırmadan harekete geçmesi ve likidite bolluğu sona ermeden gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bird, Graham, and Ramkishan Rajan, "Restraining International Capital Movements: What Does it Mean?.", CIES Working Paper No. 14, 2000.

Bloomfield, Arthur I, "Postwar Control of International Capital Movements.", The American Economic Review, 36.2, 1946, pp. 687-709.

Boratav, Korkut, "Yabancı Sermaye Girişlerinin Ayrıştırılması ve Sıcak Para: Tanımlar, Yöntemler, Bazı Bulgular.", KÖSE, Ahmet H./ŞENSES, Fikret/YELDAN, Erinç (der.), İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İstanbul, 2003.

Calvo, Guillermo A., Leonardo Leiderman, and Carmen M. Reinhart, "Inflows of Capital to Developing Countries in the 1990s.", Journal of Economic Perspectives, 10.2, 1996, pp.123-139.

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

Checchi, Daniele, " Capital Controls and Distribution of Income: Empirical Evidence for Great Britain, Japan and Australia.", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 128.3, 1992), pp.558-587.

Cooper, Richard N, "Should Capital-Account Convertibility Be a World Objective?", *Princeton Essays in International Finance*, 2001.

Çelik, Fecir Şengöz, "Uluslararası Piyasalarda Spekülatif Para ve Sermaye Hareketliliği ve Tobin Vergisi, Carry Trade, Hedge Fonlar ve Diğer Spekülatif Hareketler, Maliye Bakanlığı.", Ankara: Maliye Uzmanlığı Yeterlilik Tezi, TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2008.

Epstein, Gerald A., and Juliet Schor, "Structural Determinants and Economic Effects of Capital Controls in OECD Countries.", In *Financial Openness and National Autonomy: Opportunities and Constraints*, ed. Tariq Banuri and Juliet Schor. Oxford: Clarendon Press, 1992, pp.136-162.

Epstein, Gerald, Ilene Grabel, and Jomo Kwame Sundaram, "Capital Management Techniques in Developing Countries: An Assessment of Experiences from the 1990's and Lessons For the Future", *Political Economy Research Institute Working Paper*, No. 56, 2003.

Erdinç, Yaşar, "36/42 Para Harekâtı: Krizlerin Belgesel Romanı." Scala Yayıncılık, 2010.

Ergül, Özgür, "Sermaye Kontrolleri: Uygulanışı, Etkinliği ve Türkiye Üzerine Yorumlar.", Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2012.

Esen, Oğuz, "Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri.", *Ekonomik Yaklaşım*, 8.27, 1997, s.31-45.

Eser, Kezban, "Finansal Serbestleşme Sürecinde Artan Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri: Türkiye Ekonomisine Etkileri, Riskler ve Politika Araçları.", Ankara: Maliye Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Tezi, 2012.

Ffrench-Davis, Ricardo, Daniel Titelman Kardonsky, and Andras Uthoff, "International Competitiveness and The Macroeconomics of Capital Account Opening.", 41, 1994, pp.107-123.

Kaplan, Ethan, and Dani Rodrik, "Did The Malaysian Capital Controls Work?". NBER Working Paper no. w8142. New York: National Bureau of Economic Research, 2001.

Kepenek, Yakup, "Türkiye Ekonomisi", 25. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2002.

Mathiesson, Donald, J. and Liliana Rojas-Suarez, " Capital Controls and Capital Account Liberalization in Industrial Countries", In Capital Mobility: The Impact on Consumption, Investment and Growth, eds. Leonardo Leiderman and Assaf Raizin. Cambridge University Press, 1994.

Obstfeld, Maurice, "International Capital Mobility in The 1990s." International Finance Discussion Papers, 1993.

Oktayer, Asuman, "Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme.", Akademik İncelemeler Dergisi, 4.1, 2009.

Özerol, Hakan," Finansçı Olmayanlar İçin Finans", 2. Baskı, Academyplus Yayınevi, 2002.

Palma, Gabriel, "The Three Routes to Financial Crises: The Need for Capital Controls.", CEPA Working Paper Series III,18, 2000.

Sharma, Shalendra D. "The Malaysian Capital Controls and the Debates on the New International Financial Architecture", Review of Asian and Pacific Studies, 25.2, 2003, pp. 1-25.

Smith, John Grieve, "Exchange Rate Instability And The Tobin Tax.", Cambridge Journal of Economics, 21.6, 1997, pp. 745-752.

Stiglitz, Joseph, "Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı.", Çev: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul: Plan B Yayınları, 2. Baskı, 2002.

UNCTAD, "Trade and Development Report", New York, 104, 1998.

Yeldan, Erinç, "Asya ve Latin Amerika Ekonomilerine Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Etkileri Üzerine Gözlemler.", Ekonomik Yaklaşım Dergisi,1998, s.155-165.

**Finansal Serbestleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin
Kontrolü ve Mevcut Risklere Karşı Önlemler**

Yentürk, Nurhan, “Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi Ve 1990 Sonrası Krizler.”, Vol. 1, 1.Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

YILDIRIM, Durmuş Çağrı, ve Emrah İsmail ÇEVİK, "Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları.", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54, 2017, s.41-51.

**WEB TABANLI E-TİCARETİN İMALAT KOBİ'LERİNDEKİ
PAZARLAMA FAALİYETLERİ İLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR
ALAN ARAŞTIRMASI
(TRB1 BÖLGESİ İMALAT KOBİ'LERİ ARAŞTIRMASI)**

Ahmet AYDIN*

Atilla YÜCEL**

Geliş Tarihi: 16 Nisan 2018

Kabul Tarihi: 21 Mayıs 2018

ÖZET

KOBİ'lerin ülke ekonomileri içindeki yeri göz ardı edilemeyecek kadar önem arz etmektedir. Oransal ortalamalara bakıldığında KOBİ'ler dünya genelinde tüm işletmeler içinde %96'lar gibi yüksek bir değerde bulunmaktadır. Türkiye'de de KOBİ'ler ekonomi içinde önemli yer tutmakta, tüm işletmeler içindeki oranlara bakıldığında ise KOBİ'lerin %98'ler seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu denli büyük oranda ekonomi içinde yer tutan KOBİ'lerin ise dış ticaret ve özellikle ihracattaki yeri daha da önem kazanmaktadır. İmalatçı KOBİ'ler burada öne çıkmakta; büyük işletmelere yarı mamul ve ürün temininde destek olmakta ve büyük işletmelerin girmediği veya önemli görmediği pazarlara girerek, ülke ihracatına katkı sağlayan faaliyetler gerçekleştirmektedirler.

Bu araştırmada; yukarıda belirtilen önemi nedeniyle örneklem sahası olarak seçilen TRB1 Bölgesi imalatçı KOBİ'lerinin web tabanlı e-ticaret alanındaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin pazarlama faaliyetleri ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Yapılan kıyaslama ve analizler ile bu bölgedeki imalatçı KOBİ'lerin ekonomik ve stratejik performansını etkileyen pazarlama faaliyetlerinin web tabanlı e-ticaret faaliyetleri ile olan ilişkileri ve etkileşimi detaylı biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, İmalatçı KOBİ'ler, Bilişim, E-Ticaret, Web Tabanlı E-Ticaret

* Dr. ahmet.aydin23.aa@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, ayucel@firat.edu.tr

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat KOBİlerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

A Field Study On Web Based E-Commerce Relation With Marketing Activities Of Manufacturing SMEs (Trb1 Region Manufacturing SMEs Survey)

ABSTRACT

The importance of SMEs in the country's economy is so important that it can not be overlooked. When we look at the proportional average, SMEs in the world have a high value of 96% among all enterprises. Turkey also occupies an important place in the economy SMEs, and when we look at the rate of all businesses it is seen that 98% of the level of SMEs. The foreign trade and especially the place of exports is getting more importance for the SMEs that take place in such an economy. Manufacturer SMEs stand out here; they support semi-finished goods and product supply to large enterprises and are engaged in activities that contribute to the export of the country by entering into markets that major enterprises do not enter or consider not important.

In this study; the web-based e-commerce activities of the TRB1 Region manufacturer SMEs selected as sample sites due to the abovementioned precaution and their relation with the marketing activities of these activities are discussed. The comparison and analysis of the marketing activities affecting the economic and strategic performance of SMEs in this region have been examined in detail in relation to web-based e-commerce activities and their interaction.

Keywords: SME, Manufacturer SMEs, Informatics, E-Commerce, Web Based E-Commerce

GİRİŞ

Bireysel iletişimdeki gelişmelere paralel olarak, ülkeler arası sosyal ve ticari ilişkilerin geliştiği ve küreselleşme boyutuna ulaştığı bir dönemde, iletişimdeki hız kaçınılmaz bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Bilgi teknolojisi ve elektronik sektöründeki gelişmeler bu ihtiyacı karşılayacak çözümler bulmuştur. İletişim teknolojilerinin gelişim sürecine paralel olarak, ekonomik faaliyetlerin doğası da köklü bir biçimde değişmiştir. Gelişen bu teknolojik yeniliklerden ve elektronik ticaretin avantajlarından firmaların yararlanması son derece doğal bir gelişmedir. Bu gelişmelerden ekonomik lokomotif olarak görülen KOBİ'lerin yararlanması ise ayrı bir öneme sahiptir. KOBİ'ler içindeki payları, ihracat faaliyetleri ve diğer ekonomik faaliyetlere olan katkıları göz önüne alındığında ise imalatçı KOBİ'lerin e-ticaret faaliyetlerinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda büyük bir ivme ile kullanım artışı gösteren ve pazarlama tekniklerinde büyük yer tutmuş olan web/internet tabanlı e-ticaret alanındaki faaliyetler farklı bir öneme sahiptir.

1. KOBİ'LERİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Yapılan sınıflamalar kapsamında KOBİ'ler şöyle tanımlanabilir: KOBİ'ler 1 ile 250 kişi arasında (250 hariç) çalışanı olan, yıllık bilançosu 1.000.000 TL ile 40.000.000 TL arasında olan ve farklı sektörlerde, kâr amaçlı faaliyet gösteren işletmelerdir (Aydın, 2018: 33). Bu işletmelerle ilgili olarak yapılan son bölümlendirmeye göre; 1-9 kişi çalıştıran işletmeler mikro, 10-49 kişi çalıştıran işletmeler küçük işletme, 50-249 kişi çalıştıran işletmeler ise orta büyüklükteki işletmeler olarak adlandırılmaktadır. 50'den az işçi çalıştıran işletmeler genellikle küçük işletme olarak sınıflandırılmaktadır ve ekonomik birim olarak ele alındıklarında, küçük işletmelerin ortak özellikleri aşağıdaki gibidir (Alpugan, 1998: 14):

- Bağımsız olmak (Dışarıdan kontrol edilmemek)
- Girişim (teşebbüs) özelliği taşıması.
- Kişisel ilişkilerin geliştirilebilmesi.

KOBİ'lerin yapısal özellikleri gereği daha çok imalat sektöründe yoğunlaşması beraberinde diğer işletme faaliyetlerini de etkilemektedir. Bu kapsamda imalat KOBİ'leri üretimlerinin ortalama %20 civarını ihraç edebilmektedir. Toplam ülke içindeki payları ise %10'lar civarında

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

kalmaktadır (tüik.gov.tr). Türkiye'deki işletmelerin %98'i kadarının KOBİ olduğu düşünüldüğünde, ihracat rakamlarının bu denli düşük kalması ayrı bir zıtlık teşkil etmektedir ve bu durum bu tip firmaların daha çok bölgesel bazda kalmasına neden olmaktadır.

2. KOBİ'LERİN ÜLKE EKONOMİLERİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

KOBİ'lerin öneminin dünyada ve Avrupa'da anlaşılması, küreselleşmenin hız kazandığı 1970'li ve 80'li yıllardır. 1970'li yıllara kadar düşük seyreden işsizlik oranları 1973 petrol krizinden sonra giderek yükselmeye başladı ve %10'lara kadar ulaştı. Ayrıca tüm dünyada yaşanan küçülme, sanayi sektörü ile imalat sektörünün %15'lere kadar küçülmesine yol açtı. Bu durum istihdam oranının aynı seviyede kalmasına neden oldu. KOBİ'ler ise büyük işletmelerin aksine krizden en az etkilenen ve ekonominin vazgeçilmez kuruluş ve teşebbüsleri oldu (Kaya, 2007: 138). KOBİ'ler, değişen pazar şartlarına hızlı uyum yetenekleri, değişebilen üretim yapıları, bölgesel kalkınmadaki rolleri, yeni iş alanlarının açılması ve istihdamdaki katkıları nedeniyle ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir görev üstlenmektedirler. Bu katkıları nedeniyle çoğu ülkede, kamu maliye politikalarında öncelik kazanan KOBİ'lerin doğması, büyümesi, gelişmesi, korunabilmesi için elverişli ekonomik ortam oluşturacak ve süreklilik arz edecek politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır (Şimşek, 2012: 11).

Teknolojinin gelişmesi, müşteri isteklerinin hızlı değişimi, kişi ve toplumlardaki bireysellik eğiliminin artması ve bilgi toplumuna geçiş gibi nedenlerden dolayı büyük işletmelere göre daha esnek bir yapıya sahip olan KOBİ'lerin ekonomik hayattaki önemi artmıştır. Buna göre KOBİ'lerin ekonomik ve sosyal sistemdeki önemi aşağıdaki biçimde sıralanabilir (Bakan, 2015: 297, 302):

- Gelir dağılımının dengelenmesine katkı sağlar.
- Yeni fikirlerin ve buluşların kaynağı durumunda olup, endüstride gerekli olan esnekliğin sağlanmasına katkı sağlarlar.

- Çabuk karar verme olanaklarına sahip oldukları için genel işletme ve yönetim giderleri daha düşüktür. Bu durum ise hızlı ve ucuz üretime katkıda bulunmalarını sağlar.
- Üretim ve sanayileşmeyi yurt geneline yaymada etkin bir araç konumundadırlar.
- Uzun dönemde büyük firmaların girdilerine ve ara mallarının üreticisi pozisyonuna gelebilirler.
- Kalifiye eleman yetiştirmede önemli görevler üstlenmektedirler.
- İşçi/işveren ilişkileri daha yakın ve pozitif bir ortam içinde gelişir ve bu durum sosyal hayatı da olumlu etkiler.
- Savaş durumlarında büyük işletmeler ve endüstriler büyük yarar alırlar ve bu durumda KOBİ'ler devreye girerek üretimin devamını sağlayıp halkın ihtiyaçlarının karşılanmasının devamını sağlarlar.
- Sıkıntılı dönemlerde ekonomik ve sosyal tahribatı azaltabilme gücüne sahiptirler.
- Spesifik bir üretim dalında uzmanlaşma sağlandığından kaynak verimliliğinde artış olur.
- İşsizliği azaltarak sosyo-ekonomik bakımdan katkıda bulunurlar.
- Sosyal ve politik açıdan kullanılmakta olan işgücü, hammadde ve finansman kaynakları bu işletmelerce yapılan küçük yatırımlarda kullanılarak yaşam seviyesinin yükselmesine katkı sağlarlar.
- İstihdam ve yatırımlarda önemli payı ile ekonominin temel unsurlarıdır.
- Buluşların hayata geçirilme koşullarına sahiptirler.

3. İMALATÇI KOBİ'LERİN KOBİ'LER İÇİNDEKİ YERİ VE ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ ÖNEMİ

Dünya ekonomisinde mevcut firmaların %95'ini oluşturduğu bilinen ve önemi tüm dünya tarafından kabul edilen KOBİ'lerin içinde yer alan imalatçı firmaların oranı azımsanmayacak orandadır. Ayrıca dünya genelinde istihdam oranları %60'lardadır ve KOBİ'lerin toplam katma değer ve yatırımlar içindeki payı oldukça fazladır.

Ekonomiler içindeki öneminin bir nedeni de üretime olan katkıları olan KOBİ'ler, tedarik piyasalarından satın aldıkları hammaddeleri ürün veya yarı mamule dönüştürerek pazara sunmaktadırlar. Bu anlamda imalat; üretim faktörlerinin mal veya hizmete dönüştürülmesidir (Küçük, 2015:

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

174). Buna göre imalat KOBİ'leri ekonomik ve katma değer bakımından ele alındığında, üretimin yapıldığı ve belli bir değere dönüştüğü bir yapıda olduğu söylenebilir. İstihdama ve diğer faaliyetleri ile ekonomik gelişime önemli katkıda bulunurlar.

KOBİ'lerin kendilerine özgü ve onları büyük işletmelerden farklı kılan birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki tablodaki gibi gösterilebilir.

Tablo 1. KOBİ'lerin Genel Özellikleri

ÜRETİM MODU	Emeğin sınıflandırılması azdır, usta tipi üretim vardır.
PİYASADAKİ YERİ	Önemli alt piyasalarda baskın bir piyasa gücü yoktur.
İDARİ YAPISI	Profesyonel bir yönetimi yoktur. Üretim ve idare fonksiyonları ayrılmamıştır.
ÇALIŞANLAR	Ailesel paylar fazladır ve eğitim gereksinimleri azdır.
ÜRÜN TÜRÜ	Düşük teknolojik yoğunluk ve küçük boyutlu üretim vardır.
ÖRGÜT YAPISI	İşçiler, müşteriler ve satıcılar ile ilişkilere dayalı bir yapı vardır.
KANUNİ YAPISI	Genellikle resmi bir kaydı yoktur.
ÇIKTI PİYASALARI	Genellikle bölge ile sınırlıdır.
GİRDİ PİYASALARI	Bölgede bulunan kaynaklar kullanılmaktadır.

Kaynak: Türkoğlu, 2002: 283

Sanayi devrimi ile birlikte yığın üretime geçilmesi ve büyük ölçekli işletmelerin kurulması, KOBİ'lere karşı büyük işletmelerin üstünlük sağlamasına imkân sağlasa da bütün sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde sanayinin temelini küçük sanayi oluşturur. Bununla birlikte büyük işletmelerin üretimde buldukları parçaların çoğu KOBİ'ler tarafından üretilmektedir. Buna göre büyük işletmelere bağımlı olarak çalışan KOBİ'lerin ise bağımlılık derecesine göre şu biçimde sıralanması mümkündür:

- Tek büyük işletmeye ara mal sağlayan taşeron işletmeler.

- Birden çok işletmeye ara mal sağlayan tamamlayıcı işletmeler.
- Fason üretim yapan işletmeler.

Türkiye’de yapılan çeşitli çalışmalar, sanayi sektöründe yer alan KOBİ’lerin önemli bir bölümünün fason üretim yapan işletmeler olduğunu ortaya koymuştur. Bunların dışında ise süt ve sütlü mamuller, un ve unlu mamuller, tuğla, kiremit üretimi, matbaacılık ve tekstil gibi imalat işleri KOBİ’ler tarafından gerçekleştirilmektedir (Haftacı, 2015: 19-20).

4. İMALATÇI KOBİ’LERİN YÖNETİMİ VE SORUNLAR

KOBİ sahipleri, işletmeleri kendilerine ait bir varlık olarak gördüklerinden, yönetimi profesyonel yöneticilere bırakmak istememekte ve bunun yanında büyümenin getireceği riskleri de göze alamama gibi nedenlerden dolayı büyüme konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Kurumsallaşmaya önem verilmemesi de genel yönetim sorunlarından biridir. Ayrıca girişimciler, işletmelerini sanayi bölgeleri yerine şehir merkezlerine kurduklarından çağın şartlarına uygun üretim yapabilmelerini, yeni üretim teknikleri geliştirmelerini ve işgücü motivasyonunu olumsuz etkilemektedir. Buna göre, KOBİ’lerin yönetimden kaynaklı sorunları şu alanlarda yoğunlaşır (Emecen ve Çiçek, 2016: 145-146):

- İşletme yöneticisinin işletmecilik bilgi ve bilincinden yoksunluğu.
- Bilgi ve iletişim eksikliği.
- Eğitim, danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden yoksunluk.
- Uzmanlaşmanın olmaması ve bu bağlamda nitelikli uzman personelin bulunmaması.

Gerek üretimde gerek istihdamda önemli payları olan KOBİ’lerin bazı temel sorunları bulunmaktadır ve bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir (www.ekodialog.com):

- Finansman ve finansman kaynaklarına erişim sorunları.
- Üretim ve yönetim teknolojilerindeki gerilik.
- Nitelikli işgücü teminindeki zorluklar.
- Dışa açılma, ihracat ve uluslararası iş birliği yapabilme zorlukları.
- Vergi, sosyal güvenlik vb. mevzuatından kaynaklanan sorunlar.

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

5. BİLİŞİM ALANINDAKİ YENİLİKLERE UYUM KAPSAMINDA WEB TABANLI E-TİCARETİN İMALAT KOBİ'LERİNDE KULLANIMI, ETKİLERİ

Maliyet avantajları başta olmak üzere e-ticaretin sunduğu birçok avantajdan faydalanmak isteği son derece doğal bir gelişmedir ve bu anlamda KOBİ'lerin de bu süreçte yer aldığı söylenebilir. Esnek üretim ve talep değişikliklerine kolay uyum sağlayabilme yetenekleri, KOBİ'leri e-ticareti kullanmaya iten önemli nedenler olarak sıralanabilir. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında değişen pazar şartlarına ve talep değişikliklerine hızlı uyum sağlamanın getirdiği avantajla da KOBİ'ler e-ticaret faaliyetlerinde diğer firmalara oranla bir adım öne çıkmaktadır. KOBİ'ler içinde bu avantajı en iyi kullanabilecek alan olarak ise imalat sektörü öne çıkmaktadır. Çünkü KOBİ'ler içinde önemli bir orana sahip olan imalat KOBİ'leri hem üretimde hem de hedef pazara ulaşmada yaşanan sorunları e-ticaret aracılığıyla aşma fırsatı elde edebilmektedirler.

KOBİ'ler sadece gelişmiş ülkelerde değil gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de de üretimin ve istihdamın çok önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle KOBİ'lerin bilişim teknolojilerine ilgilerinin artması ve etkin bir biçimde kullanılmaya başlanması stratejik öneme sahiptir. Amaca uygun yazılım aracılığıyla özellikle tekstil, gıda, tarım vb. sektörlerdeki firmaların dinamiklerine uygun çözümler geliştirildiğinde, elektronik ticaret KOBİ'ler için önemli fırsatlar sunabilmektedir (Taşlıyan, 2006: 205).

Elektronik ticaret, alıcı ve satıcıları elektronik ortamda buluşturduğundan zaman, mekân ve personel açısından büyük tasarruf sağlanmaktadır. Tüketici açısından, toptancı, perakendeci ve bazı durumlarda da taşıyıcı gibi araçlar ortadan kalktığından ayrıca geniş bir seçenek ağı içinden alışveriş imkânı sağlanmakta ve ticari işlemler daha kolay, hızlı ve ucuz biçimde gerçekleştirilmektedir. Satıcılar ise üstte belirtilen avantajlar dışında; fiziki mekân, eleman bulundurma, stokların işlenmesi vb. konularda da tasarruf sağlayabilmektedirler (Bozkurt, 2000: 204-205).

6. WEB TABANLI E-TİCARETİN İMALAT KOBİ'LERİNDE KULLANIMINDA YAŞANAN SORUNLAR

Birçok avantaja rağmen imalat KOBİ'lerinde web tabanlı e-ticaretin uygulanmasında bazı sorunlar ve eksiklikler de mevcuttur. Bunlar arasında; firma yöneticilerinin e-ticaret hakkındaki bilgi eksikliği ve konuya olumsuz bir tutum ile yaklaşımları en belirgin olanıdır. Ayrıca firma yöneticilerinin bu olumsuzlukları beraberinde eğitim ve geliştirme yetersizliğini de ortaya çıkarmaktadır. Firma yöneticilerindeki e-ticaret ile ilgili yanlış bakış açısı, bilgi eksiklikleri ve ürün/hizmetin e-ticaret uygun olmadığı düşüncesi; firmaları birçok avantaja ulaşmaktan alıkoymakta, üretim miktarlarındaki istikrarsızlık, atıl kapasite sorunu, maliyetlerin yüksek oluşu ve hedef pazarlara ulaşmadaki zorluklar vb. sorunların e-ticaret aracılığıyla çözümüne katkı sağlanmasından mahrum kalınmasına neden olmaktadır. Web tabanlı e-ticaretteki önemli araçlardan olan anlık/online müşteri/tüketici anketleri ile değişen müşteri talepleri, şikayetler, öneriler ve memnuniyetler güncel olarak takip edilmekte ve firma faaliyetlerinin güncellenebilmesi ve değişen taleplere uyumlu hale getirilmesi sağlanabilmektedir. Ancak burada ortaya çıkan en önemli sorun anlık anketin müşterilerin/tüketicilerin kişisel çıkar veya suiistimallere alet olabilmesidir. Bu nedenle anlık anketlerin sonuçların güvenilirliği e önemli bir sorundur.

Avrupa Birliği'nde e-ticaretin KOBİ'lerde gelişimi ile ilgili KPMG Group tarafından yapılan araştırmalar, e-ticaretin beş temel engel ile karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. 1997 yılından başlayarak 1998 ve 1999 yılında tekrarlanan bu araştırmada e-ticaretin engellerinin; güvenlik ile ilgili, işgücü kaynaklı, teknik altyapı kaynaklı olduğu ve uygulama maliyetlerinin yanı sıra e-ticaretin boyutları konusunda bilgi yetersizliği ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Ancak daha sonra 2007 ile 2010 yılları arasındaki üç araştırmada söz konusu engeller varlığını sürdürse de miktar olarak bu engellerde azalmaların kaydedildiği belirtilmektedir. Elektronik ticaretin ilk olumlu etkileri KOBİ'lerde ortaya çıkmıştır ve KPMG Group tarafından yapılan araştırmalarda ayrıca şu bulgular elde edilmiştir (Erbaşlar, 2012: 44):

- Ürün/hizmetin tanıtımı amaçlı web kullanımında artış bulunmaktadır.
- İnternet "kârlı satış yöntemi" olarak algılanmaktadır.
- İnternet "pazarlama ve yeni müşterilere ulaşma aracı" olarak benimsenmektedir.

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

- E-Ticaret firma ve müşteri ilişkilerini geliştirmektedir.
- İşletmelerin e-ticarete ilgisi gün geçtikçe artmakta ancak firma bütçesinde bu işe ayrılan oran sabit kalmaktadır.
- İşletmelerin e-ticarete geçen rakiplerini yakalamaları için oldukça az süreleri bulunmaktadır.
- İşletmelerin rakiplerinin e-ticaret konusunda ne yaptıklarını mutlaka izlemeleri gerekmektedir.

7. TRB1 BÖLGESİ İMALAT KOBİ'LERİNDE WEB TABANLI E-TİCARETİN KULLANIMI VE PAZARLAMA FAALİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİNE DAİR ARAŞTIRMA

7.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile daha önce üzerinde çalışılan e-ticaret kavramının genel etkileri yerine daha belirgin ve uygulanabilir bir alan üzerindeki (imalat KOBİ'leri) etkilerinin ortaya konması hedeflenmiş, daha geniş ve kavramsal bir literatürün oluşmasına katkıda bulunulmasına çalışılmıştır. TRB1 Bölgesi imalat KOBİ'lerindeki web tabanlı e-ticaret uygulamalarının pazarlama faaliyetlerindeki yerinin tespiti ve detaylı analizleri yapılarak, e-ticaret faaliyetleri yürüten ve yürütmeyen firmaların faaliyet gösterilen sektör, hedef pazarlara erişim, yurt dışı pazarlara açılma, üretim miktarı ve kapasite kullanımı, finansal durumları, yurt içi ve yurt dışı rekabet edebilme durumlarının kıyaslamalı analizlerinin yapılması amaçlanmıştır.

7.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

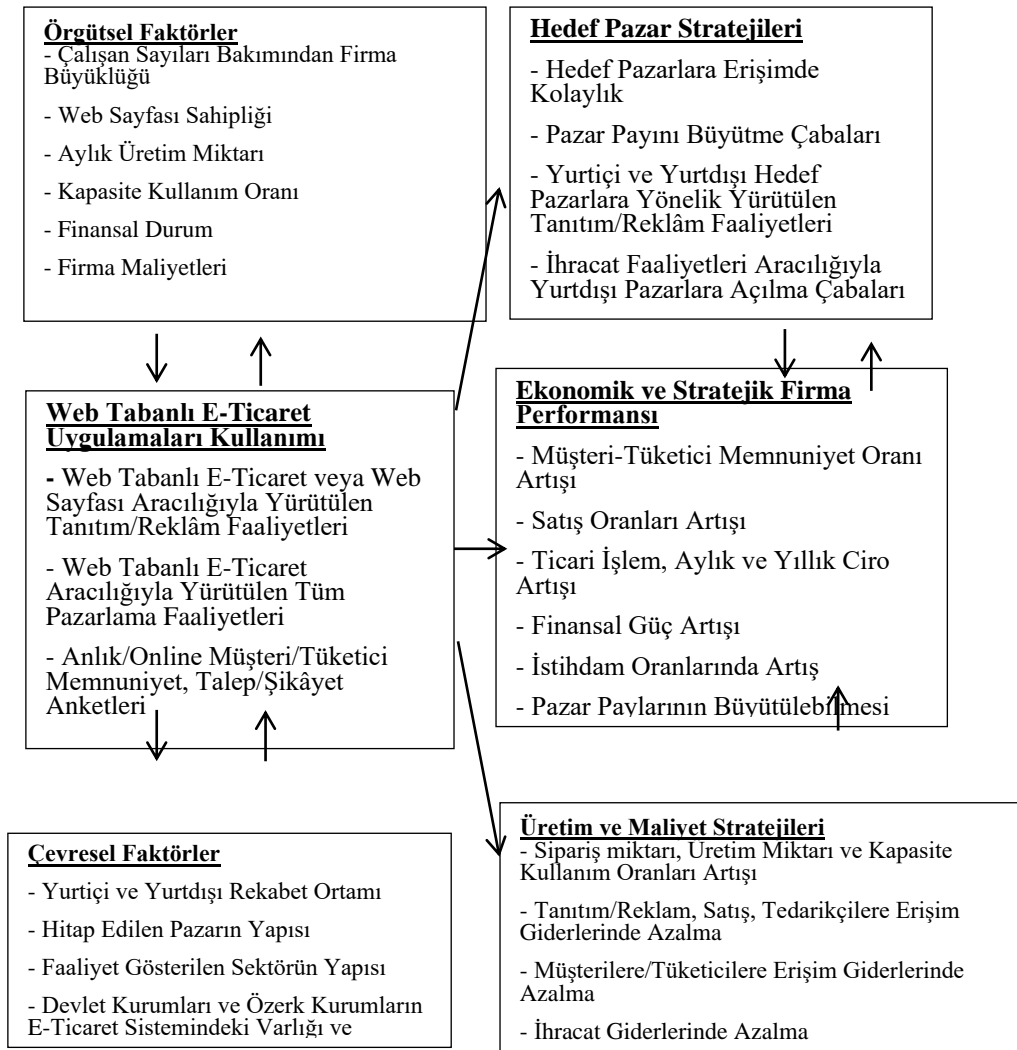
Araştırmada; E-ticaret ile ilgili yazılı ve basılı kaynaklardan ve internette yararlanılmıştır. Araştırma TRB1 Bölgesindeki (Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl) illerde bulunan Ticaret ve Sanayi Odalarına kayıtlı bulunan ve faaliyet gösteren imalat KOBİ'leri ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca KOBİ'lerin tanımlanmasında ve TRB1 Bölgesi imalat KOBİ'lerinin sınıflandırılmasında KOSGEB'in resmi web sitesinde yer alan, Bakanlar Kurulu'nun 19/10/2005 tarih ve 2005/9617 nolu KOBİ'lerin nitelikleri ve sınıflandırılması hakkındaki yönetmelikte yer alan tanım ve sınıflandırmalar esas alınmıştır. TRB1 Bölgesi imalat KOBİ'leri bu araştırmada, 1-49 kişi arasında personel çalıştıran küçük boy, 50-99, 100-149, 150-199 ve 200-249

kişi arasında personel çalıştıran orta boy firmalar olarak kategorize edilmiştir.

7.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE MODELİ

Araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda web sayfası bulunan firmaların web tabanlı e-ticaret faaliyetinde buldukları göz önünde bulundurularak bu firmaların yöneticilerine yönelik anket uygulanmıştır. Bu kapsamda TRB1 illeri Ticaret ve Sanayi Odaları'ndan kuruma sicil kaydı bulunan imalat KOBİ'leri listeleri (Şubat 2016) temin edilmiştir. Bu listede bulunan toplam 1354 KOBİ'den 136 firmanın web sayfasının bulunmadığı firma yöneticilerince beyan edilmiş olup, kalan firmalardan 128 tanesinin kapanmış olması veya ulaşılamaması nedeniyle anket öncesi telefon aracılığıyla iletişim sağlanmış 1090 firma örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak, hedef örneklem olan 1090 firmanın araştırmaya katılması sağlanmaya çalışılmış ancak, bunlardan 314 tanesi araştırmaya katılmıştır. Geliştirilen model ile TRB1 Bölgesi imalat KOBİ'lerinde web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten ve yürütmeyen firmaların pazarlama faaliyetlerinin kıyaslamalı biçimde incelenmesi sağlanacaktır. Bu araştırmadaki modelde, Leonidou vd. (2002) tarafından geliştirilen; 'A Synthesis of Exporter Formance Models' adlı modelin ana unsurları esas alınmıştır.

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

Şekil 1. Araştırma Modeli

7.4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

- H1.** Web sitesi sahipliği hedef pazarların çeşitliliği arasında ilişki vardır.
- H2.** Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri ile hedef pazarlara kolay erişim arasında ilişki vardır.
- H3.** Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, firmaların üretim miktarının artışı ile ilişkilidir.
- H4.** Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, ihracat aracılığıyla yurt dışı pazarlara açılma çabalarında etkilidir.
- H5.** Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, firmaların tanıtım/reklâm, satış ve tedarikçilere erişim giderlerinin azalması ile ilişkilidir.
- H6.** Firma yöneticileri arasında, web tabanlı e-ticaretin ürün/hizmet tanıtımındaki etkisi hakkında görüş farklılıkları vardır.
- H7.** Firma yöneticileri arasında, web tabanlı e-ticaretin ürün/hizmet satışındaki etkisi hakkında görüş farklılıkları vardır.

7.5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE ANALİZİ

Online anket aracılığıyla TRB1 illerindeki imalat KOBİ'leri yönetici veya sahiplerinden elde edilen veriler; SPSS 21.0 paket programı ile değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ekonomik ve stratejik firma performansı ile ilişkili olan faktörlerin belirtilen diğer faktörler ile ilişkilerinin geliştirilen model ile ortaya konabilmesi için ki-kare testi uygulanmıştır. Firma yöneticilerin cevaplarının korelasyonu tespit edilmiş ve TRB1 bölgesi imalat KOBİ'lerinden web tabanlı e-ticaret uygulamalarını kullananlar ile kullanmayanların oluşturduğu iki bağımsız örneklem T-Testi analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Belirtilen analiz yöntemleri aracılığıyla web tabanlı e-ticaret kullanım durumu ve pazarlama faaliyetleri ile olan ilişkileri saptanmıştır.

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

Tablo 2. Web Tabanlı E-Ticaret Faaliyetleri Yürüten ve Yürütmeyen Firmalara İlişkin Tanımlayıcı Özellikler

Web Tabanlı E-ticaretin Yürütülüp Yürütülmemesi Durumu Firmaların Tanımlayıcı Özellikleri	Evet		Hayır		Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Faaliyet Gösterilen Sektör	n	%	n	%	n	%
Gıda-İçecek Ürünleri İmalatı	47	27,5	29	20,3	76	24,2
Tekstil-Giyim, Konfeksiyon-Dokuma Ürünleri	26	15,2	6	4,2	32	10,2
Deri, Ayakkabı-Bavul vb. Ürünler	2	1,2	1	,7	3	1,0
Ağaç-Ahşap Ürünleri	3	1,8	0	,0	3	1,0
Kağıt-Kırtasiye Ürünleri	1	,6	3	2,1	4	1,3
Basım-Yayım, Matbaa Ürünleri	2	1,2	8	5,6	10	3,2
Maden-Mermer-Kömür, Kum, Kil ve Taş Ocakçılığı ve Diğer Madencilik Ürünleri	8	4,7	5	3,5	13	4,1
Kimyasal Madde-Sanayi Gazları, Parfümeri, Kozmetik vb. Kişisel Bakım Ürünleri, Patlayıcı Madde, Tutkal, Uçucu Madde vb. Ürünler	2	1,2	3	2,1	5	1,6
Plastik-Kauçuk Malzemeler; Plastik Tabaka-Levha-Tüp-Torba-Çanta-Şişe-Damacana, Plastik İnşaat Malz-PVC Ürünleri	7	4,1	11	7,7	18	5,7
Toprak-Kil, Beton, Tuğla, Karo, Cam, Porselen, Seramik, Çimento, Kireç, Alçı ve Diğer Metalik Olmayan Mineraller	7	4,1	12	8,4	19	6,1
Temel Eczacılık Ürünleri, Eczacılaşa Ait İlaçların İmalatı	0	,0	3	2,1	3	1,0
Ana Metal Ürünleri, Demir-Çelik, Ferro Alaşımlar, Çelik Tüpler, Boş Profiller, Değerli Metaller, Alüminyum, Kurşun, Çinko, Bakır ve Diğer Hafif Metal Ürünler	5	2,9	15	10,5	20	6,4
Metal-Madeni Yapı Malzemeleri, Metal Yapı Parçaları, Metal Kapı-	5	2,9	4	2,8	9	2,9

Pencere						
Elektrikli Teçhizat; Elektrik Motorları, Jeneratörler, Transformatör, Trafolar, Elektronik Bileşenler, İletişim Ekipmanları, Devre Kartları, Bilgisayarların Elektronik ve Optik Ürünleri	6	3,5	2	1,4	8	2,5
Genel Amaçlı Makineler, Asansör, Pompa, Kompresör, Tarım Makineleri, Motor, Türbin, Musluk, Valf, Vana, Rulman, Şanzıman, Dişli vb. Ürünler	12	7,0	9	6,3	21	6,7
Mobilya - Madeni Mobilya Ürünleri	11	6,4	4	2,8	15	4,8
Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı	1	,6	1	,7	2	,6
Tıbbi Araç ve Dişçiliğe Ait Araç-Gereç ve Malzemeler	0	,0	1	,7	1	,3
Kok Kömürü-Rafine Petrol Ürünleri	3	1,8	1	,7	4	1,3
İnşaat İmalatı	4	2,3	8	5,6	12	3,8
Diğer Ürünlerin İmalatı (Listede Olmayan)	19	11,1	17	11,9	36	11,5
Toplam	171	100	143	100	314	100
Çalışan Sayısı						
1-49	92	74,8	152	79,6	244	77,7
50-99	16	13,0	17	8,9	33	10,6
100-149	8	6,5	12	6,3	20	6,4
150-199	1	0,8	5	2,6	6	1,8
200-249	6	4,9	5	2,6	11	3,5
Toplam	123	100	191	100	314	100
Aylık Üretim Miktarı						
1-499	46	38,0	88	45,6	134	42,7
500-999	18	14,9	32	16,6	50	15,9
1000-1499	12	9,9	15	7,7	27	8,6
1500-1999	6	5,0	8	4,2	14	4,5
2000 ve üzeri	39	32,2	50	25,9	89	28,3
Toplam	121	100	193	100	314	100
2015-2016 Yılları Kapasite Kullanım Oranı Değer Aralığı						
%50 - %59	53	43,8	77	39,9	130	41,4
%60 - %69	26	21,5	51	26,4	77	24,5
%70 - %79	17	14,0	41	21,2	58	18,5
%80 - %89	18	14,9	16	8,3	34	10,9
%90 ve üzeri	7	5,8	8	4,2	15	4,8
Toplam	121	100	193	100	314	100

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

Hitap Edilen Pazar						
Sadece Yurt içi pazarlar	75	62,0	133	68,9	208	66,2
Sadece Yurt dışı pazarlar	5	4,1	6	3,1	11	3,5
Hem Yurt içi Hem Yurt dışı pazarlar	41	33,9	54	28,0	95	30,3
Toplam	121	100	193	100	314	100

Tablo 2’de; sektörlere göre e-ticaret faaliyeti gösteren firmalar incelendiğinde en yüksek oranda 47’sinin (% 27,5) gıda-içecek ürünleri imalatı, 19’unun (% 11,1)’i diğer ürünlerin imalatı (listede olmayan), 26’sının (% 15,2) tekstil-giyim, konfeksiyon-dokuma ürünleri, 12’sinin (% 7,0) genel amaçlı makineler, asansör, pompa, kompresör, tarım makineleri, motor, türbin, musluk, valf, vana, rulman, şanzıman, dişli vb. ürünler, 11’inin (% 6,4) mobilya - madeni mobilya ürünleri, sektöründe oldukları görülmüştür.

Çalışan sayılarına göre e-ticaret faaliyeti gösteren firmalar incelendiğinde; 92’sinin (%74,8) 1-49 arasında, 16’sının (%13,0) 50-99 arasında, 8’inin (%6,5) 100-149 arasında, 1’inin (%0,8) 150-199 arasında, 6’sının (%4,9) 200-249 arasında çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Çalışan sayılarına göre e-ticaret faaliyeti göstermeyen firmalar incelendiğinde ise; 152’sinin (%79,6) 1-49 arasında, 17’sinin (%8,9) 50-99 arasında, 12’sinin (%6,3) 100-149 arasında, 5’inin (%2,6) 150-199 arasında, 5’inin (%2,6) 200-249 arasında çalışanı olduğu ortaya çıkmıştır.

Aylık üretim miktarlarına göre e-ticaret faaliyeti gösteren firmalar incelendiğinde; 46’sının (%38,0) 1-499 birim, 18’inin (%14,9) 500-999 birim, 12’sinin (%9,9) 1000-1499 birim, 6’sının (%5,0) 1500-1999 birim, 39’unun (%32,2) 2000 ve üzeri birim miktarına sahip olduğu görülmektedir. Aylık üretim miktarlarına göre e-ticaret faaliyeti yürütmeyen firmalar incelendiğinde 88’inin (%45,6) 1-499 birim, 32’sinin (%16,6) 500-999 birim, 15’inin (%7,7) 1000-1499 birim, 8’inin (%4,2) 1500-1999 birim, 50’sinin (%25,9) 2000 ve üzeri birim üretim miktarına sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

2015-2016 yılları kapasite kullanım oranına göre, e-ticaret faaliyeti gösteren firmalar incelendiğinde; 53’ünün (%43,8) %50- %59, 26’sının

(%21,5) % 60- % 69, 17'sinin (% 14,0) % 70- % 79, 18'inin (% 14,9) % 80- % 89, 7'sinin (% 5,9) % 90 ve üzeri kapasite kullanım oranına sahip olduğu görülmüştür. 2015-2016 yılı kapasite kullanım oranına göre e-ticaret faaliyeti yürütmeyen firmalar incelendiğinde ise; 77'sinin (%39,9) %50- % 59, 51'inin (% 26,4) % 60- % 69, 41'inin (% 21,2) % 70- % 79, 16'sının (% 8,3) % 80- % 89, 8'inin ise (% 4,2) % 90 ve üzeri kapasite kullanım oranına sahip olduğu görülmektedir.

Hitap edilen pazara göre, e-ticaret faaliyeti gösteren firmalar incelendiğinde; e-ticaret faaliyetinin yürütülen firmalardan 75'inin (% 62,0) sadece yurt içi pazarlara, 5'inin (% 4,1) sadece yurt dışı pazarlara, 41'inin (% 33,9) hem yurt içi hem yurt dışı pazarlara hitap ettiği görülmüştür. E-ticaret faaliyeti yürütülmeyen firmalar incelendiğinde ise; 133'ünün (% 68,9) sadece yurt içi pazarlara, 6'sının (% 3,1) sadece yurt dışı pazarlara, 54'ünün (% 28,0) hem yurt içi hem yurt dışı pazarlara hitap ettiği görüldü.

Bu sonuçlara göre, web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürüten firmaların hem yurt içi hem yurt dışı pazarlara hitap etmede, web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürütülmeyen firmalara kıyasla oransal olarak yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Web Sitesi Sahipliği İle Hedef Pazarların Çeşitliliği İlişkisi

Hedef Pazar Çeşitliliği Web Sitesi Sahipliği		Sadece Yurt içi pazarlar	Sadece Yurt dışı pazarlar	Hem Yurt içi Hem Yurt dışı pazarlar	Toplam
Evet	Sayı (N)	181	9	90	280
	Oran (%)	64,5	3,5	32,0	100,0
Hayır	Sayı (N)	27	2	5	34
	Oran (%)	83,0	0,5	16,5	100,0
Toplam	Sayı (N)	208	11	95	314
	Oran (%)	66,2	3,5	30,3	100,0

X²:16,627a df:4 p:0,000

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat KOBİlerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

Tablo 3.'te; web sitesi olan 280 firmadan, 181'inin (%64,5) sadece yurt içi pazarlara, 9'unun (%3,5) sadece yurtdışı pazarlara, 90'ının (% 32,0) hem yurt içi hem de yurt dışı pazarlara hitap ettiği görülmektedir. Bir web sitesi olmayan 34 firmadan, 27'sinin (%83,0) sadece yurt içi pazarlara, 2'sinin (% 0,5) sadece yurtdışı pazarlara, 5'inin (16,5) ise hem yurt içi hem de yurt dışı pazarlara hitap ettiği tespit edilmiştir. Web sitesi olan firmaların, tanıtımın da etkisiyle hem pazar paylarının hem de pazarlara yönelik ürün hizmet satış etkinliğinin yüksek olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bu sonuçlara göre; web sitesi/sayfası sahipliği ile firmaların hitap ettiği pazarların çeşitlilik göstermesi arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Web Tabanlı E-Ticaret İle Hedef Pazarlara Kolay Erişim İlişkisi

Hedef Pazarlara Kolay Erişim		Web Tabanlı E-Ticaret		
		Evet	Hayır	Toplam
Evet	Sayı (N)	107	14	121
	Oran (%)	88,4	11,6	100,0
Toplam	Sayı (N)	107	14	121
	Oran (%)	88,4	11,6	100,0

Tablo 4.'te; web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürüten firmalardan, 107'sinin (%88,4) hedef pazarlara daha kolay eriştiği, 14'ünün (%11,6) ise hedef pazarlara erişemediği belirtilmiştir. Bu sonuçlarla; web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürüten firmaların hedef pazarlara daha kolay erişmekte oldukları sonucuna varılabilmektedir. Elde edilen verilere göre; web tabanlı

e-ticaret faaliyetleri ile firmaların hedef pazarlara kolay erişimi arasında ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Web Tabanlı E-Ticaret İle Üretim Miktarının Artışı İlişkisi

Üretim Miktarında Artış Web Tabanlı E-Ticaret		Evete	Hayır	Toplam
		Evet	Sayı (N)	76
Oran (%)	62,8		37,2	100,0
Toplam	Sayı (N)	76	45	121
	Oran (%)	62,8	37,2	100,0

Tablo 5.'te; web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten firmalardan, 76'sı (%62,8) e-ticaret faaliyetleri ile üretim miktarını artırdığını, 45'i (% 37,2) ise üretim miktarında bir artışın olmadığını belirtmişlerdir. Web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürüten işletmelerin üretim miktarlarında bir artışın olduğu görülmektedir. Bu verilere göre; web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin yürütülmesi firmaların üretim miktarının artışında etkilidir hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Web Tabanlı E-Ticaret İle Uluslararası Pazarlara Kolay Erişim İlişkisi

Uluslararası Pazarlara Kolay Erişim Web Tabanlı E-Ticaret		Evete	Hayır	Toplam
		Evet	Sayı (N)	51
Oran (%)	42,1		57,9	100,0
Toplam	Sayı (N)	51	70	121
	Oran (%)	42,1	57,9	100,0

Tablo 6.'da; web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten firmalardan, 51'inin (% 42,1) ihracat faaliyetleri ile uluslararası pazarlara daha kolay ve hızlı ulaşabildiği, 70'inin (% 57,9) ise ihracat faaliyetleri ile uluslararası pazarlara ulaşamadıkları belirtilmiştir. Web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürüten

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kibilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

firmaların, dış pazara ulaşmada e-ticaretin etkisini fark edemedikleri anlaşılmaktadır. Elde edilen verilere göre; web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, firmaların ihracat faaliyeti aracılığıyla yurt dışı pazarlara açılma çabalarında etkilidir hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Web Tabanlı E-Ticaret İle Reklâm, Satış ve Tedarikçilere Erişim Giderlerindeki Azalma İlişkisi

Reklâm, Satış ve Tedarikçilere Erişim Giderlerinde Azalma Web Tabanlı E-Ticaret		Evet	Hayır	Toplam
Evet	Sayı (N)	89	32	121
	Oran (%)	73,6	26,4	100,0
Toplam	Sayı (N)	89	32	121
	Oran (%)	73,6	26,4	100,0

Tablo 7.'de; web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten firmalardan, 89'u (% 73,6) e-ticaret faaliyetleri ile tanıtım/reklâm, satış ve tedarikçilere erişim giderlerini azalttığını, 32'si (% 26,4) ise tanıtım/reklâm, satış ve erişim giderlerinde bir azalma olmadığını belirtmiştir. Web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürüten firmaların, tanıtım/reklâm, satış ve tedarikçilere erişim giderlerinin azaldığı ortaya çıkmıştır. Elde edilen verilere göre; web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin yürütülmesi firmaların, tanıtım/reklâm, satış ve tedarikçilere erişim giderlerinin azalmasında etkilidir hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Web Tabanlı E-Ticaretin Ürün/Hizmet Tanıtımındaki Etkisine Dair Yöneticilerin Görüşlerinin Dağılımı

Web Tabanlı E-Ticaret Faaliyetlerinin Yürütülmesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Evet	Sayı (N)	1	5	11	73	81	171
	Oran (%)	,6	2,9	6,4	42,7	47,4	100,0
Hayır	Sayı (N)	0	7	16	66	54	143
	Oran (%)	,0	4,9	11,2	46,2	37,8	100,0
Toplam	Sayı (N)	1	12	27	139	135	314
	Oran (%)	,3	3,8	8,6	44,3	43,0	100,0

X²:5,559a df:4 p:0,235

Tablo 8’de; web tabanlı e-ticaretin ürün/hizmetin reklâm/tanıtımında etkili olduğu görüşüne, web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten 171 firmadan, 1’inin (% 0,6) kesinlikle katılmadığı, 5’inin (% 2,9) katılmadığı, 11’inin (% 6,4) kararsız olduğu, 73’ünün (% 42,7) katıldığı, 81’inin ise (% 47,4) ise kesinlikle katıldığı yönünde verilere ulaşılmıştır. Web tabanlı e-ticaret faaliyeti olmayan 143 firmadan ise, 7’sinin (% 4,9) katılmadığı, 16’sının (% 11,2) kararsız olduğu, 66’sının (% 46,2) katıldığı, 54’ünün (% 37,8) ise kesinlikle katıldığı görülmektedir. Elde edilen verilere göre; web tabanlı e-ticaret faaliyeti yürütülen firmalarla diğer firmalar arasında web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin ürün/hizmetin reklâm/tanıtımında etkilidir görüşü ile ilgili herhangi görüş ayrılığı görülmemiştir ve hipotez reddedilmiştir.

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

Tablo 9. Web Tabanlı E-Ticaretin Ürün/Hizmet Satışındaki Etkisi İle İlgili Yöneticilerin Görüşlerinin Dağılımı

Web Tabanlı E-Ticaret Faaliyetlerinin Yürütülmesi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Evet	Sayı (N)	1	6	9	82	73	171
	Oran (%)	,6	3,5	5,3	48,0	42,7	100,0
Hayır	Sayı (N)	0	5	9	79	50	143
	Oran (%)	,0	3,5	6,3	55,2	35,0	100,0
Toplam	Sayı (N)	1	11	18	161	123	314
	Oran (%)	,3	3,5	5,7	51,3	39,2	100,0

X²:2,974a df:4 p:0,562

Tablo 9.'da web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten firmalardan, web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin ürün/hizmet satışlarında etkili olduğunu belirten 171 firmadan, 1'inin (% 0,6) kesinlikle katılmadığı, 6'sının (% 3,5) katılmadığı, 9'unun (% 5,3) kararsız olduğu, 82'sinin (% 48,0) katıldığı, 73'ünün (% 42,7) ise kesinlikle katıldığı biçiminde verilere ulaşılmıştır. Web tabanlı e-ticaret faaliyeti olmayan 143 firmadan ise, 5'inin (%3,5) katılmadığı, 9'unun (%6,3) kararsız olduğu, 79'unun (% 55,2) katıldığı, 50'sinin (% 35,0) ise kesinlikle katıldığı görülmektedir. Web tabanlı e-ticaret faaliyeti olan firmalarla diğer firmalar arasında, web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin ürün/hizmet satışında etkili olduğu konusunda görüş ayrılığı görülmemiştir. Elde edilen sonuçlara göre; web tabanlı e-ticaret faaliyetleri yürüten firmalar ile diğer firmalar arasında web tabanlı e-ticaret faaliyetleri

ürün/hizmet satışında etkilidir hususunda görüş ayrılığı vardır hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 10. Araştırmanın Hipotez Testleri ve Sonuçları

Hipotezler	Test/Analiz	Test Sonuçları
H1. Web sitesi sahipliği hedef pazarların çeşitliliği arasında ilişki vardır.	Ki-Kare	Kabul
H2. Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri ile hedef pazarlara kolay erişim arasında ilişki vardır.	Korelasyon	Kabul
H3. Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, firmaların üretim miktarının artışı ile ilişkilidir.	Korelasyon	Kabul
H4. Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, ihracat aracılığıyla yurt dışı pazarlara açılma çabalarında etkilidir.	Korelasyon	Kabul
H5. Web tabanlı e-ticaret faaliyetleri, firmaların tanıtım/reklâm, satış ve tedarikçilere erişim giderlerinin azalması ile ilişkilidir.	Korelasyon	Kabul
H6. Firma yöneticileri arasında, web tabanlı e-ticaretin ürün/hizmet tanıtımındaki etkisi hakkında görüş farklılıkları vardır.	Ki-Kare	Red
H7. Firma yöneticileri arasında, web tabanlı e-ticaretin ürün/hizmet satışındaki etkisi hakkında görüş farklılıkları vardır.	Ki-Kare	Red

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, faaliyet gösterdikleri ekonomilerin hepsinde itici güç görevi görmektedir. Bu işletmeler ekonomiye olan katkıda olduğu kadar istihdam bakımından da büyük bir role sahiptirler. Ekonomideki gelişmeler, teknoloji/bilişimdeki yenilikler ve ticaret anlayışındaki değişim en fazla KOBİ'leri etkilemiştir. Değişen iş yapma şekilleri, sipariş ve tedarik modelleri bu işletmeleri yeniden yapılanmaya itmiş ve bu değişime ayak uyduramayan işletmeler rekabet avantajını kaybetmişlerdir. E-ticaret, uluslararası pazarlarda geleneksel yönetim anlayışı ile iş yapabilmek için yeterli imkâna sahip olmayan

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

KOBİ'lerin rekabet edebilmelerini, etkili ve ucuz bir pazarlama fırsatı sunarak sağlamıştır (<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr>). Katma değer oluşturma ve KOBİ'ler içerisindeki oranları önem arz eden imalat KOBİ'leri başta olmak üzere, web tabanlı e-ticaretin firmalara sunduğu; dış ticarete katılımın kolaylaşması, rekabet avantajı sağlanması, kapasite kullanımına olan olumlu etkileri, iletişim maliyetleri ve diğer firma maliyetlerine olan etkileri, satış miktarları ile firma cirosuna olan etkileri ve diğer avantajların önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır. Buna göre firmalar, teknolojik ve ekonomik yenilikleri takip etmeli, çalışanlarının buna uyumlu olarak eğitimlere katılmalarını sağlamalı, yeni üretim ve pazarlama tekniklerini/teknolojilerini firmalarında uygulanabilir olmasını sağlamalıdır.

Özetlemek gerekirse;

TRB1 bölgesi imalat KOBİ'lerinde web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin yürütülmesi, çeşitli çevresel ve örgütsel faktörlerin varlığı ile ilgilidir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, bu faktörlerden belirgin olanlar; faaliyet gösterilen sektörün yapısı ve uygunluğu, hitap edilen pazarın yapısı, rekabet ortamı, finansal durum, firma maliyetleri ve çalışan sayıları bakımından firma büyüklükleridir.

Elde edilen verilere göre; TRB1 bölgesi imalat KOBİ'lerinde yürütülen e-ticaret faaliyetlerinin, firmaların hedef pazar stratejilerini, üretim ve maliyet stratejilerini önemli ölçüde etkilediği bu etkileşimin sonucu olarak firmaların ekonomik ve stratejik performanslarında olumlu değişimler elde edildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle web tabanlı e-ticaret faaliyetlerinin önemli ölçüde etkileşim içinde olduğu hedef pazarlara ve yurt dışı pazarlara erişimde kolaylık, sipariş oranlarındaki artış, üretim ve kapasite oranlarındaki artış, maliyetlerdeki azalma gibi olumlu etkenler, firmaların stratejik ve ekonomik performanslarını ve hedeflerini olumlu yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak; TRB1 bölgesi imalat KOBİ'lerinde yürütülen e-ticaret faaliyetleri, firmaların; sipariş ve üretim miktarlarının artışında, satış ve ciro oranlarındaki artışta, müşteri memnuniyeti artışında, finansal güç artışında,

iletişim maliyetlerinin azalmasında, yurt içi ve yurt dışı rekabet gücü artışında önemli bir araçtır.

Elde edilen sonuçlara göre web tabanlı e-ticaretin kullanımı ile ilgili olarak, TRB1 imalat KOBİ'leri için sunulabilecek öneriler ise şöyle sıralanabilir:

- Firmaların gelişen teknolojik yenilikler ile paralel olarak gelişen e-ticaret faaliyetlerinin takibinin sağlanması ve firma sistemlerinin bu gelişmelere uyum sağlayabilmesi için, firmalarda bir birimin kurulması veya firma pazarlama departmanlarında çalışan kalifiye personellerden oluşan bir birimin görevlendirilmesi gerekmektedir.
- Firma yöneticilerince e-ticaretin etkilerinin ortaya konması ve daha iyi irdelenebilmesi adına; Yöneticilerin internet/web tabanlı e-ticaret aracılığıyla alınan siparişler, yapılan satışlar ve finansal alışverişlerin kayıtlarının tutulmasını sağlayacak otomasyon sistemlerinin firmaya entegre edilmesini ve kullanılmasını sağlamaları gereklidir. Bu otomasyonlar aracılığıyla elde edilecek veriler ışığında firmalar e-ticaret faaliyetlerindeki eksilerini veya artılarını görebilecek ve buna bağlı olarak kendilerini güncelleyebileceklerdir.
- Müşteri/tüketici memnuniyetinin, pazarlamanın olmazsa olmazı olduğu bilinerek, internet/web tabanlı e-ticaret aracılığıyla yapılacak anlık müşteri/tüketici memnuniyet anketlerinin, müşteri/tüketici memnuniyeti/şikâyetinin tespiti bakımından önem arz ettiği gözden kaçırılmamalıdır.
- Aynı veya farklı sektörde faaliyet gösteren imalatçı KOBİ'ler başta olmak üzere, perakendeciler, toptancılar, ham madde/yarı mamul tedarikçileri ile müşteriler/tüketicilerin tek çatı altında toplanabileceği, birbirleriyle daha rahat ve düşük maliyet ile iletişim kurabilecekleri, devlet kurumu/özerk kurumun güvencesi altında ve öncülüğünde her

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

türlü e-ticaret faaliyetinin yürütülebileceği bir internet/web tabanlı e-ticaret uygulamasının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alpugan Oktay; Küçük İşletmeler: Kavram, Kuruluşu ve Yönetimi, Per Yayınları, Özgün Matbaacılık, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Eylül 1998, Ankara.

Aydın Ahmet; Web Tabanlı E-Ticaretin İmalat KOBİ'lerinde Kullanımı ve Etkileri (TRB1 Bölgesi imalat KOBİ'leri Araştırması), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Doktora Tezi, Şubat 2018, Malatya.

Bakan İsmail; Girişimcilik, KOBİ'ler ve Strateji, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Şubat 2015, Ankara.

Bozkurt Veysel; Elektronik Ticaret, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 1. Baskı, Mayıs 2000, İstanbul.

Ekici Mehmet Kenan ve Yıldırım Arif; E-ticaret, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2010, Ankara.

Emecen Erkan ve Çiçek Hüseyin; KOBİ'lerin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Burdur İli İmalat Sektöründeki İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, C:8, Yıl: 2016, Antalya.

Erbaşlar Gazanfer ve Dokur Şükrü; Elektronik Ticaret, Nobel Akademik Yayıncılık Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Geliştirilmiş 2. Basım, Nisan 2012, Ankara.

Haftacı Vasfi; KOBİ'ler ve Girişimcilik, Umuttepe Yayınları, 1. Basım, Eylül 2015, Kocaeli.

Kaya Ali; Bilişim ve İletişim Işığında Girişimcilik ve KOBİ Yönetimi, Eğitim Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 2007, Konya.

Küçük Orhan; Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Eylül 2015, Ankara.

Leonidou Leonidas C.,Constantine S. Katsikeas, Saeed Samiee, “Marketing Strategy Determinants Of Export Performance: A Meta Analysis”, Journal Of Business Research, Vol.55, 2002, U.S.A.

Şimşek Serdar; Türkiye’de Elektronik Ticaret ve E-Ticaretin KOBİ’ler Üzerindeki Etkisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2012, İstanbul.

Taşlıyan Mustafa; Elektronik Ticaret-Kavramlar ve Uygulamalar, Avcı Ofset, Sakarya Kitabevi, Birinci Baskı, Şubat 2006, Adapazarı.

Türkoğlu Musa; Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ’LER) Bölgesel Kalkınmaya Etkileri ve Bölgesel Kalkınmada KOBİ Temelli Stratejiler, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi, Y:2002, C: 7, 2002, Isparta.

www.ekodialog.com/makaleler/Turkiyede-kobilerin-yeri-onemi-makale.html/Erisim Tarihi: 15.03.2018

www.dergipark.gov.tr/download/article-file/201873/Erisim tarihi: 02.04.2018.

<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/593/erisim> tarihi: 03.04.2018.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18521/erisim> tarihi:01.03.2018

WEB Tabanlı Ticaretin İmalat Kobilerindeki Pazarlama Faaliyetleri ile İlişisine Yönelik Bir Alan Araştırması (TRB1 Bölgesi İmalat KOBİ'leri Araştırması)

**ÇALIŞANLARIN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİNİN İŞ KAZASI VE
MESLEK HASTALIKLARINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME***

Gökçe CEREV**
Sera YILDIRIM***

Geliş Tarihi: 28 Nisan 2018
Kabul Tarihi: 16 Mayıs 2018

ÖZET

İş sağlığı ve iş güvenliği günümüz çalışma hayatında artan bir önem arz etmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinin temel amacı olan çalışanlara güvenli bir çalışma ortamı yaratma hedefi sadece çalışan bireyin kendisini ilgilendiren bir konu olmaktan çıkmış, verimli üretimi sağlamak, toplumsal refahı ve huzuru temin etmek için dikkat edilmesi gereken bir konu olmuştur. Bu çerçevede günümüzde toplumların yaşantısını her yönüyle etkileyen ve çalışma hayatını olumsuz bir şekle dönüştüren önemli bir konuda iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır. Toplumlar iş kazası ve meslek hastalıklarını en az seviyeye indirmek için çaba göstermeye başlamıştır. Çünkü iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu ortaya çıkan maliyet hem çalışanı hem işvereni hem de toplumun genelini etkilemekte ve zarar vermektedir. Çalışmada iş kazaları ve meslek hastalıkları verileri ile çalışanların demografik özelliklerinin ilişkili olup olmadığının incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı; iş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin belirli yılların verileri üzerinden demografik faktörlerle ilişkisini değerlendirmektir. Bu kapsamda önce iş sağlığı ve güvenliğinin ardından iş kazası ve meslek hastalığı sigortasının çerçevesi çizilmiş ardından veriler yorumlanmıştır. Belirli yılların verileri üzerinden yapılan değerlendirme neticesinde, tüm dünyada önemli bir konu olan iş kazaları ve meslek hastalıkları sayılarının demografik özelliklere göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Yaş, cinsiyet ve eğitim durumlarının iş kazası ve meslek hastalığı geçirmelerinde önemli bir etken olduğu gözlenmiş, iş kazası ve meslek hastalıklarının en az seviyeye indirilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Toplum, Çalışan, İş Kazası, Meslek Hastalığı

* 1st International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences'da sunulan özet metnin genişletilmiş şeklidir.

** Dr. Öğretim Üyesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, Türkiye, gcerev@firat.edu.tr

*** Araş. Gör., İktisat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, sera.yildirim@istanbul.edu.tr

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

A Study On The Effects Of Personal Characteristics Of Employees On Occupational Accidents And Occupational Diseases

ABSTRACT

Occupational health and safety are of increasing importance in today's working life. The goal of creating a safe working environment for employees, the main objective of occupational health and safety, has become a matter that has only to be paid attention to ensure efficient production, social welfare and peace of mind, not just as a subject of concern to the working individual. In this context, occupational diseases and occupational diseases are an important issue affecting the experiences of the society in every way and transforming the working life in a negative way. Societies have begun to strive to bring work accidents and occupational diseases to a minimum level. Because the cost of work accidents and occupational diseases is the result of both affecting the worker, employer and the society as a whole. In the study, it was examined whether the demographics of worker accidents and occupational diseases were related to employees' demographics. The main aim of the study is; job accidents and occupational diseases in relation to demographic factors. In this context, firstly, job insurance and occupational safety and health insurance are framed and then interpreted. As a result of evaluations made over several years' data, it has been determined that the number of occupational accidents and occupational diseases, which is an important issue all over the world, varies according to the demographic characteristics. It has been observed that age, gender and educational status are important factors in occupational accidents and occupational diseases, and suggestions have been made to minimize occupational accidents and occupational diseases.

Keywords: Turkey, Communities, Employees, Work Accidents, Occupational Diseases

Giriş

Çalışma insanlık tarihi ile bütünleşmiş bir kavramdır. İnsanlar tarihin her sürecinde çalışma kavramı ile etkileşim içerisinde olmuştur. Tarihsel süreçte toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesinde çalışma önemli bir unsur olmuş, toplumların biçimlenmesinde ve sınıflandırılmasında rol almıştır. İnsanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan sanayi devrimi ile birlikte çalışma kavramı farklı bir boyuta geçmiş teknolojik ilerlemeler ile gelişen makine ve teçhizatlar çalışmanın ayrılmaz bir parçası şekline dönüşmüştür. Tüm bu değişimle beraber şekillenmeye başlayan çalışma hayatında önemli bir gelişme ise iş sağlığı ve güvenliğinin farklılaşması ve üzerinde hassasiyet ile durulması gereken bir konu olmasıdır. İş sağlığı ve güvenliği kavramı da her ne kadar çalışma ile birlikte insanlık tarihinde her zaman yer edinmiş bir kavram olsa da özellikle sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan gelişmeler neticesinde çalışma yaşantısının değişmez bir parçası şekline dönüşmüştür. İş güvenliğini ve işçi sağlığını tehdit eden pek çok önemli etken vardır. Meslek hastalıkları ve iş kazaları bu etkenler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

1. İş Sağlığı ve Güvenliği

İş sağlığı ve güvenliği hem çalışanlar hem işletme hem de ülke ekonomisi açısından birçok alanda önemli etkiye sahiptir. Çalışanlar açısından değerlendirdiğimizde; işçilerin büyük çoğunluğunun ücret gelirinden başka bir geliri bulunmamaktadır. İş kazası veya meslek hastalığı geçiren işçilerin hem kendileri hem de bakmakla yükümlü oldukları aileleri bu gelirden mahrum olacak ve zaman içinde yoksullaşacaktır. Diğer bir büyük tehlike ise kaza ve hastalıkların ölüm ile sonuçlanmasıdır (Demirbilek, 2005: 18-19). İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin olmaması işverene, işgücü saati zararları, teçhizat zararları ve makinelerin çalışmamasından doğan zararlar, sağlık harcamalarının artması, mağdurlara ödenecek maddi-manevi tazminatlar, vasıflı iş gücünün işletmeden uzaklaşması gibi birçok zarar verecektir. Bunun yanı sıra işçinin işverene duyduğu güven kaybına bağlı olarak işçi devir oranı artacaktır; bu durumda verenin prestij kaybına ve mali kayıplara neden olacaktır (Demirbilek, 2005: 17). Çalışma ortamının güvenli olması, üretkenlik kapasitesini olumlu yönde etkileyecek ve işletme bazında verimlilik arttıkça makro düzeyde de verimlilik artmış, olacaktır. Mikro düzeyde elde edilen

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

kazanç, öncelikle işçi refahını artıracak; işçi, refahı arttığı için işveren ve ekonomiye yarar sağlayacaktır. Böylelikle milli refahımızda artmış olacaktır. Aksi durumda elde edilen kazanç kaza ve hastalıklara, tazminatlara vs. aktarılacaktır. Bu durumda dikkatli kullanılması gereken kaynakların verimli kullanılmamasını ortaya çıkaracaktır (Şahin, 2001: 8). Dolayısıyla bu denli geniş etkiye sahip olan iş sağlığı ve güvenliği olgusunun boyutlarının üzerinde durulması önemli bir gerekliliktir.

1.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı

WHO ve ILO ilkeleri doğrultusunda iş sağlığı ve güvenliği, işyerindeki işgörenlerin sözleşme türlerine bakılmaksızın tüm işgörenlerin fiziksel, ruhsal ve toplumsal sağlık, güvenlik ve refahlarının en yüksek düzeye çekilmesi ve meydana gelen seviyenin korunması, iş yeri şartlarının, çevresel etkilerin ve üretimin ortaya çıkardığı sağlığa aykırı sonuçların yok edilmesi, çalışanların ruhsal ve fiziksel bütünlüklerini bozacak risk faktörlerinin ortadan kaldırılması, işçilerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarını koruyan iş ortamlarının meydana getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Bingöl, 2003: 455).

İş güvenliği temel olarak işletmelerde yapılan iş ile ortaya çıkabilecek tehlikelerin en aza indirgenmesi ve sağlığa etki eden olumsuz durumların ortadan kaldırılması için gerekli çalışmaları yapan bir bilim dalıdır. Yapılan her işte tahmin edilebilen veya edilemeyen çok fazla tehlike ve risk söz konusudur. Bu durum işgörenleri, işverenleri, üretimi, makine ve teçhizatı, çevreyi tehdit eder. İş güvenliğinde bu tehlike ve riskleri en az seviyeye indirmek için gereklidir (Yaman, 2004: 18). Diğer yandan iş sağlığı ise, insan ile iş ilişkilerini ve çalışma ortamını sağlık açısından araştıran halk sağlığı dalıdır. Halk sağlığı, bütün çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hallerini en yüksek düzeye getirmeyi amaçlar ve bu amaç için çalışanların yeteneklerine uygun işe yerleştirilmelerini öngörür (Tanır, 2004: 10). Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü Uzmanlar Komitesi'ne göre iş sağlığı "tüm mesleklerde çalışanların bedensel, ruhsal ve sosyal iyilik durumlarının en yüksek derecede sürdürme ve geliştirilmesini amaçlar" şeklinde ifade edilmiştir. İş sağlığı sistemlerinin başarılı olabilmesi için beş temel ilke tanımlanmıştır. Bunlar; koruma ve

korunma, adaptasyon, teşvik ve geliştirme, tedavi ve rehabilitasyon ile birinci basamak sağlık hizmetleridir (Rantanen, 2011: 3-15).

1.2. İş Sağlığı ve Güvenliği İle İlgili Yasal Düzenlemeler

İş sağlığı ve güvenliğine ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası düzenlemeler söz konusudur. Ulusal düzenlemelere baktığımızda; Anayasamızın 17. maddesinin birinci fıkrasında; “Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” demektedir ve 17. Maddenin üçüncü fıkrasında da insanın hayatıyla bağdaşmayacak muameleye tabi tutulamayacağı yönünde getirdiği düzenleme ile bireyin maddi ve manevi varlığını teminat altına almaktadır. Anayasamızın 50. maddesinde de çalışma şartları ve dinlenme hakkına ilişkin esaslar yer almaktadır. Anayasamızın 56. maddesi de sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması ile ilgili devletin ve vatandaşların görevlerini belirleyen düzenlemeleri içermektedir (Gençler, 2007: 19).

Kanunlar:

- 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (30 Haziran 2012)
- 4857 sayılı İş Kanunu (Beşinci Bölümü: İş Sağlığı ve Güvenliği)
- 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
- 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
- 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu

Öte yandan, iş sağlığı ve güvenliği alanında yükümlülükleri belirleyen tüzüklerin ve yönetmeliklerin etkisi de büyüktür. Tüzükler, ilgili kanunların daha da genişletilmesi için kullanılan bir araç olmuştur. İş sağlığı ve güvenliği konusunda, dönemin çalışma şartlarına göre, birçok tüzük ve yönetmelik uygulanmış ve bazıları da yürürlükten kaldırılmıştır.

Uluslararası Düzenlemelere baktığımızda ise, “Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri (42, 102,155, 161, 187 sayılı sözleşmeler)”, “Avrupa Sosyal Şartı” ve “Avrupa Birliği Direktifleri” şeklinde sıralanabilmektedir. Son olarak, ülkemizde iş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili mevzuatı belirleyen bir başka uluslararası mevzuat ise 1978’de yürürlüğe giren ve Dünya Sağlık Örgütü’ne üye olan tüm ülkelerce onaylanmış bulunan Alma Ata Bildirgesi’dir.

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

2. İş Kazası ve Meslek Hastalığı

2.1. Kavramsal Çerçeve

Kaza tanımsal olarak “Bilinen yanlış davranış ve ihmaller veya nedenler zincirinin son halkası olup, daha önce alınacak önlemlerle kaçınılabilir ve korunulabilir bir olaydır” (Akdur, 1998: 169). İLO’nun tanımına göre iş kazaları: “işyerinde veya çalışma sırasında meydana gelen, ölüm, kişisel yaralanma veya hastalıkla sonuçlanabilen kazalardır” (İLO, 2018: 2). İş kazaları, çalışanları sağlığın yanında ekonomik yönden etkilemektedir. Avrupa Birliğinde iş kazalarının yıllık maliyetinin 20 milyar Euro olduğu hesaplanmaktadır (Bilir ve Yıldız, 2013: 364). Diğer yandan meslek hastalığına baktığımızda ILO’nun tanımına göre: “çalışma aktivitesinden kaynaklanan, risk faktörlerine maruz kalmanın sonucu olarak gelişen bir hastalıktır” (İLO, 2018: 2). Meslek hastalığı, “sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir” (5510 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu). Dolayısıyla meslek hastalıkları, belirli bir meslek veya sanayi ile ilişkili hastalıklardır. Bunlar çalışma ortamındaki, kimyasal, fiziksel, biyolojik veya psikolojik tehlikelerden veya faktörlerden kaynaklanmaktadır. Tehlikeli maruz kalma ortadan kaldırılır veya işçiyi koruyan bir seviyeye düşürülür ise bu hastalıklar önlenir (Tsing ve Koh, 2001: 300-301). Meslek hastalığı önlenir bir hastalıktır. Ancak bunların çoğunluğu önlenememektedir (Agius ve Seaton, 2005: 1). Aslında gerekli önlemler alındığında meslek hastalığından korunma çoğu hastalığa göre daha kolaydır.

Genel olarak, meslek hastalıklarının maliyeti işçiler için iş kazalarından daha yüksektir. Çünkü meslek hastalıkları kronik olma eğilimindedir ve çoğu zaman kalıcı sakatlığa neden olurlar. Ağır veya ölümcül iş kazaları da masraflıdır ancak bir işyerinde yaralanma mesleki bir hastalığın ortalama maliyetinden çok daha azdır. Dolayısıyla meslek hastalıkları, işçiler için tıbbi masraflar, kazanç kaybı, azalan ömür, fiziksel veya psikolojik sıkıntı, gelecekteki kazanç kaybı ve finansal ve sosyal zorluklar açısından belirgin bir maliyet yükü oluşturmaktadır. İşverenler de

aynı zamanda kazanç kaybı, sakatlık ve ölüm, tıbbi masraflar, zaman kaybı, verimliliğin düşmesi çalışan moralinin azalması ve tazminatla karşı karşıya kalırlar (Tsing ve Koh, 2001: 300-301).

2.2. İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortası

Türkiye’de ilk olarak 1945 yılında 4772 sayılı Yasa ile iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası uygulamaya konulmuştur. Bu sigorta dalları, sanayileşme ile birlikte gündeme gelen ve üretim ile ilişkilerin doğurduğu riskleri karşılamaya yönelik bir sosyal sigorta uygulamasıdır. Günümüzde ise 5510 sayılı kanun ile iş kazası ve meslek hastalıklarına ilişkin düzenlemeler yapılmaktadır.

İş Kazası ve meslek hastalığı sigortasının temel nedei, sigortalı çalışanın hernagi bir iş kazası veya meslek hastalığı ile karşılaştığı zaman, çalışana hukuksal ve sosyal bir güvence sağlamak, ekonomik yönden desteklemektir. Sigortanın ilk hedefi, çalışanda ortaya çıkan zararın etkilerini ortadan kaldırmak veya en az seviyeye indirgemektir. İkinci hedefi çalışanın tekrar işini yapabilecek seviyeye ulaşmasını sağlamaktır. İş kazası ve meslek hastalığı sigortasının üçüncü hedefi, sigortalı çalışanın uğramış olduğu ekonomik zararların ortadan kaldırılmasıdır (Tuncay ve Ekmekçi, 2005: 8). Ayrıca iş kazaları ve meslek hastalıkları işçinin çalışmamasına neden olduğundan ekonomi açısından olumsuz etkileri vardır. Dolayısıyla bu sigortanın önemli bir diğer amacı iş kazası ve meslek hastalığının ortaya çıkmasını önlemektir.

İş kazası sigortası hükümleri 5510 Sayılı Kanun’un 4’üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bendi ile 5 inci maddesinin (a), (b), (c), (e) ve (g) fıkralarında sayılan sigortalılar için geçerlidir. İş kazasına tabi sigortalılar dışındaki diğer sigortalılar ile sigortalı sayılmayanlara iş kazası hükümleri uygulanması söz konusu değildir (SGK Genelge 2008/108).

Meslek hastalığı sigortası ise aynen iş kazası sigortasında olduğu gibi 5510 Sayılı Kanun’un 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bendi ile 5 inci maddesinin (a), (b), (c), (e) ve (g) fıkralarında sayılan sigortalılara uygulanmaktadır. Kanununun 14. maddesinde meslek hastalığı, “...sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

hastalık, bedensel veya ruhsal özürlülük halleridir” biçiminde tanımlanmıştır.

3. İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Demografik Faktörler İle İlişkisi

Türkiye'nin en önemli sosyoekonomik sorunlarından biri iş kazaları ve bu kazaların ortaya çıkardığı olumsuzluklardan meydana gelmektedir. Sanayileşme süreci ile birlikte çalışanların iş ortamında karşılaştıkları riskler fazlalaşmıştır. Çalışanların eğitim seviyelerinin yetersizliği, iş sağlığı ve güvenliği alanında yetişmiş uzman personelin azlığı, mevzuatın iş sağlığı ve güvenliği açısından küçük işletmeleri dışsallaştırması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin kural ve zorunluluklara riayet etmemeleri, iş müfettişi ve denetimlerin yetersizliği gibi nedenler iş kazalarının azalmasını engellemek bir yana artmasına bile sebep olabilmektedir. Keza son yılların iş kazaları verileri incelendiğinde iş kazası sayısı ve kaza sonucu ölümlerin bir artış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Taşeronlaşma; iş kazalarını artıran en belirleyici etmenlerden bir tanesidir. İşverenin iş mevzuatına aykırı olarak asıl işin bir bölümünü maliyetleri düşürmek adına başka bir işverene devri sonucunda alt işverenin gerekli iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini almaması özellikle tersanelerde ve maden ocaklarında meydana gelen iş kazalarında ciddi bir artış meydana gelmesine neden olmaktadır (Karadeniz, 2012: 43). Türkiye’de iş kazalarına yönelik veriler SGK tarafından tutulmaktadır. Türkiye’de 2016 yılı itibarıyla 15.355.158 milyon, 5510 sayılı mevzuatın 4/a maddesi kapsamında çalışan aktif sigortalı bulunmaktadır. Bu çalışanlar, 1.749.240 milyon işyerinde istihdam edilmektedir. 6331 sayılı mevzuat tüm çalışanları koruma altına almak amacıyla oluşturulmuş bir mevzuattır. Bu noktada Türkiye’deki 21.131.838 milyon aktif sigortalı iş sağlığı ve güvenliği mevzuatının şemsiyesi altında çalışmaktadırlar.

Öte yandan kişilerin demografik özellikleri de iş kazaları ve meslek hastalıklarını etkileyen unsurlardır. Yapılan araştırmalar söz konusu değişkenler arasında önemli ilişkini varlığını ortaya koymaktadır.

Veriler incelendiğinde yaş faktörü ile iş kazaları ve meslek hastalıkları arasında önemli bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Genellikle genç işçilerin yaşlı işçilere göre daha fazla iş kazasına uğramaktadır. Bunun nedeni yaşlı işçilerin çalıştıkları işte tecrübe kazanmış olmalarıdır. Diğer yandan, yaşlı işçilerin zamana karşı yapılan çalışmalarda, hızlı el becerisi gerektiren işlerde gençlere göre geçirdikleri iş kazası sayısı daha fazladır. Ayrıca yaşlanmaya bağlı olarak çalışanların gözlerinin zayıflaması, kulaklarının iyi işitmemesi ve çalışmaya uyum sağlayamamaları da daha çok kazaya maruz kalmalarına yol açabilmektedir. Ayrıca yaşı genç olan çalışanların iş sağlığı ve güvenliği eğitimi ve kurallarını daha kolay benimsemesi ve yaşı ilerlemiş çalışanların güvensiz davranışlarını değiştirmede problem yaşamaları konunun bir diğer boyutudur. Çünkü yetişkin ve eğitim düzeyi düşük bireylerin davranış değişikliği daha zordur.

Tablo-1. İş Kazalarının Sigortalıların Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 2013-2016*

İş Kazaları**						
Yaş Grupları	Yıllar					
	2013			2016		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
14-24	37106	5937	43043	53340	12836	66176
25-34	70258	7617	77891	87428	13469	100897
35-44	44060	5599	49661	65728	13493	79221
45-54	16732	1471	18203	28905	4713	33618
55-64	2366	115	2481	5376	419	5795
65+	120	6	126	338	23	361
Toplam	170.644	20.745	191.389	241.115	44.953	286.068

Kaynak: İş kazası ve meslek hastalıkları ile ilgili SGK istatistikleri 2013-2016

* 5510 Sayılı Kanun'un 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Sigortalılar

** İş kazası vaka sayıları: 2012 ve öncesi yıllarda iş kazası geçiren sigortalı sayılarına ait istatistikler verilirken ödemesi yapıp kapatılan iş kazası vaka sayıları esas alınmaktaydı. 2013 yılından itibaren iş kazası bildirim formunun elektronik ortamda alınmaya başlanması ile iş kazası geçiren tüm sigortalı sayılarına ait veriler Avrupa Birliği standartları da (ESAW) dikkate alınarak verilmeye başlanılmıştır. ESAW metodolojisine göre iş kazası sonrası işe başlama kazadan sonraki 5. günde meydana gelmiş ise bu iş kazası istatistiklere yansıtılmaktadır.

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Tablo 1 incelendiğinde 25-34 yaş grubunda daha çok iş kazalarının meydana geldiği sonucu ortaya çıkmaktadır. 25-34 yaş arası çalışan sayısının fazla olması bu yaş kategorisinde iş kazasının daha sık görülmesinin bir nedeni olsada tek faktör bu değildir. Ayrıca en az iş kazası 65+ yaş grubunda görülmektedir. Öte yandan bazı araştırmalarda, genç erkek çalışanların yaşlı erkek çalışanlara göre kaza ile karşılaşma ve yaralanma riskinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Rıngdahl, 1993: 22-23). 25-34 yaş arası çalışanların kendilerine olan güven duyguları en yüksek düzeyde olması dikkatsizlik ve diğer faktörler ile iş kazası oranını artırmaktadır.

Birçok araştırmada; iş kazası ile karşılaşma oranının genç işçilerde daha yüksek olduğu, özellikle 20- 35 yaş arası kişilerde iş kazası karşılaşma düzeyinin en yüksek seviyeye ulaştığı, ilerleyen yaşlarda ise azalma eğilimi gösterdiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Camkurt, 2013: 78-79).

Diğer bir değişken olan cinsiyet değişkenine göre iş kazası ve meslek hastalıklarına baktığımızda; yıllar itibariyle erkek ve kadın sigortalıların sayıları artmakta iken, kazaya uğrayan kadın ve erkek sigortalıların aynı hızda artmadığı görülmektedir. Erkek sigortalıların sayıları artarken kazaya uğrama oranları, kadın sigortalılara göre oransal olarak azalmaktadır.

Tablo-2. Meslek hastalıklarının Sigortalıların Yaş ve cinsiyet Gruplarına Göre Dağılımı 2013-2016

Yaş Grupları	Meslek Hastalıkları					
	Yıllar					
	2013			2016		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
15-24	6	0	6	7	1	8
25-34	16	3	19	90	8	98
35-44	78	2	80	199	12	211
45-54	25	3	28	84	4	88
55-64	3	0	3	17	0	17
Sigortalılığı Sona Erdikten Sonra Meslek Hastalığı Teşhisi Konulan Sigortalı Sayısı	215	0	215	171	4	175
Toplam	343	8	351	568	29	597

Kaynak: İş kazası ve meslek hastalıkları ile ilgili SGK istatistikleri 2013-2016

Tablo 2 incelendiğinde meslek hastalıkları en çok 35-44 yaş aralığında görülmektedir. İş kazalarının en sık yaşandığı 25-34 yaş grubundan daha ileri yaş grubunda olmasının en önemli nedeni daha öncede değindiğimiz gibi iş kazasının ani bir eylem sonucu gerçekleşmesi, meslek hastalığının ise zamanla oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Öte yandan çalışma süreleri açısından değerlendirdiğimizde; literatürde iş kazalarının nedenlerine yönelik yapılan çalışmalar, iş deneyimi ile iş kazası arasındaki ilişki hakkında farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Yapılan araştırmaların büyük bir kısmı tecrübesiz işçiler arasında iş kazası sıklığının deneyimlilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aşağıdaki veriler incelendiğinde aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Çalışma süresi arttıkça iş kazası geçirenlerin ve iş kazası sonucu ölenlerin sayısı azalmaktadır.

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Tablo-3. İş Kazası Geçirenler ile İş Kazası Sonucu Ölenlerin Son İşveren Nezdindeki Çalışma Süresi 2013-2016

Yıllar	2013		2016	
	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayıları	İş Kazası Sonucu Ölen	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayıları	İş Kazası Sonucu Ölen
1 Gün	1.130	18	1.415	20
2-7 Gün	5.388	86	7.872	78
8-30 Gün	17.255	177	25.609	165
1 Aydan fazla - 3 Ay (Dahil)	28.753	226	42.630	266
3 Aydan fazla - 1Yıl (Dahil)	51.890	369	79.255	376
1 Yıldan fazla- 2 Yıl (Dahil)	27.297	142	45.818	164
2 Yıldan fazla- 5 Yıl (Dahil)	31.548	127	47.721	134
5 Yıldan fazla- 10 Yıl (Dahil)	16.382	59	21.215	70
10+ Yıl	7.812	40	10.014	40
Bilinmeyen	3.934	116	4.519	92
TOPLAM	191.389	1.360	286.068	1.405

Kaynak: İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İle İlgili SGK İstatistikleri 2013-2016

2016 yılında 1369 erkek ve 36 kadın çalışan iş kazaları sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Türkiye’de en çok iş kazasına maruz kalınan yaş aralığı 22-29 yaş arasındır. Kadın ve erkeklerde en çok kazanın görüldüğü yaş ise 23 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında ekonomik faaliyet sınıflandırmasına göre en çok iş kazasının meydana geldiği dört faaliyet alanı ise: 239 ölüm ile bina inşaatı, 179 ölüm ile kara taşımacılığı ve boru

hattı taşımacılığı, 130 ölüm ile bina dışı yapıların inşaatı, 127 ölüm ile özel inşaat faaliyetleridir.

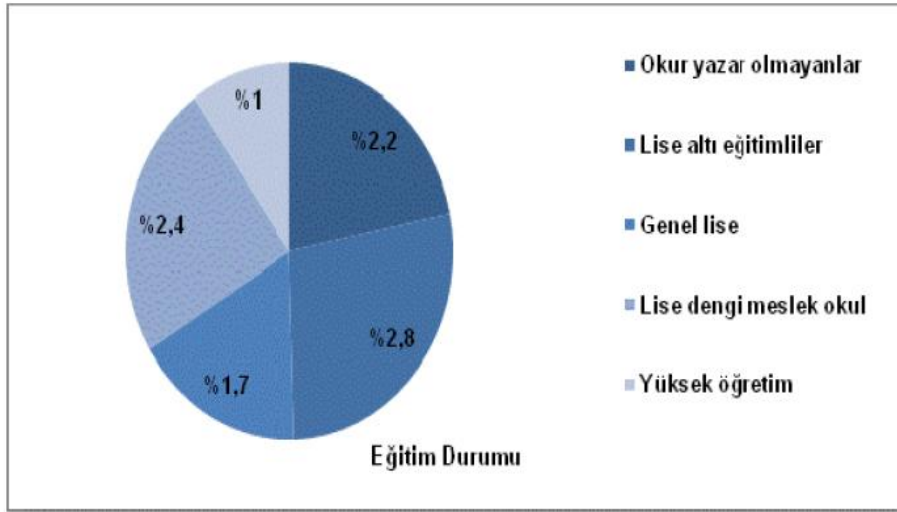
Tablo 3'teki verilerden de görüldüğü üzere tecrübesiz işçiler arasında iş kazası sıklığının deneyimlilere göre daha yüksektir. Bu sonuç literatürü destekler niteliktedir (Güney, 1990:81). Diğer bir yaklaşımla iş tecrübesi arttıkça iş kazası ile karşılaşma olasılığı azalmaktadır. Bu durumda işe yeni girmiş tecrübesiz çalışanlarda kaza oranı daha yüksek olmaktadır (Gerek, 1998: 26).

SGK istatistiklerine göre iş kazalarını meslek grupları açısından değerlendirdiğimizde ise, 2013 yılında en fazla iş kazası nitelik gerektirmeyen mesleklerde (temizlikçiler, madencilik, imalat, inşaat ve ulaştırma sektörlerinde nitelik gerektirmeyen işlerde) 101.483 iş kazası varken bunların 697'si ölümle sonuçlanmıştır. En az iş kazası, 265 iş kazası ile silahlı kuvvetlerle ilgili mesleklerde gerçekleşmiş ve hiçbiri ölümlle sonuçlanmamıştır. 2016 yılında ise yine En fazla iş kazası nitelik gerektirmeyen mesleklerde (temizlikçiler, madencilik, imalat, inşaat ve ulaştırma sektörlerinde nitelik gerektirmeyen işlerde) 152.081, en az ise 215 ile yine silahlı kuvvetlerle ilgili mesleklerde yaşanmıştır.

Çalışanların medeni halleride iş kazası ve meslek hastalıklarını etkileyen diğer bir faktördür. Evli ve çocuk sahibi olmanın kişilere sorumluluk yüklediği ve bu sorumluluk duygusunun bir yansıması olarak da çalışma hayatında daha dikkatli ve sorumlu davrandıkları, riskli davranışlardan kaçındıkları görülmektedir. Bu durum evli çalışanların iş kazası ile karşılaşma olasılığını azaltmaktadır.

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Grafik-1. Eğitim Durumlarına Göre İş Kazası Geçirenlerin Oranı, 2013

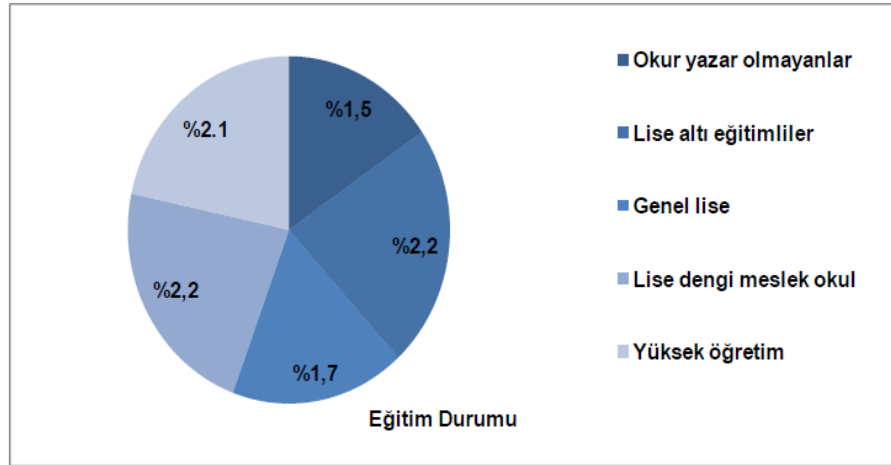

Kaynak: TÜİK İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013

Temel eğitim ve mesleki eğitimin iş kazaları ve meslek hastalıkları üzerinde etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Eğitim işi kazası ve meslek hastalığı ile mücadelede önemli bir etkidir. İş kazalarının büyük çoğunun insan odaklı olarak meydana gelmesi ve meslek hastalıklarının çoğunun insan hatası sonucu bireyde ortaya çıkması eğitimin önemini artırmaktadır. Çalışanların eğitim düzeyi arttıkça iş kazası ile karşılaşma olasılığı azalmaktadır. Bunun iki temel sebebi vardır. İlk olarak eğitim seviyesi yüksek çalışanların emek piyasalarında elde edecekleri statü ve pozisyon iş kazası olasılığına bir etkenken diğeri ise eğitilmiş çalışanların daha bilinçli olmasıdır.

Grafik 1'deki veriler incelendiğinde, okur yazar olmayan ve lise altı eğitimlilerin daha çok kaza geçirme oranına sahip olmasının sebebi iş sağlığı ve güvenliği konularında bilinç, tecrübe ve işle ilgili mesleki eğitim eksikliğidir.

Grafik-2. Eğitim Durumlarına Göre İşe Bağlı Sağlık Problemleri, 2013

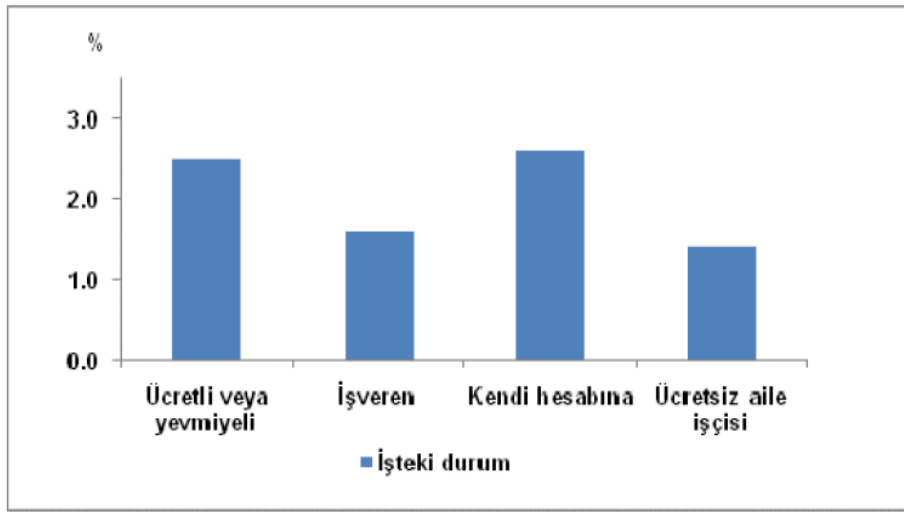
Kaynak: TÜİK İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013

Grafik 2'de istihdam edilenler ya da geçmişte çalışmış olanlardan hem lise altı eğitimliler hem de lise dengi meslek okulu bitirenlerde, son 12 ay içinde işe bağlı sağlık sorununa maruz kalma oranı %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Yükseköğretim mezunlarında ise bu oran %2,1 olarak görülmektedir.

Grafik-3. İşteki Duruma Göre İş Kazası Geçirenlerin Oranı, 2013

.....

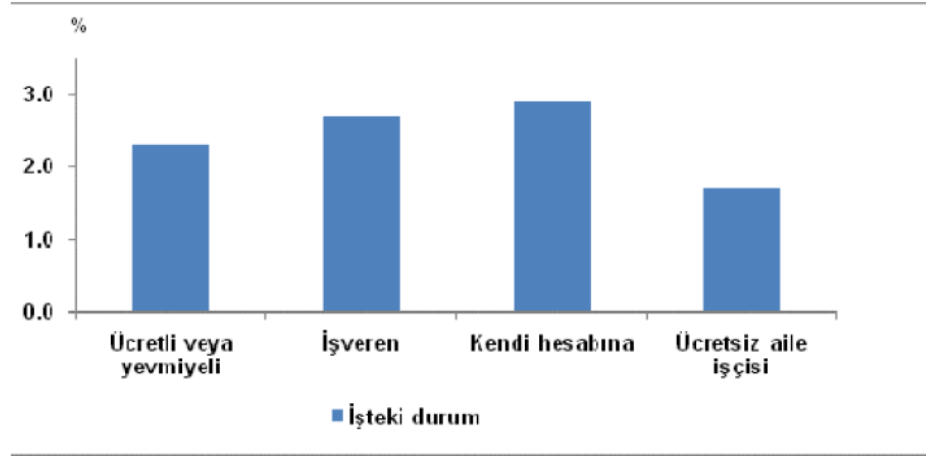
Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Kaynak: TÜİK İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013

İşteki duruma göre, iş kazası geçirenlerde en yüksek oran %2,6 ile kendi hesabına çalışanlarda gerçekleşirken bunu %2,5 ile ücretli veya yevmiyeli çalışanlar, %1,6 ile işveren olarak çalışanların izlediği görülmüştür. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda iş kazası geçirme oranı ise %1,4 olarak TÜİK tarafından hesaplanmıştır.

Grafik-4. İşteki durumuna göre işe bağlı sağlık sorunu yaşayanların oranı,2013

Kaynak: TÜİK İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013

İşteki durumu kendi hesabına olanların işe bağlı sağlık sorununa maruz kalma oranı %2,9 ile diğer gruplara göre yüksek olmuştur. Bunu %2,7 ile işveren olarak çalışanlar, %2,3 ile ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanlar izledi. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda işe bağlı sağlık sorununa maruz kalanların oranı ise %1,7 olarak tahmin edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İşyerinde kişilerin sağlığı ve güvenliği tüm toplumlar ve tüm ülkeler için kritik bir husustur. İş sağlığı ve güvenliğinin temel amacı çalışanlara güvenli bir çalışma ortamı yaratmaktır. Bu sadece çalışan bireyin kendisini ilgilendiren bir konu olmaktan çıkmış, verimli üretimi sağlamak, toplumsal refahı ve huzuru temin etmek için dikkat edilmesi gereken bir konu olmuştur. İş sağlığı ve güvenliğinin bir boyutu olan toplumların yaşantısını her yönüyle etkileyen ve çalışma hayatını olumsuz bir şekilde dönüştüren iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır. Toplumlar iş kazası ve meslek hastalıklarını en az seviyeye indirmek için çaba göstermeye başlamıştır. İş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu ortaya çıkan maliyet hem çalışanı hem işvereni hem de ekonomi üzerinden toplumun genelini etkilemekte ve zarar vermektedir. Türkiye’de iş kazası ve meslek hastalıklarının meydana

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

gelmesinden önemli derecede etkilenen bir ülkedir. Konuya ilişkin veriler incelendiğinde, Türkiye’de her yıl iş kazası ve meslek hastalığı nedeni ile birçok çalışan zarar görmekte ve bu durum ülke ekonomisine olumsuz yansımaktır. Dolayısıyla iş kazası ve meslek hastalıklarının önüne geçebilmek için gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

İş kazası ve meslek hastalığı ile ilgili veriler incelendiğinde, çalışanların yaş, cinsiyet, eğitim durumları gibi birçok demografik özelliği iş kazası ve meslek hastalığı geçirmelerinde önemli bir etken olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bu özellikler dikkate alınarak gerekli iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri alınmalıdır. Bilhassa iş kazası ve meslek hastalıklarının yoğunlaştığı kadınlar, 25-34 yaş grubu, lise altı eğitime sahip olanlara yönelik eğitim, denetim gibi konularda yeni düzenlemelere gidilmelidir. Bu çerçevede iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin, çalışana güvenli ve sağlıklı, tehlikenin kaynağı olan risklerden arındırılmış bir işyeri ortamının sunulmasında ana etmen iş sağlığı ve güvenliği kültürüdür. Bu sadece işveren ve çalışana benimsetilmesi gereken bir kavram değildir. Eğitim sistemi ile küçük yaşlardan itibaren çeşitli yollar aracılığıyla bireylere aktarılması gereken bir olgudur. Böylece iş kazaları ve meslek hastalıklarının önüne geçilebilecektir. Öte yandan, iş kazalarının azaltılmasında önemli bir diğer etken ise denetimlerdir. İşçiler iş sağlığı ve güvenliği konusunda, tanımlanmış riskler ve tehlikeler ile ilgili bilgilendirilmelidir. İş sağlığı ve güvenliğinin tam olarak ortaya çıkmasında en önemli faktör toplumun genelinde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi erken yaşlarda iş sağlığı ve güvenliği kültürü oluşumak ve bu konuda bireylere farkındalık kazandırmaktır.

KAYNAKÇA

Agius, Raymond M., Anthony Seaton: The Occupational History, Practical Occupational Medicine second Edition. Oxford University press inc edward Arnold (Publishers) Ltd, 2005.

Akdur, Recep vd.: Halk Sağlığı, AÜ TF Antıp AŞ Yayınları, Ankara, 1998.

.....

Bilir, Azmi ve Ali Naci Yıldız: İş Sağlığı ve Güvenliği, Genişletilmiş 2. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2013.

Bingöl, Dursun: İnsan kaynakları yönetimi, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

Camkurt, Mehmet Zülfi: “Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazalarının Meydana Gelmesi Üzerindeki Etkisi”, TÜHİS İş Hukuku Ve İktisat Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 6, 2013.

Demirbilek, Tunç: İş Güvenliği Kültürü, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Gençler, Ayhan: “İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Mevzuatımızda Bulunan Düzenlemelerden Doğan Yükümlülükler”, İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007.

Güney, Salih: “İş Kazalarının Yapısal Analizi ve Kaza Yapan İş görenlerin Kişilik Profilleri ile İlgili Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

ILO: Statistics of occupational injuries, (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/tat/documents/meetingdocument/wcms_088373.pdf, Erişim tarihi: 05.05.2018.

Karadeniz, Oğuz: “Dünya’da ve Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2012, ss. 15-75.

Rantanen, Jorma: The principles Of Occupational health, Global Occupational Health, Guidotti Tl Ed, Oxford University press, New York, 2011.

Ringdahl, Lars Harms: Safety Analysis: Principles And Practice In Occupational Safety, Elsevier Science Publishers Ltd., London, 1993.

Resmi Gazete: Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği. RG. 11.10.2008/Sayı: 27021.

Resmi Gazete: 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Kanun No: 5510, RG. 16.06.2006/ Sayı: 26200.

.....

Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazası ve Meslek Hastalıklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

SGK: İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İle İlgili SGK İstatistikleri 2013.

SGK: İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İle İlgili SGK İstatistikleri 2016.

Şahin, Fikri: “İş Sağlığı ve İş Güvenliği”, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Dergisi, Sayı: 1, Mayıs-Haziran 2001.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, 23/12/2008, Genelge 2008-108.

Tanır, Ferdi: “İş Sağlığı ve İş Güvenliği”, İş Sağlığı Ve İş Güvenliği (İSG) Dergisi, Ocak-şubat, Sayı: 17, 2004.

Tsing, Gregory Chan ve David Koh: Occupational Diseases, Global Occupational Health, Guidotti T1 Ed. Oxford University Press, New York, 2011.

Tuncay, Can ve Ömer Ekmekçi: Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul, 2005.

TÜİK: TÜİK İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013.

Yaman, Mahmut: İş Sağlığı ve İş Güvenliği mi? O da ne? İSGİAD Yayınları, 1. Basım, Ankara, 2004

.....

GÖRÜNMEZ EMEK VE EV KADINLARI

Handan KARAKAYA *

Geliş Tarihi: 06.05.2018

Kabul Tarihi: 22.05.2018

ÖZET

Ev işleri kadınların uzmanlık alanı olarak tanımlanmaktadır. Ev işleri, kültürel olarak kadının biyolojik yatkınlığı üzerinden tanımlanmaktadır. Bu nedenle ev işleri, büyük oranda, ücretsiz olarak kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ev kadınıyla birlikte tanımlanmaktadır. Dolayısıyla ürettiği iş alanları da kadının uzmanlık alanı olarak değerlendirilmektedir. Ev işlerini herhangi bir ücret talep etmeden yapan ev kadınlarının harcadıkları emeği nasıl değerlendirdikleri önemlidir. Kadınlar günlük hayatlarının önemli bir bölümünü ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlere ayırırlar. Günlük hayatlarının önemli bir kısmını ayırdıkları işleri yaparken kendilerini ve yaptıkları işlerin değerini algılama biçimleri önemlidir. Araştırmada amacımız, kadının ev içi emek (ücretsiz emek) konusunda gösterdiği çabayı ve bu çabanın kendisi tarafından nasıl algılandığını irdelemektir. Bu bağlamda Elazığ'da yaşayan 21 ev kadını ile görüşülmüştür. Çalışmada ev kadını olan kadınlarla yapılan derinlemesine mülakatlar (in depth interview) teknik olarak kullanılmıştır. Katılımcılar ev hanımı olarak yaşamını sürdüren ve gelir getiren herhangi bir işte çalışmayan kadınlardır. Kadınlar, ev ve eve dair tüm iş ve işlemleri her gün belli bir düzen içerisinde yapmaktadırlar. Bu düzen içerisinde kendilerini nasıl tanımladıkları ve bir kadın olarak nasıl algıladıkları konumuzun sınırları içerisinde tartışılacaktır. Bu bağlamda bulgular, ev işi deneyimi, yaşanan sorunlar ve kendini algılama olma kategorileriyle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görünmezlik, Emek, ev kadınları

* Dr.Öğrt. Üye. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
hkarakaya @firat.edu.tr

Invisible Labor and Housewives**ABSTRACT**

To do housework is defined as the area of expertise of women. Household work is culturally defined by the biological predisposition of women. For this reason, housework is done by women, free of charge. The house is described together with the woman. It is important how housewives evaluate the amount of labor they spend on housework without paying any fees. Women divide a significant part of their daily lives into housework and child care. It is important that they understand the value of themselves and the things they do while doing important things in their daily lives. Our aim in our research is to examine the woman's efforts in domestic labor (free labor) and how it is perceived by her. In this context, 21 housewives living in Elazığ were interviewed. In-depth interviews with women who were housewives were used as a technique in the study. Participants are women who do not work in any job that drives their lives as a household lady and generates income. Women do all the work and operations of the house every day in a certain order. How they define themselves in this order and how they perceive it as a woman will be discussed within the limits of our work. In this context, findings were analyzed by categories of home work experience, problems experienced and self-perception.

Keywords: Invisibility, Labor, House Wives

GİRİŞ

Kadının ekonomik yaşama katılımı ülke ekonomisinin gelişimi ve toplumsal kalkınmanın yaygınlaştırılması bağlamında önemli olduğu kadar kamusal hayatın gelişimi bağlamında da önemlidir. Dolayısıyla kadınların ekonomik bağımsızlığının olması ya da gelir getirici işlerde çalışma yeterliliğine sahip olması toplumların gelişmişliği bağlamında önemli ölçütler arasında kabul edilmektedir. Dünya üzerindeki toplumlar açısından, işgücüne katılım göstergeleri erkekler ve kadınlar arasında birbirine yakın oranlardaysa bu önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Nitekim TÜİK (2015) hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2015 yılında, Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde istihdam oranı %46 olurken, bu oran erkeklerde %65, kadınlarda ise %27,5 olarak açıklanmıştır. Bu oranlar gelişmiş ülkelerde %60’ların üzerindedir. Söz konusu oranlara baktığımızda ülkede yaşayan kadınların önemli bir kısmının kayıtsız çalıştığı düşünülse de önemli oranda bir kadın nüfusunun “ev kadını” tanımı içine sığarak, çalışma hayatının dışında kaldığını söyleyebiliriz. Kaplan (2011:168)’ a göre ev işleri yükümlülüğünün kadınlara bütünleştirilmesi, kadının toplumdaki ikincil konumunu pekiştirmektedir. Evde anne ve eş olma rolü ile çalışma hayatındaki rolü arasında kalan kadın işinden vazgeçme ya da istihdam olacağı bir iş konusunda ısrarcı olmamaktadır. Ev kadınları ev içerisinde çamaşır yıkama, bulaşık yıkama, yemek yapma, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, temizlik gibi işlerin tamamını herhangi bir ücret karşılığı olmadan yapmaktadırlar. Bu işleri yaparken kadınların kendilerini nasıl tanımladıkları ve nasıl algıladıkları bizim araştırma alanımızın sınırlarını oluşturmaktadır. Kadınlar ev içi işleri yaparken, ücretli emek piyasasının dışında kalmaktadırlar ancak harcadıkları enerji ve emek, bu işlerin sürekli kendisini yenilediği düşünüldüğünde, oldukça yüksektir. Bu yüksek emek oranına rağmen, üretilen işin değeri oldukça düşüktür. Dolayısıyla “ücretsiz emek” olarak adlandırılmaktadır. Kadın emeğinin görünürlüğü bağlamında bakıldığında, modern dönemler öncesinde aile üretimin merkezindeydi ve bu bağlamda kadın emeği daha görünürdü. Ancak modern sanayinin gelişimi ve ardından işyerinin evden ayrılması, üretimin makineleşen fabrikalara kayması kadının durumunu birçok açıdan değiştirmiştir. Bu süreçte kadınlar evde kalırken, erkekler, ev dışında istihdam edilmenin sağladığı avantajla siyaset ve ekonomide,

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

kamusal alanda, daha fazla yer almaya ve görünürlüğü temsil etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu süreç, Kadınları çocuk bakımı ve evin düzenini sağlama sorumluluğu ile evde baş başa bırakmıştır (Başak ve diğer.2013:19). Zastrow (2016:597) da endüstri öncesi toplumlar da kadınların giysi yapımı, bahçe ürünlerinin yetiştirilmesi, toplanması, tarlaya yardımcı olma gibi yiyecek üretimi ve ekonomik destekle ilgili sorumlulukları aldıklarını ancak asıl sorumlulukları bayağı ve daha alt yetenekleri gerektiren işler olarak gördüğünden, emeklerinin değersizleştiğini ifade etmektedir. Bunun yanında toplumsal rollerin cinsiyetçi bir temelde sürekli yeniden üretilmesi ile kadının doğaya yakın, edilgen, tüketen ve özel alana ait kavramlarla tanımlanması, erkeğin ise kamusal alana ait olarak anlamlandırılması sınırları keskin alanlar yaratmaktadır. Bu alanlar gelişmelerin etkisine karşı oldukça dirençlidir. Erkek; kültürü kuran, kurgulayan, teknolojiye yakın, etken, üreten ve özgür noktada yer almaktadır. Ancak bu kurgu hegemonik gücünü erkeğin iktidar erkinden almaktadır. Oluşturulan bu sosyalleştirilmiş eril söylem yukarıda bahsedilen anlamlardan doğmakta ve bundan ötürü de kadının tarih boyunca görünürlüğünü örten bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. (Sankır: 2010:13). Modernleşme süreci ve üretimin sanayi alanlarına kayışının sonuçları toplumdan topluma değişse de kadınların evle özdeşleştirilmesi dünya toplumlarının büyük bir kısmında geçerlilik kazanmıştır. Konuyla ilgili olarak Savran (2013:22),kadınların ücretli işlerde çalışmasının ve bunun etkisiyle erkeklerin daha çok ev işi yaptıkları, dolayısıyla kadının payına daha az ev içi emek düştüğü yaklaşımını da bir efsane olarak nitelendirmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çalışmak kadınları ev içi işlerden azat etmeye yetmemekle birlikte durum, ev kadınları için çok daha karmaşıktır.

1.ÜCRETSİZ EMEK VE KADIN

Toplumda oluşmuş ve kemikleşmiş kadın algısının kadının toplumsal konumu ve çalışma hayatıyla olan ilişkisinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen "ev" üzerinden tanımlanmaktadır. Bu nedenle, ev ve ev işleri, kadının öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza

çıkılmaktadır (Bora, 2010:21). Yerleşik(patriarkal) düzenin, ikili “insan doğası” varsayımına dayanarak, kadın doğa, sevgi, sevgi, ahlak, özsel ve tikel bir tabiat üzerinden tanımlanmaktadır. Bunun yanında erkek, kültür, siyasal, akıl, adalet, kamusal, felsefe, iktidar, başarı, evrensel ve özgürlük nitelikleriyle eşitlenmektedir (Yeğen Oğlu ve Coşar,2003:214). Kadının toplumda birincil görevinin çocuklarının ve eşinin bakımı olduğu algısı, kadınların ev içi yaşama bağımlılığını artırırken, bu algının, gelecek nesillere de miras olarak bırakılmasına da neden olmaktadır. Çalışmayan ve ev içi işlerin tamamından sorumlu olan kadınlar, ekonomik açıdan eşlerine bağımlı hale getirmekte, çoğu zaman hayatları ile ilgili kararları da bireysel olarak alamamaktadırlar. Bu da ev kadınlarını diğer kadınlara göre daha bağımlı hale getirmektedir (Gerşil, 2015:165-166). Bora (2010:10) yaptığı çalışmada ev işlerinin kadınlar tarafından yerine getirilmesinin bu işlerin fiziksel, ekonomik ve ideolojik görünmezliğine neden olduğu kanısındadır. Ona göre evde yapılan işler elle tutulur somut sonuçlara yol açmadıkları gibi çabuk tüketilirler. Özel alanda üretildikleri için kar getirmezler ve yalnızca kullanım değeri üretirler. 1960’ların sonu ve 1970’lerin başında ikinci dalga feministlerin tartışmaya başladığı teorik sorunlardan birisi de kadınların karşılıksız ev emeğidir. Bununla beraber konu feministlerin bugüne kadar somut çözüm ve politika üretmekte zorlandıkları bir alan olarak tanımlanmaktadır (Savran, 2004:15). Örneğin ev içi işlerin önemli bir kısmını oluşturan çocuk bakımı işinden, sorumlu olması gereken aile bireyinin kadın olarak değerlendirilmesi kadının ücretli bir işten vazgeçerek çocuk bakmasına neden olmaktadır. Bu süreçte toplumsal yapının cinsiyetçi yaklaşımı ücretli işten vazgeçecek kişi olarak kadını tanımlamaktadır. Erkek çocuk bakmak için işinden ayrılmamaktadır. Buradaki ayrımcılığı toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden görünmez yapan şey ise, çocuk bakımının kadının asli sorumluluğu olduğuna dair inançtır(Bora,2012:181). Ev ve eve dair işler kadınla özdeşleşmiş görünmektedir. Bu bağlamda Cantek (2001:102), ev ve kadının ayrı ayrı telaffuz edildiklerinde dahi sadece birbirlerini çağrıştıran iki ayrı kelime olduklarının altını çizmektedir. Ona göre, birçok kültürde kadınla bir arada anılan ev, “yuva” kavramı üzerinden kutsallaştırılmaktadır ancak bu kutsallık çok yönlü bir bağımlılığı da içinde taşımaktadır.

Bu aynı zamanda bir meşrulaştırma sürecidir. Kadın ve erkek için tanımlanan toplumsal roller ve bu rollerin gerekleri keskin sınırlarla

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

birbirinden ayrıldığında söz konusu meşruiyette sağlam bir temele sahip olmuş olacaktır. Dolayısıyla ev içi emek toplumsal cinsiyet ayrımının kadın ve erkek tanımı üzerinden ev içinde kalan kısım olarak görünmezliği haklılaştırmaktadır. Ulusoy (2013:114) da çalışmasında kadınların ev içindeki cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklı olarak istihdamın dışında kaldığını ifade etmektedir. Ona göre, gün içinde ev işine ayrılan zamanın erkeklerde 0,72 saat, çalışan kadınlarda ise 4,32 saat olduğu görülmektedir. Çalışan ve çalışmayan kadınların toplamında ise bu zaman 5.28 saate çıkmaktadır. Aynı çalışmada çocuk bakımıyla ilgilenen babaların oranı sadece %1,4 iken, anneler için bu oran %88 olarak verilmiştir. Ev içindeki işlerde oldukça yüksek bir emek oranına sahip olan kadın, istihdamın dışında kaldığı gibi yaptığı işin herhangi bir ücret karşılığı yoktur.

Kadının görünmez emeği, cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında tanımlanan bir emek biçimidir. Savran ve Demiryontan (2012:10-11) yaptıkları çalışmada, bu emeğin görünmezliğinin nedenini “doğallaştırılmış” olmasına bağlamaktadırlar. Onlara göre, ev işi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyetçi iş bölümü ataerkil toplumsallaşma biçiminin modern versiyonu olan kapitalist yaklaşım tarafından doğallaştırılarak kurulmasıdır. Bu bağlamda kadınların yaptıkları işler kadın doğasının ya da kadın biyolojisinin bir gereği olarak yorumlanır. Emeğin görünmezliğinin üzerine oturduğu bu doğallaştırma yaklaşımının yanında ev içi çalışma düzeni ikinci bir etken olarak ev içi emeği görünmezleştirmektedir. Ev içinde yapılan işlerin bir mesaisinin olmayışı, iş zamanı ile boş zaman ayrımını da yok etmektedir. İş, sevgi, paylaşım aynı alanda bir iç içe geçmişlik yaşamaktadır. Bu da emeği, sevgi, gönüllülük ve paylaşım ilişkisi içinde eritmektedir. Dolayısıyla kadınların ev içinde yaptıkları işler, bir emek ve işgücü harcaması olarak değerlendirilmese de bunlar evin dışında ücretlidir.

Bora (2012:179) modern toplumların ayırt edici niteliklerinden birinin de ev ile iş yerinin ayrışması üzerinden biçimlendiğini ifade etmektedir. Kadınların ücretli üretim sürecinin dışına düşürülmesi, evin kadınlarla özdeşleştirilmesinin önünü açmıştır. Erkekler “dışarıda” çalışıp evin ekmeğini getirirken, kadınlar “içeride” kalıp erkeklerin ve çocukların bakımını üstlenmiş ve böylece ücretsiz olan emekleri daha da görünmez

olmuştur. Kadın ve erkeğin ait oldukları alanların birbirinden ayrışması, kadının ve erkeğin “doğa”sına ilişkin yeni varsayımların ve kanaatlerin oluşmasına da zemin hazırladı. Ev içinde tanımlanan kadın narin ve dayanıksız olarak tanımlanırken, erkek dayanıklılığın ve mücadelenin timsali sayıldı. Böylece kadın ve erkek kavramları üzerinden toplumsal kültür varlığını güçlendirdi ve kadınları, erkekler karşısında korunmaya muhtaç, aciz ve daima bir koruyucuya (baba, ağabey, kardeş, eş vb.) ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımladı. Bu da beraberinde kadınlar ve erkekler için tanımlanmış cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine bir zemin hazırlamış oldu. Cinsiyet rollerinin belli bir toplumda cinsiyetlerden beklenen öğrenilmiş davranış kalıpları olduğu düşünüldüğünde, erkek ve kadınların nasıl olacağı bu kalıplar üzerinden nesillere öğretilmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu kalıplar aracılığı ile kadınların geleneksel olarak sevecen, edilgen, razı gelen, hassas, sezgileri güçlü ve muhtaç olması beklenir. Bu da öncelikli olarak ev hayatıyla, beslenmeyle, bebekler ve çocuklarla ilgilenmeyi kadın için zorunlu bir ödev yapar. Bu rol ayırımında erkekler daha hırslı, agresif, rekabetçi ya da daha zeki görünmelidir. Kadınlar ise, spor, ekonomi ve siyaset konusunda cahil ve ilgisiz olmalıdırlar. Erkek, her durumda işinin ehli, fiziksel olarak güçlü, atletik, güvenilir, cüretkâr, cesur ve etkileyici olmalıdır (Zastrow,2016:605).

Kalaycıoğlu ve Tılıç (2001) yaptıkları çalışmada, kadına en uygun iş olarak ev işleri ve çocuk bakımının tanımlanmasının Türk toplumunda kültürel bir değer olarak kabul edildiğini ifade etmektedirler. Evi geçindirecek esas bireyin erkek olarak algılanması, kadını istihdam alanının dışında bıraktığı gibi gün boyu yaptığı işlere de bir değer biçmemektedir. Modernleşme süreciyle beraber toplumda kadınların istihdama katılımlarının artması ile kamusal alandaki rolleri dönüşmeye başlamıştır. Bunun yanında özel alana ait kadın rolleri, daha yavaş bir değişim göstermektedir. Özel alanda toplumsal cinsiyet algısına bağlı olarak tanımlanmış olan rollerin devamı, hane içerisindeki ücretlendirilmemiş aile içi iş yükünün kadının sorumluluğunda kalmasını sürdürmüştür. Böylece kadınlar, ev işleri ve evdeki bakım hizmetlerinde erkeklerden çok daha fazla sorumluluğa sahip olarak hayatlarını sürdürmektedirler (Başak ve diğ.,2013:13). Bu sorumluluk alanı ve üretilen emeğin maddi karşılığı oluşmamaktadır. Savran (2004:17) bu noktada emeğin görünmez oluşunu, emek ve üretim olarak adlandırılmayışını çeşitli ideolojik nedenlere bağlamaktadır. Bunu bir

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

ideolojik göz bağı olarak adlandırmakta ve toplumbilim ve iktisat biliminin bunda pay sahibi olduğunu söylemektedir. Ona göre, Marksizm de bu cinsiyet körlüğünden payını almıştır. Mübadele edilmediği için “değer” biçimine bürünmeyen dolayısıyla kapitalist algı açısından bir görünürlüğü olmayan bu emek türü Marx açısından da görülmeye değer değildir. Kadının evle birlikte algılanışı bir yandan emeğini görünmez kılarken, diğer yandan da ücretlendirilmiş emeğini erkeğin emeği karşısında daha değersiz yapmaktadır. Kadın varlığı üzerine kendini konumlandırmış olan eril dil, ekonomik gücü de eline alarak temelleri daha güçlü bir iktidar inşa etmektedir (Fidan, 2016:143). Bu iktidarın gölgesi de toplumda kadınların üzerinde genişlemektedir.

Dünya üzerinde çalışma saatlerinin 2/3'ünü kadın işlerinin oluşturmasına rağmen kadınlar dünya gelirinin sadece %10'nu elde edebilmektedirler (Esen, 2013:113). Bu da dünya üzerinde kadınların işlerinin karşılığı olan ücretleri almadıklarını gösterdiği gibi kadınların toplam iş yükünün yüksekliğini de göstermektedir. Bunun yanında kadınların istihdam edilme oranlarının düşüklüğü birçok açıdan kadının sosyal yaşamında olumsuzlukları beslemektedir. Kadınlar ev işlerini yaparken kendilerini bir iş yapıyor gibi hissetmedikleri gibi ekonomik olarak da bağımlı hissetmektedirler. Yapılan çalışmaların birçoğunda ev içinde harcadıkları emeği, aileleri ve çocukları açısından değerlendirerek kutsadıkları halde bir işlerinin olmasını değerli bulmuşlardır. Fidan (2016:128)'ın çalışmasında yer verdiği “ev içinde belli bir kişi oluyorsunuz” cümlesi kadınların gelir getiren bir iş aracılığıyla ev içinde tanımlanma biçimlerinin değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

1.1 Araştırmanın Amacı Ve Metodu

Toplumda kadının durumunu inceleyen çalışmalar, kadını toplumsal cinsiyet, istihdam, şiddet, yoksulluk kavramları bağlamında ele almaktadır. Ancak toplumumuz açısından önemli bir orana sahip olan ev kadınları ve görünmezlikleri, bu bağlamda daha kapsamlı araştırmaları zorunlu kılmaktadır. Toplumsal iş bölümünün değişimi ve yeniden üretim, kadına dair toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımları önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde; kadınların ev işi deneyimleri ve kendilerinin algılama biçimleri önemlidir.

Bu amaçlarla çalışma, gelir getiren herhangi bir işte çalışmayan kadınların ev içindeki yaşam deneyimlerini, kendilerini algılama biçimlerini keşfetmeyi ve anlamayı kendisine amaç edinmiştir. Bu bağlamda kadının bakış açısını sürece katmak önem kazanmaktadır

Nitel araştırma deseni ile tasarlanan bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerde sorulacak soruların hazırlanmasında toplumsal cinsiyet yaklaşımı, fırsat eşitliği temel alınmıştır. Özel hayatın gizliliği ilkesi ve olabilecek her türden risk nedeniyle görüşme yapılan katılımcıların kişisel bilgilerine yer verilmemiştir. Her bir katılımcı ile ortalama olarak 1 (bir) saat görüşülmüştür.

1.2.Araştırmanın Gerekçesi

Bu çalışmanın amacı, ev kadını olarak yaşamını sürdüren ve gelir getiren herhangi bir işte çalışmayan kadınların ev işi deneyimlerini ve kendilerini algılama biçimlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal pek çok kaynağa ulaşma konusunda engellerle karşılaşan kadınların istihdam dışında kalarak ev işleri ve çocuk bakımını üstlendikleri yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Kadının ev işleri ve çocuk bakımını üstlenmeye karşı tutumu, bu işler karşısında kendini değerlendirme biçimi çalışmamız açısından önemlidir.

1.3.Araştırmanın Yöntemi

Kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk bölümü, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, meslek, çocuk sayısı, kaç yıldır ev işlerini üstlendiği hakkındaki biyografik verilerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise, katılımcıların ev işlerini yapma deneyimleri ve ev işlerinden sorumlu olarak kendilerini algılama biçimlerine dayanan sorulardan oluşmaktadır. Sorular temel olarak şunlardır: a) Kaç yıldır ev işi yapıyorsunuz? b) Ev işlerinden yalnız mı sorumlusunuz yoksa işleri paylaştığınız biri var mı? c) Ev işlerini yapma ile ilgili tecrübelerinizi bizimle paylaşır mısınız? d) Ev işlerini yaparken kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Bıkkınlık hissettiğiniz zamanlar oluyor mu? Bunlar 4 temel soru olmak kaydıyla görüşmelerin gidişatına göre de alt sorular sorulmuştur.

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

Nitel görüşme esnasında görüşmelerin güvenilirliğini arttırmak amacıyla a) görüşülen kişilerin yanıtları, detaylı bir şekilde not alınmıştır, b) cevapların içerik analizi yapılmış, c) katılımcıların geçerli yanıtları, doğrudan alıntı şeklinde kullanılmıştır.

1.4.Sınırlamalar

Bu çalışma, sınırlı örneklem büyüklüğü ve kendine has raporlama metodolojisi ile sınırlandırılmıştır. Örneklemin tamamı, Elazığ'da yaşayan ve herhangi bir gelir getiren işte çalışmayan kadınlardan oluşmaktadır. Ev kadın olma deneyimi, çok boyutlu ve çoklu analizler ile ortaya konması gereken bir durumdur. Bu nedenle kadınların deneyimlerini anlamak ev ve ev kadını olma sürecini besleyen çeşitli unsurları ve farklı deneyimleri içine alacak daha kapsamlı araştırmalar yapılması gerekmektedir. Ancak sınırlı bir örneklem alanı içinde de olsa ev kadınlarının deneyimlerini ve kendilerini algılama biçimlerini ortaya koyması bakımından çalışmamızın önemli olduğunu düşünüyoruz.

1.5.Analiz

Veri analizi, görüşmelerin yazılarak her görüşmenin ayrıntılı bir analizinin yapılmasını içermektedir. Buna ek olarak, mülakatların her birinde, vücut dili ile ilgili her türlü görüş ve görüşme ortamı ile ilgili genel yorumlar yapılmıştır. Ayrıca her görüşme, kolay tanımlama ve sınıflandırma için G1, G2 şeklinde kodlanmıştır. Araştırmada katılımcılarının gizliliğini ve kimliğini korumak için etik kodları takip etmek için büyük özen gösterildi.

1.6.Bulgular

Bulgular, ev işlerini deneyimleri, emeğin görünmezliği ve kendilerini algılama biçimleri kategorileri aracılığıyla yorumlanmış ve analiz edilmiştir. Diğer taraftan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo-1-Çalışmada Görüşülen Kadınların Sosyo Ekonomik Özellikleri

Değişkenler	Sayı %(21)				
Yaş	21-47 (aralığı)				
Eğitim Durumu	Hiç eğitimi yok %4,76(1)	İlkokul %9,52(2)	İlköğretim %9,52(2)	Lise %42,85	Üniversite %33,33
Medeni Durum	Evli %76,19(16)	Boşanmış 9,52 (2)	Bekar %14,28(3)		
Çocuk Sayısı	1 çocuk %23,80(5)	2 Çocuk %52,38(11)	3 çocuk %14,28(3)	4 çocuk ve üzeri %4,76(1)	

2.KADIN EMEĞİ VE EV İŞLERİ

Ev işi kavramı oldukça geniş iş alanını içinde taşımaktadır. Ev ile ilgili her şey ev işi bağlamında ele alınmaktadır. Kalaycıoğlu ve Tılıç (2001:153)'a göre toplumların yerleşik düzene geçmesiyle başlayan ev işi, bireyin kendini yeniden üretmesi anlamında her zaman önemli olmuştur. Her ne kadar sanayi öncesi dönemde ev işi uğraşına ailenin ekonomik faaliyetleri girse de, bugün aile bireyleri arasında paylaşılan, kendilerini bir sonraki güne hazırlamak için harcanan toplam emek ifade edilmektedir.

Kadınlar tarih boyunca evin merkezinde algılanmıştır. Kadınların ev işleri ile özdeşleştirilmeleri, birçok yönden onların hayat biçimlerine etki etmektedir. Bora (2010:5)'ya göre kadınlık bir sınıf işareti olarak geliştirildiği için farklı derecelerde bir iktidar algısı içermektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan kadınlık ideali, bir tarafında bakımlı kadın idealini yükseltirken, diğer taraftan ev işlerinde beceri düzeyini oldukça yüksek bir konumdan başlatmaktadır. Bu bağlamda G11'in aktardıkları önemlidir.

G10: "Ev işi yapmaya evlendikten sonra başladım. Bekâr iken annem pek iş yaptırmazdı bana. Önceleri temizlik, ütü, evin dekorasyonu her şeyle kendim ilgilenirdim. Ama yılar geçtikçe çok yorgun hissetmeye başladım. Aslında evime bakmayı da seviyordum ama. Sonradan kendimi hizmetçi gibi hissetmeye başladım. Sürekli aynı işleri yapmaktan yoruldu. Evdeki tüm işler hem çocuklarım hem de eşim tarafından benim görevim gibi algılanıyor. Yaptığım hiçbir şeyin değeri olmadığını düşündüm çünkü bunlar benim görevimmiş gibi davranılıyor. Şimdi de yapıyorum ama çok az. Kadın

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

alıyorum. Bütün temizliği kadınlar yapıyor. Ben ince işlere bakıyorum. Böyle iyi oluyor. Kendimi değersiz hissetmiyorum.”

Bu bağlamda kadınlar eğitim ve istihdama yönelik olarak kendilerini hazırlarken, ev içi işler konusunda uzmanlaşmayı da ihmal etmemektedirler. Ancak kadının istihdam edilmesi onu ev işlerinden muaf etmemektedir. Çoğu zaman yükü iki katına çıkmaktadır. Bununla beraber ev kadınlarının durumu daha da karmaşık bir yapı kazanmaktadır. Kadınlar, ev içinde günlük olarak birçok iş yapmaktadırlar. Bunlar bulaşık, çamaşır, ütü, temizlik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi birçok alanı içine almaktadır. Bu süreçte harcanan emek görünmezdir ve herhangi bir ölçüye tabi değildir. Bu bağlamda kadın, ev işlerini evde çocuklarına ve eşine karşı bir hizmet olarak üretmektedir. Bakım emeği bu nedenle diğer emeklerden farklı olarak duygusal bir boyut taşımaktadır. Dolayısıyla duygusal emeğin çalışma günü ve piyasa karşılığı olamamakta, iş yoğunluğu fazla olmakta ve bu nedenle bu emek ölçülememesiyle birlikte görünmezliğini sürdürmektedir(Aldemir, 2016:8).

G9: “Aslında ev işi yapmayı seviyorum. Ama ben kendime göre yapmayı seviyorum. İnsanların benden beklentilerine göre yaptığımda çok sinirleniyorum. Tükenmiş hissediyorum. Yoksa bir karşılığının olmadığını ve çok nankör bir iş yaptığımı biliyorum. Keşke bir işim olsaydı. O zaman evle daha az ilgilenirdim. Ama şimdi ne yapayım yapacak başka işim yok. Bunları da yapmasam “sen ne işe yarıyorsun” derler. İşsiz insan ne olacak işte ev işleriyle uğraşıp duracak.”

Savran ve Demiryontan(2012:10), ücretsiz tarım işçiliğini, kentte ailesinin işletmesinde çalışmayı, kocasının bürosunda ücretsiz sekreterlik yapmayı ve evde üstlendikleri bakım işlerinin tamamını görünmeyen emek olarak tanımlamaktadırlar. Dolayısıyla ev içinde harcanan emek görünmez emek olarak değerlendirilmektedir. Ev işleri piyasadan hizmet alımıyla yapıldığında bir değeri vardır. Ancak bu işler evdeki kadınlar tarafından yapıldığında bir emek ve üretim olarak değerlendirilmemektedir. Bu bağlamda kadının ev içi emeği ile yerine getirilen ev işleri ve çocuk bakımı toplumun kendisini üretmesinde zorunlu ve önemli bir işleve sahiptir. Bunun sorumluluğu da kadınlara ait olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar Zastrow(2016:598) XIX. yüzyıl Sanayi Devrimi'nin cinsiyet rolleri

arasındaki ayrımı silikleştirdiğini, erkeklerin küçük bir çiftlikte çalışmak yerine bir fabrikada yada ekonomik destek sağlama amaçlı başka bir ortamda çalışmak üzere evden ayrılışının kadınların ekonomik rolünü gerileterek, onları çocuk bakımı ve ev işleriyle sınırladığını ve bu işler için harcadıkları zaman miktarının da azaldığını ifade etse de kadınlar eve dair işlerde hala çok fazla zaman ve enerji harcamaktadırlar. Kadınların ekonomik rolü geriledi. Çünkü artık ekonomik olarak üretici görevler üstlenemiyorlardı. Kadınların rolü giderek çocuk bakımı ve ev işi olarak tanımlanmaya başladı. Fakat birçok neden de ötürü bu görevleri yerine getirmek için gerekli olan zaman miktarı düştü. Günümüzde kadınların evde yaptıkları iş de detaylanmış, çeşitlenmiş ve çoğalmakla birlikte teknolojik gelişmelere ve modernleşmeye rağmen ev işleri zaman ve enerji tüketen işler olmaya devam etmektedir(Başak ve diğ. 2013:21). Görüşme yaptığımız kadınların büyük bir çoğunluğu %80,95'i ev işlerinin çok fazla zamanlarını aldığını ifade etmişlerdir. Evdeki sorumluluklarının yüksek olmasından dolayı kişisel bakımlarına, sosyal etkinliklere, eğitim etkinliklerine ve spora zaman ayıramadıklarını ifade etmektedirler. Bu açıdan bakıldığında teknolojik gelişmeler ve ev içindeki araçlar kadınların işini azaltmış görünmemektedir.

G13: “Ev işleri çok basit gibi görünüyor ama çok yıpratıcı. Benim bel fıtığım var. Hep ev işlerinden oldu. Doktor haftada üç dört gün fizik tedaviye gitmem gerektiğini söyledi. Ama sadece iki gün gidebiliyorum. Tedavi saatleri çocukların okul saatleri ile uyumlu değil. Haftada iki gün komşuma rica ettim onları okuldan alıyor ve ben gelene kadar ilgileniyor. Ben de sadece iki gün gidebiliyorum.”

Savran ve Demiryontan (2012:10-11), kadın emeğinin görünümsüzlüğünü cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde harcanan bir emek olmasına bağlamaktadırlar. Onlara göre, bu emeğin kadının işi olarak doğallaştırılması, ev içinde yapılan işlerin belirlenmiş bir mesaisinin olmaması, karşılıksız olması kadınların emeğini görünmez kılmaktadır. Kadının ev içinde harcadığı emeğin, her gün yeniden tekrar edilmesi, sevgi ile iç içe yapılması ve bir mesai saatinin olmaması, bu emeği görünmez kılan sebepler arasında sıralanmaktadır (Aldemir, 2016:1). Bu açıdan ataerkil yapı, kadının yaptığı işleri kadın doğasının bir gereği olarak kabul eder. Bu da kadın emeğinin ev içerisinde ve bazen ev dışında da

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

görünmezleşme sürecini beslemektedir. Bu noktada görüşme yaptığımız G3'ün söyledikleri önemlidir.

G3: “Aslında ev işi bana göre boş bir iştir. Siz her gün aynı şeyleri yapıyorsunuz ve gün başlarken başa dönüyorsunuz. Yeniden başlayıp aynı işleri aynı düzen içinde yapıyorsunuz. Bunun bir değeri var ama siz ortadan kalkınca fark ediliyor. Hastalandığınızda ve ev içi düzeni sürdüremez hale geldiğinizde aslında ne çok şey yaptığınız görünüyor. Ama bunun dışında yaptıklarınız yorucu görünmüyor, basit görünüyor. Bir iş olarak da kabul edilmiyor zaten. Zaten bir karşılık için yapılsa evde bir kişinin de bütün gelirini bu işe yatırması gerekir. Çok pahalı bir iş olur.”

Ev kadınları gelir getiren herhangi bir işte çalışmamaları nedeniyle çoğunlukla işsiz olarak kabul edilirler. Ancak ev işlerinin geneline bakıldığında maliyeti oldukça yüksek bir iş yükünden söz etmek mümkündür. Ev işleri görünüşte para getirmese de başkalarına yaptırıldığında önemli bir meblağ ödenmesi gereken işlerdir. Dolayısıyla ev kadınları, ev içerisinde yaptıkları birçok işle aile ekonomisine görünmeyen bir katkı da sunmaktadırlar. Çocuk bakımı, yaşlı bakımı, temizlik, yemek pişirme, çamaşır yıkama, ütü yapma bu işlerden bazıları olarak sıralanabilir(Fidan,2016:119).

3.EV KADINLIĞI “AĞIR İŞÇİLİK” VE KADINLARIN KENDİLERİNİ ALGILAMA BİÇİMİ

Kadının toplumsal konumu üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki, kadının ev dışında çalışması ya da çalışmaması ev içi sorumluluklarını azaltmamaktadır. Ev, çalışan ve çalışmayan tüm kadınların birçok rol ve sorumluluğu üstlendikleri bir alan olarak tanımlanabilir. Cantek (2001:103) Ev kadını kavramının işsizliği içermediğini ifade etmektedir. Ona göre, resmî belgelerde, meslek hanesinin karşısına “ev kadını” yazılabilmesi ve bunun kabul görmesi, ev kadınlığının ne bir meslek olarak görüldüğünü ifade etmeye yetmediği gibi bir meslek olmadığını da ifade etmemektedir. Dolayısıyla ev kadınlığı, annelik gibi “kutsal” görevlerle cilalanmış bir meşguliyet olarak değerlendirilmiştir.

Kaplan (2011:167) yaptığı incelemede evi, kadının toplumsal konumunun yeniden üretildiği bir merkez olarak tanımlamıştır. Ona göre, evde iktidar alanları vardır ve bu iktidar alanlarının sınırlarını toplumsal cinsiyetin yansımaları belirlemektedir. Kadın bütün sorumluluğunu üstlendiği ev hayatında sınırlı da olsa bir hâkimiyet alanı inşa edebilmektedir. Söz konusu hâkimiyet alanının merkezini de mutfak oluşturmaktadır. Bu hâkimiyet alanının tüm bilgi ve uzmanlığı da kendisine aittir. Ki bu uzmanlık aynı zamanda kadınlığının da ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda “iyi anne”, “iyi eş”, “iyi aşçı”, “iyi temizlikçi” ve daha birçok alandaki yetenekleri kadının, başarısının bir ölçüsü olarak kabul edilmekle birlikte toplumsal bir statü değeri tanımlanmamıştır. Ev içerisinde tanımlanan hâkimiyet alanlarına doğru kadın zorlanmaktadır. Bunu besleyne en temel unsur ise toplumsal cinsiyet yaklaşımının kadını ev ve ev işleri ile özdeşleştirilmesi olarak gösterilebilir. Doğduğu günden itibaren ev ve ev işlerine doğru zorlanan kadın, bir süre sonra bu işleri sahiplenmekte ve bunları gereği gibi yapabilecek başka bir otorite kabul etmemektedir.

G7: “İlk ev hanımı olduğumda ev işleri zevkli geliyordu. Ama tabii yorucu ve kıymet bilinmez bir iş gibi. Aslında yaptığımız işlerin çoğu insanlar için gereksiz görülüyor ve değer verilmiyor. Ev işlerini yapınca kendimi iyi hissediyorum. Hatta özgür hissediyorum. Ama çok kısa bir zaman diliminde başa döneceğimi düşününce moralim bozuluyor. Yeniden başa döneceğini bilmek beni yoruyor. Kendimi bir iş yapıyor gibi hissetmiyorum. Dışarıda yapılan işler daha değerli. En azından maddi bir karşılığı var. Ama evde ne yaparsan yap aynı noktadasın. Ev işleri değere sahip değil. Herkesin yapacağı işler olarak görülüyor. Aslına bakarsanız ev kadınlığı ağır bir işçiliktir. Evin içinde anne, eş, komşu, evlat olarak sorumluluklar yükleniyorsunuz sizin kim olduğunuz, istekleriniz, beklentileriniz bunların arasında kaybolup gidiyor.”

G17 “Hiçbir kadın ev kadını olmasın. Toplumda vasfın yok. Çok sıradansın. Eşine muhtaçsın. Ona bağımlısın. Tek başına hareket edemiyorsun. Evde ne kadar kürek çekersen çek. Sonuçta parayı kazan sen değilsin. Parayı kazananın dediği olur. Söz hakkın da o kadar”

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

Evde yapılan işler kadına bir gelir getirmediği gibi bir sosyal statü de kazandırmıyor (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2001:153-154). Ev işlerinin kadının görevi olarak tanımlanması, bu emeğin görünmezliğine katkıda bulunmakla birlikte bir iş olarak algılanmamasına da katkıda bulunmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, ev işleri katma değer yaratmadığı için üretken bir emek olarak değerlendirilmemekte, dolayısıyla ev içinde harcanan emek bir iş olarak değer görmemektedir (Aldemir, 2016:1). Bu emek kapitalist üretim süreçleri açısından da artı değer olarak kabul edilmemektedir. Bu da ortada harcanan bir emek olsa dahi herhangi bir ölçüye tabi olmadığından görünmezliği kaçınılmaz sonuç yapmaktadır.

G15 “Ev işleri maalesef bir gelir getirmiyor diye biliniyor. Ama biz ev kadınları asıl üreticiyiz. Biz işsiz olarak değerlendiriliyoruz ama haftalık pazara gidip üç saatimizi orada en uygun ve kaliteli ürünü almaya ayırıyoruz. Bu kazanç değil de nedir? Markette hangi üründe indirim var? Bir kg etten kaç çeşit yemek yapılır? Bunları hep ev kadınları bilir. Kocasının getirdiği parayla çocukların okul masrafını karşılayan, evin geçinmesini sağlamak, ev ve araba sahibi olmak için bütün hayallerini erteleyenler yine ev kadınlarıdır. Ekonomi bakanı bizim kadar kafa yormuyordur. Ama bunun bir karşılığı var mı? Hayır. Keşke karşılığını alabilseydik. Ama imkânsız.”

Ev işlerinin değersizliği, kadının kendini algılama biçimini de etkilemektedir. Fidan (2016:135-136)yaptığı çalışmada kadınların kendilerini değerlendirmelerini talep ettiğinde, kadınların kendilerini erkeklerin gözüyle değerlendirdiklerini ifade etmektedir. Ona göre kadınlar, kendi bakış açılarıyla kendilerini değerlendirmek yerine kocaları tarafından nasıl algılanmaları gerektiğinin üzerinde durmaktadırlar. Bunun yanında kadınların kendilerini çok güçlü gördüklerini ancak bunu kullanmadıklarının altını çizmektedir. Kadınlar, kendilerini değerli ve güçlü olarak değerlendirse de yaptıkları işin maddi bir gelirinin olmaması onların kendilerini üretimin dışında ve tüketen bireyler olarak algılamalarına neden olmaktadır. Bu da uzun vadede özgüven zedelenmesine neden olmakta ve kamusal alandaki görünürlükleri de bundan etkilenmektedir (Güdekli, 2016:76). Bu açıdan bakıldığında “ev içi emek” kavramı, her açıdan kadınlar üzerinden tanımlanmakta ve kavramlaşmaktadır. Bu da zihinlerin

derinliklerine işlemiş olan ev işlerinin kadının işi olarak “doğallaştırılmasının” bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bunun aşılması süreci de sancılı ve zihinsel bir dönüşümü gerekli kılmaktadır(Kaplan,2011:170). Bu dönüşümün zor ve zaman alıcı olacağı birçok çalışmada ifade edilmektedir. Fidan (2016:90)’ın Cowar’dan aktardığı “suç ortaklığı” kavramı bu bağlamda önemlidir. Cowar, zihniyet değişiminin ağır işleyişinde sadece erkek zihniyetini ve ataerkini suçlu bulmaz. Ona göre, erkeklerin ve eril toplumun onayını almaktan korkan kadın da birinci derecede bu algının biçimlenişinden sorumludur. Söz konusu yaklaşım içerisinde doğruluk payı taşısa da bireyin içine doğduğu toplum aracılığı ile sosyalleştiği düşünüldüğünde, sosyalleşme süreçlerini biçimlendiren zihinsel algıları göz önünde bulundurmamak gerekebilir. Birey içine doğduğu toplumun davranış ve algı kodları üzerinden yeniden inşa edilmektedir.

G19 “Ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Evde hep eşim ve çocuklarım rahat etsin diye didiniyorum. Onlar çalışıyor ya da okula gidiyor. Gün içinde çalışmışlar yorulmuşlar. Kendimi onlara hizmet etmeye şartlandırmışım. Eve geldiler mi bir düzen içinde yemek, çerez, çay, meyve hazırlarım. Onlar uyuyana kadar pek oturmam. Bunları benden başka kimsenin yapmasına da pek izin vermem. Hem ben yapınca mutfağı da dağıtmıyorum.”

Kadınlar ev içerisinde çalışırken bir yandan kendilerine ait iktidar alanları inşa ederken, diğer yandan var olma sebeplerini aile bireylerine karşı ortaya koydukları hizmetler üzerinden tanımlamaktadırlar. Kaplan (2011:165) ev içinde kadının kendisini en özgür hissettiği yerin mutfak olduğu kanısındadır. Bu çalışmaya göre, zamanının çoğunu kendine ait olarak gördüğü mutfakta geçiren kadın, burayı kendini gerçekleştirme alanı olarak seçer. Çünkü kadın için mutfak sadece yemek yapılan bir yer değildir, düşündüğü ve sorunlarını çözdüğü alandır. Bu bağlamda kadın ev içi sorumlulukları yüklenirken, kendini hem evin sahibi hem de hizmetçisi olarak görür. Dolayısıyla pek çok kadın evde ürettiklerini kendisi için değil başkalarının beğenisi için üretir. Bu açıdan bakıldığında kadının kendini hâkimiyet alanının dışında tanımlaması da zor görünmektedir. Hayatlarının büyük bir bölümünde yaptıkları işlerde kocalarının onayına ihtiyaç duyan kadınlar, erkeklerin ev sorumluluğunu paylaşımına izin vermiyorlar. Bu

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

noktada araştırmalar, ev işlerinin %80-90'nın hala kadınlar tarafından yapıldığını ortaya koymaktadır (Fidan, 2016:90).

G11 “Yemek yapmayı seviyorum. Mutfakta çalışmak beni çok fazla yormuyor. Yaptığım yemekler beğenildiğinde, takdir edildiğinde çok mutlu oluyorum. Evin içinde kendime özen gösteririm. İşlerimi yaparım ama giyimime kuşamıma da dikkat ederim. Bir kadın için hepsini bir arada yürütmek önemli bence.”

Birçok açıdan kadınların ev içinde harcadığı emeğin duygusal bir içeriğe sahip olması bu emeğin niceliksel ifadesini zorlaştırmaktadır(Aldemir,2016:29). Dolayısıyla ev kadınları, üretim sürecine katılmadığı varsayılan bir birey olarak, elindeki en bütün bilgiyi, önce cemaat sonra toplum içinde bir yer edinebilmek için kullanmaktadır. Toplumun koyduğu kurallara gösterdiği sadakat, hem hane pratiklerinin aksamadan yeniden üretimini sağladığı, hem de kadına bir iktidar alanı yarattığı için değerli ve önemlidir(Cantek,2001:102).

Kadınların ev içinde ürettiği emeği en yakınlarına sunması ve bunu duygusal bir gereklilik olarak görmeleri, bir yönüyle emeği karşılıksızlaştırırken, diğer yandan bu karşılıksızlık, yapan açısından bir erdem olarak değerlendirilmektedir. Çalışmaya katılan kadınların büyük bir çoğunluğu %76,19 (16)'u yaptıkları işin yoruculuğunun, değersizliğinin, kısır bir süreç olduğunun altını çizmekle beraber yapmaktan memnun olduklarını da ifade etmişlerdir. Çocuklarının eşlerinin, bazen aile büyüklerinin bakımını yapmak ve bunlar için kimseden herhangi bir karşılık beklememek bir övünç unsuru. Bir erdemlilik göstergesi olarak değerlendirdikleri bu tutumlarını, bunu yapmaktan kaçınan kadınları olumsuz örnekler olarak göstererek taçlandırmaktadırlar. Bu bağlamda görüşmecilerimizden birinin şu cümleleri önemlidir:

G1 “Evin içinde insanları mutlu etmek beni de mutlu ediyor. Akşamları çocuklarının sevdiği yemekleri yapmak, sevdikleri tatlıları yapmak hoşuma gidiyor. Onlar yiyince ben çok mutlu oluyorum ve tüm yorgunluğumu unutuyorum. Hatta bazen gözlerinin içine bakıyorum bir şey isteseler de yapsam diye. Onlar okusun. Ben tüm ihtiyaçlarını karşılamaya, bakımlarını yapmaya razıyım. Karşı komsum da çalışmıyor. Ama aksam

yemeklerini ya fırına gönderiyor yada dışarıdan(lokantadan) istiyor. Bana ters geliyor.”

Kadınlar ev işlerini yaparken, hane içerisinde yaşayan tüm bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Bu süreçte ev içerisinde kurdukları sistemin düzenli bir biçimde yürümesi onların bir yönüyle işlerini kolaylaştırırken, diğer yandan hane üyelerini bireysel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaklaştırmaktadır. Bu süreçte sevgi üzerinden bir adanmışlık ortaya çıkmaktadır. Ancak hane üyeleri açısından yetişkin bireyler olsalar dahi ihtiyaçlarını karşılayacak anne (adanmış birey)’e ihtiyaç durumları devam edebilmektedir. Bu bağlamda Görüşmecilerimizin anlattıkları açıklayıcıdır.

G18 “Ev işleri zor ama biz alıştık. Yıllardır yapıyoruz. Çocuklarımın bir 21 diğeri 18 yaşında ama her şeylerini ben yaparım. Öyle alıştılar. Ben yaptırmadım. Yaptırmadığım için bazen pişman oluyorum ama olmadı işte. Odalarını, yataklarını ben toplarım. Yumurta kırmayı bile beceremezler. Eve geldiler mi yemeklerini yer odalarına geçerler. Sabah onlar kahvaltılarını yapıp evden çıkınca odalarını da gene ben toplarım.”

SONUÇ

Kadınlar tarih boyunca emekleri ile üretimin en önemli unsuru olmuşlardır. Teknolojik ve bilimsel gelişmeler, toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile iş birliği içerisinde kadının emeğini evle özdeşleştirirken, kadın emeği görünürlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Bu bağlamda ev içerisinde emek ve enerji harcanarak yapılan işler bir artı değer olarak kabul edilmemiştir. Kapitalistleşme süreci ve üretim merkezinin evin dışına kayması, kadın emeğini ücretlendirilmiş emekten uzaklaştırdığı gibi kadın emeğinin ucuz emek kaynağı olarak algılanmasına da neden olmuştur. Sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlere bağlı olarak istihdamın dışında kalan ve “ev kadını” kategorisinde değerlendirilen kadınlar, ev içinde harcanan emeğin yegane sahipleridir. Bu emek, “sevgi”, “doğallaştırılma” gibi nedenlere bağlı olarak maddi bir değer taşımasa da büyük bir işgü ve emek harcanarak bir sistem döngüsü sağlandığı açıktır. Bu sistem içerisinde harcanan emek, kadının doğasının bir gereği olarak kabul edilerek, bir iş üretimi olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla kadınların bu alanda harcadıkları emek bir anlamda buharlaşmaktadır. Dünya kapalı kapılar ardından üretilen bu

Görünmez Emek ve Ev Kadınları

emekten habersizdir ve bu emek kadınların doğal hayatlarının bir parçası olarak algılanmaktadır.

Kadınların ev içinde görünmeyen emeklerinin tek karşılığı ihtiyaçlarını karşıladıkları aile üyelerinden gördükleri takdir ve sevgidir. Ev kadınlarının ev içinde harcadıkları emeğin, iş üretiminin geleneksel tanımının dışında kalması, bir yönüyle harcanan emeği değersizleştirirken diğer yönüyle de kadının işsiz bir birey olarak algılanmasına neden olmaktadır. Böylece ev kadınlarının hayatlarının önemli bir kısmını kaplayan ev içi işler, görünmez emek olarak değerlendirilmekte ve arasına alınan takdir edici cümleler dışında bir karşılık bulamamaktadır. Söz konusu emeğin karşılıksızlığına rağmen ev kadınları bu işleri her gün düzenli bir biçimde yerine getirmektedirler.

KAYNAKLAR

Acar-Savran, G. Ve Demiryontan, N. (2012) Kadının Görünmeyen Emeği, İstanbul: Yordam

Acar-Savran, G. (2004), Beden Emek Tarih-Diyalektik Bir Feminizm İçin, İstanbul: Kanat

Aldemir, Ç. (2016), Kadının Görünmeyen Emeğinin Görünür Kılınması: Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Başak, S. Kınır, S. Yaşar, Ş. (2013), Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya, Kadın Araştırmaları Merkezi Raporu, Ankara

Bora, A. (2012), Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar/Der: Kenan Çayır Müge Ayan Ceyhan/İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:175-188

Bora, A. (2010)Kadınların Sınıfı, İstanbul: İletişim.

Cantek, F. (2001), Fakir Haneler/Yoksulluğun Ev Hali, Toplum ve Bilim Dergisi, 89:102-131.

Esen, E. (2013), Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kırsal Kadının Durumu ve Almanya’dan Proje Uygulama Örnekleri, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 12, 1:105-127.

Fidan, F.Z. (2016), Yoksulluk Kıskaçında Kadın, İstanbul: Opsiyon

Gerşil, G. (2015), Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 22, 1:158-181.

Güdekli, A. (2016), Küresel Erkek(lik) ve Medya, Literatürk

Kalaycıoğlu, S. Tılıç, H.R. (2001), Gündelikçi Kadınlar, İstanbul: Su

Kaplan, M. (2011), “Kaplumbağa’nın Özgürlüğü” Kadınlar ve Ev İçi Emek, Cyprus International University Folklor Edebiyat Dergisi, 65(17):163-172. Sankır, H. (2010), Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Anlamlandırılış Biçiminin Kadın Sanatçı Kimliğinin Oluşum Sürecine Etkileri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler e-Dergisi,1-17.

Savran, G. A. ve Demiryontan, N. T. (2012). *Kadının Görünmeyen Emegi*. İstanbul: Yordam

Savran, G.A. (2013)Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin, İstanbul:Kanat

Ulusoy, D. (2013), Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP’nin Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?

Yeğenoğlu, M. Ve Coşar, S. (2003), Savaş ve Patriarka: Savaş ve Barış’ı Yeniden Düşünmek, Doğu Batı Dergisi, 24:209-228.

09–10 Kasım 2013 Düzenleyen: Heinrich Böll Stiftung Derneği
Türkiye Temsilciliği:112-120

Zastrow, C. (2016), Sosyal Hizmete Giriş, Nika: Ankara

TÜİK (2015), İş Gücüne Katılım Anketi Sonuçları.2014.
www.tuik.gov.tr.veribilgi. Erişim Tarihi:25.05.2017

TÜRKİYE'DE ÇOCUK REFAHI BAĞLAMINDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SUNULAN BİR HİZMET: KORUYUCU AİLE HİZMETİ

Sinem YILDIRIMALP*
Özge HIZ**

Geliş Tarihi: 11.05.2018
Kabul Tarihi: 24.05.2018

ÖZET

Tarihin hemen hemen her döneminde korunmaya muhtaç hale gelen çocukların bakımı için çözüm yolları aranmaktadır. Bu arayış günümüzde de devam etmektedir. Korunmaya muhtaç durumdaki çocuklar için yapılan çalışmalarda, çocukların sağlıklı gelişimi için en iyi bakımın öz ailelerinin yanında yapılan bakım olduğu sonucuna varılmaktadır. Çocuk refahı açısından en sağlıklı bakım ve korumanın öz aile yanındaki bakım ve koruma olduğu bilinse de bazen bu bakım şekli mümkün olmamaktadır. İşte böyle durumlarda korunmaya muhtaç çocuklar için devletin sunduğu farklı bakım hizmetleri uygulanmaktadır. Bu bakım hizmetleri genel hatlarıyla aile yanında yapılan bakım ve kurum idaresinde yapılan bakım olarak iki ana gruba ayrılmaktadır ve bu hizmetlerin temel amacı, çocuk refahı çerçevesinde koruma altına alınmış çocuklar için en iyi ve en sağlıklı gelişim imkanlarını sunmak olarak belirlenmektedir. Çocuk refahını sağlamaya yönelik bu amacın, uzun vadede toplum içinde yarar sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çalışma, devlet tarafından korunmaya muhtaç çocuklar için uygulanan bakım hizmetlerinden koruyucu aile hizmetinin, kurum bakımına kıyasla önemini ve Türkiye'deki gelişimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Belirtilen amaçtan hareketle çalışmada, çocuğun iyi olma hali olan çocuk refahı, çocuk refahı hizmetlerinden biri olarak bilinen koruyucu aile uygulamasının temel konusu olan korunmaya muhtaç çocuk kavramı, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik bakım hizmetleri ve Türkiye'de koruyucu aile hizmetinin gelişimi konuları ele alınmaktadır.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF, Çalışma Ekonomisi ve End.İlş, ssac@sakarya.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve End.İlş, ozgehizz@gmail.com

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

**A Service Offered To Children In Need Of Protection In The Context
Of Child Welfare In Turkey: Foster Care Service**

ABSTRACT

In almost all periods of history, there were sought solutions for the care of children who need to be protected. This search continues today. The work done for children in need of protection has resulted in the maintenance of the best care for the healthy development of children as well as their own families. In terms of child welfare, it is known that the most healthy care and protection is care and protection by the family, but sometimes this maintenance is not possible. In such cases, some state-provided care services are applied for children in need of protection. These maintenance services are generally divided into two main groups. The main purpose of these services is to provide the best and most healthy development opportunities for children who are protected under child welfare. This will be beneficial to society in the long run. This study aimed to emphasize the importance of preventive family care from care services for children in need of protection by the state compared to institutional care. In this context, the first chapter discusses the child welfare, which is the child's well-being, and the most common problems that prevent child welfare. The study continued with a general overview of preventive family practice, known as one of the child welfare services, to the basic needs of children in need of protection and care services for these children. In the last part, the evaluation of preventive and preventive family service for the child by the institutional care has been taken place.

Keywords: Child Welfare, Child In Need Of Protection, Family Foster Care Service.

GİRİŞ

Bir ülkeyi meydana getiren temel yapı taşının toplum/insan olduğu bilinmektedir. Toplumlar ülkelerin ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda gelişip kalkınmasını sağlamaktadırlar. Bu yüzden toplumu meydana getiren bireylerin gelişimleri, yetişme koşulları ve sahip oldukları imkanlar önem arz etmektedir. İyi yetişmiş bireyler, zamanın değişen şartlarına uyum sağlama ve vatandaşı olduğu ülkenin refahına ve kalkınmasına sağlayacağı katkı ile içinde yaşadıkları topluma değer katmaktadırlar.

Sağlıklı, mutlu ve özgüveni yüksek bireylerin yetişmesi için gerekli şartlar çocukluk döneminde başlamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar çocuk için en sağlıklı bakım yönteminin ailesi yanında gerçekleşen bakım olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ancak her zaman aile yanında bakım mümkün olmadığı gibi çocuğun gelişimi açısından ailesinin yanında kalmasının sakıncalı olduğu durumlarda söz konusu olabilmektedir. Yoksulluk, anne veya babada ruhsal/fiziksel yetersizlik, ailevi sorunlar, ihmal, istismar, değişen aile yapısı, ölüm gibi olumsuz durumlar karşısında çocuklar korunmaya muhtaç hale gelebilmektedirler.

Tarih boyunca korunmaya muhtaç duruma gelen çocukların bakım ve korunma ihtiyaçlarını karşılamak, toplumlar ve bireyler için sorumluluk konusu olmuştur. Tarihsel süreçte genellikle hayır işi olarak görülen bakım ve korumaya yönelik faaliyetlerin, sosyal hizmet alanının gelişmesiyle birlikte daha profesyonel, daha sistemli bir hal aldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak zamanla çocukların ihtiyaçlarına yönelik bakım modelleri de geliştirilmiştir.

Türkiye’de “yeni gelişmekte olan bir uygulama” olarak bilinen koruyucu aile hizmeti, aslında 1961 yılından beri yürütülmektedir. Ancak uzun yıllar hizmetin yaygın olarak bilinmemesi ve bürokratik, politik düzenlemelerden kaynaklanan aksaklıklar sebebiyle istenilen noktaya getirilemediği görülmektedir. Günümüzde ise gerek kurumsal ve yasal düzenlemelerin varlığı gerekse bilgilendirme önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar, bu hizmetin uygulanışını etkinleştirerek, çocuk refahını gerçekleştirmede fayda sağlayıcı bir etki oluşturmaktadır.

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

Bu çalışmada, çocuk refahı bağlamında korunmaya muhtaç çocuklar için uygulanan bakım hizmetleri ele alınarak, koruyucu aile hizmetinin önemi ve Türkiye’de koruyucu aile hizmetinin gelişimini incelemek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle çocuk refahı ele alınacak, daha sonra çocuk refahı bağlamında korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler incelenerek, Türkiye’de koruyucu aile hizmetinin gelişimi değerlendirilecektir.

1. Çocuk Refahı ve Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Hizmetler

Türkçe’de refah kavramı; “bolluk, çokluk, rahatlık” gibi anlamlara gelirken İngilizce’de refah, genellikle human well-being kelimesi ile ifade edilen “iyi olma hali” anlamında kullanılmaktadır (Karakaş ve Çevik, 2016: 891). Refah veya iyi olma hali (well-being) ise; fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişim ile birlikte kişinin çevresi ve kendisi ile ilişkili olarak kendine ait potansiyelini ortaya çıkarması şeklinde tanımlanmaktadır (Beşpınar ve Aybars, 2013: 7).

Çocuk refahı veya çocuğun iyi olma hali ise; sağlık, maddi durum, eğitim ve öznel iyi olma hali gibi farklı alanlarda çocuğun daha iyi olmasını amaçlayarak çocuk refahını ve çocuk gelişimini bir bütün olarak ele alan yaklaşımı içermektedir (Müderrişoğlu ve vd., 2013: 20). Bu açıdan ele alındığında çocuğun iyi olma hali, çocuğun ulusal politikalarda daha öncelikli olarak yer alması anlamına gelmektedir. Çocuk hakları için yapılan koruma ve iyileştirme çalışmaları hem kendi içinde önemli bir amaç hem de toplumun geleceği için önemli bir yatırım olarak görülmektedir. Bu bakış açısı 1989 yılında kabul edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin de temelini oluşturmaktadır (Beşpınar ve Aybars, 2013: 7).

Türkiye’de çocuk refahı/çocuğun iyi olma hali OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ve Avrupa Birliği ülkelerinin de kabul ettiği gelir, sağlık, eğitim ve sosyal katılım olmak üzere dört kriter etrafında incelenmektedir (Karakaş ve Çevik, 2016: 891). Ancak ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin bazılarında çocuğun iyi olma hali maddi refah, sağlık ve güvenlik, eğitim kazanımları, aile ve arkadaş ilişkileri, öznel iyi olma hali ve davranış ve riskler şeklinde altı temel kriterden oluşmaktadır. Avrupa Birliği

Görev Gücü’de çocukların iyi olma halini yedi ana kriter çerçevesinde incelemektedir (Beşpınar ve Aybars, 2013: 8). Ülkeler çocuğun iyi olma halini birbirlerinden farklı çerçevede ele almış gibi görünse de aslında hepsi temel kriterler çerçevesinde çocuğun iyi olma halini belirlemektedir.

Çocuk refahının sağlanmasına engel olan sorunlar incelendiğinde ise en temel ve en yaygın olarak çocuk işçiliği, çocuk yoksulluğu, çocuk ihmal ve istismarı ve değişen aile yapısını saymak mümkündür.

Çocuk refahı kapsamında önemli bir dezavantajlı grup olarak karşımıza çıkan korunmaya muhtaç çocukların başta değişen aile yapısı olmak üzere çocuk refahı önünde engel oluşturan sorunlardan en fazla etkilenen grubu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda ilk çağlardan bu yana korunmaya muhtaç durumdaki çocukların bakım hizmetlerinin sağlanması en önemli toplumsal konulardan biri olmuş ve hala günümüzde bu önemini devam ettirmektedir. Değişik sebeplerle bir aileye sahip olamayan, ailesinden ayrı yaşamak zorunda olan, kendi ailesi yanında yaşama şansını yitirmiş ve bakıma muhtaç olan çocukların koruma altına alınarak topluma kazandırılmaları, toplumun geleceği açısından önem arz etmektedir (Şenocak, 2010: 177-179).

Bu bağlamda çocuk refahı alanında korunmaya muhtaç çocuklar için sunulan hizmetlerden biri olan koruyucu aile uygulaması, son dönemlerde giderek yaygınlaşan bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurum bakımı ile karşılaştırıldığında çocuk refahı açısından çok daha iyi sonuçlar veren bu hizmetin gelecek dönemlerde de ulusal ve uluslararası alanlarda daha fazla tercih edileceği tahmin edilmektedir.

Korunmaya Muhtaç Çocuk kavramı geniş anlamda bakıldığında, belirli bir zaman diliminde, çocuğun içinde yaşadığı toplumsal standartlara göre bakım, beslenme, barınma ve gözetilme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasındaki eksiklik ve hatalar sebebiyle sosyal, fiziksel ve ruhsal yönden sağlıklı bir birey olamama durumu olarak ifade edilmektedir (Özşahin, 2012: 36). Dar anlamıyla korunmaya muhtaçlık kavramı ise, bir çocuğun kanunda belirtildiği ölçüde özen ve bakım görmemesi sonucunda bedensel, ruhsal ve fikirsal güvenliğinin tehlikeye düşmesini ifade etmektedir (Yalçın, 2011: 27).

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

Korunmaya muhtaç hale gelen çocukların durumları incelendiğinde çocukların korunmaya muhtaç duruma gelmesinde birtakım benzer sebepler olduğu görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda genellikle aile bütünlüğü bozulan çocukların koruma altına alındığı ortaya çıkmaktadır. Çocuğun korunma altına alınmasına sebep olan diğer nedenler ise; anne/babanın kaybı veya ruhsal/fiziksel rahatsızlığı, çocuğa bakılamayacak seviyede yoksulluk, anne/babanın çocuk yetiştirme konusunda yetersiz oluşu gibi faktörler çocuğun devlet tarafından koruma altına alınmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu sebeplere ek olarak hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ve çocuğun ekonomik maliyeti de çocuğun korunma altına alınmasına neden olmaktadır (Kahraman, 2007: 47).

1.1. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sunulan Hizmetler

Koruma altına alınan çocuklar, anne/babası ile birlikte yaşama gibi temel haklarından mahrum kalmış ya da bırakılmış veya çocuğun güvenliği açısından artık anne ve baba ile birlikte yaşaması mümkün olmayan çocuklardır. Bu çocuklar, ruhsal ve fiziksel yönden hayatlarını tek başlarına idame ettiremeyeceklerinden, onların bakım ve korumaları yetişkinler tarafından sağlanması (Yazıcı, 2014: 248) önem arz etmektedir.

Koruma altına alınmasına karar verilen çocuklara devlet gereken korumayı sağlamakta ve bakım hizmetleri sunmaktadır. Bu hizmetleri; aile yanında sosyal yardımla destekleme, kurum bakımı, evlat edindirme ve koruyucu aile uygulaması şeklinde saymak mümkündür.

1.1.1. Aile Yanında Sosyal Yardımla Destekleme

Korunmaya muhtaç çocuklar için uygulanan aile yanında sosyal yardımla destekleme hizmetinin diğer bakım türlerine göre nispeten daha erken ortaya çıktığı görülmektedir. İngiltere’de 1601 yılında Elizabeth Yoksulluk Kanunu ile bakıma muhtaç çocukların sorumluluğunu üstlenmiş olan ana-baba ve akrabalara nakdi yardım yapılmasına karar verilmiştir (Yalçın, 2011: 39).

Korunmaya ihtiyaç duyan çocuklar için öncelikle çocuğun ailesi veya akrabasının yanında bakılıp korunması amaçlanmaktadır. Çocuğun öz ailesi

veya akrabasının yanında korunması yöntemi, maddi yönden desteğe ihtiyaç duyan ailelerin parasal ve nesnel yönden faydalanmasına olanak sağlayan bir sosyal yardım çeşidi olarak Türkiye’de ilk olarak 2828 sayılı Kanunda* yer almıştır (Şenocak, 2010: 179). Bu kanuna göre yoksulluk içinde yaşayıp temel gereksinimlerini dahi karşılayamayacak durumda olan ailelere kaynakların yeterliliği derecesinde gerekli yardımlarda bulunmak amacıyla hizmetler ve uygulamalar oluşturulması gerektiği (Salim, 2011: 89) vurgulanmaktadır.

1.1.2. Kurum Bakımı

Korunmaya muhtaç çocuklar için uygulanan bakım yöntemlerinden biri olan kurum bakımı, herhangi bir aile ortamında yetişmeyen veya ailenin bakım görevini yerine getiremediği durumlarda, kimsesiz ya da korunmaya muhtaç hale gelen çocukların, kendileri gibi olan çocuklarla resmi ya da özel kurumlarda topluca ya da gruplar halinde, ebeveynleri yerine geçen görevliler tarafından sürekli veya belli bir süreliğine olan bakım türü (Özşahin, 2012: 48) olarak tanımlanmaktadır.

Kurum bakımı çocuğun kendi evinden uzakta ve tam gün süren bir bakımı içermektedir. Bu bakım türü Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde korunmaya muhtaç çocuklar için oldukça sık rastlanan bir bakım türünü oluşturmaktadır (Yolcuoğlu, 2011: 50).

Kurum bakım yönteminde birden fazla kurum türü/tipi mevcuttur. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, sosyo-ekonomik durumları ve kültürlerine bağlı olarak değişiklik gösteren kurumlar, açık ve kapalı tip kurumlar olarak sınıflandırılmaktadır. Kapalı tip kurumlar, çocuğun dış dünya ile ilişkisinin büyük oranda kesildiği, ihtiyaç duyulan her şeyin kurumda var olduğu kurum tipi olarak hizmet vermektedir. Açık tip kurumlar ise, barınma haricindeki tüm hizmetlerin toplum içindeki hizmetlerden sağlandığı kurumlardır. Bu gruplandırmanın yanında kurumlar fiziksel gelişim süreçlerine göre de ev tipi, okul tipi ve kışla tipi kurumlar olarak kategorize edilmektedir. Kışla tipi kurumlar; korunmaya muhtaç durumdaki çocukları toplumdaki ve varsa ailelerinden uzaklaştıran, hem barınmanın hem de

* Bu Kanunun adı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” iken, 3/6/2011 tarihli ve 633 sayılı KHK’nin 35 inci maddesiyle “Sosyal Hizmetler Kanunu” şeklinde değiştirilmiştir.

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

mesleki eğitimin birlikte olduğu kurumlar olarak hizmet sunarken okul tipi kurumların amacı; genel eğitim öğretim kurumları haricinde kalan engelli öğrencilerin yararlandığı kurumlardır. Ev tipi kurumlar ise az sayıda (5-10) çocuğun yararlandığı ve daha çok aile ortamına benzeyen kurumlardır (Şenocak, 2010: 181-185).

Kurum bakımının, aile ortamında bakımdan çok farklı olduğu ve çocukların psiko-sosyal gelişimine katkı sağlamadığı yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kurum bakımı adı altındaki yuva ve yurtlarda çocukların yiyecek, içecek, giyinme gibi fiziksel ihtiyaçları yeterli seviyede karşılanırsa da psikolojik, sosyal ve zihinsel ihtiyaçları tam olarak karşılanamamaktadır. Bu sebeple kurum bakımı uygulaması zorunlu durumlar dışında pek onaylanmamaktadır. Ayrıca kurum bakımı maliyetlerinin diğer bakım türlerine oranla daha yüksek olması sebebiyle de verimsiz görüldüğü vurgulanmaktadır.

Kurum bakımı kapsamında yer alan çocuk yuvaları, 0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocukların, fiziksel, zihinsel ve psiko-sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli, yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak hizmet sağlamaktadır. Gereken durumlarda 12 yaşını tamamlamış korunmaya muhtaç kız çocukları da yuvalarda bakım altına alınabilmektedir (Erdal, 2014: 184).

Kurum bakımı içinde yer alan en köklü ve tanınmış kurum bakım hizmeti olan yetiştirme yurtları, 2828 sayılı Kanunda*, 13-18 yaş arası ve 18 yaşın üzerinde olup korunma kararının devamını gerektiren şartlarda korunmaya muhtaç kız veya erkek çocuklarını; Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı, demokratik bilince sahip, insan haklarına saygılı, çağdaş, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimleri sağlıklı, topluma faydalı bireyler olarak yetiştirmek, korumak, bir iş veya meslek sahibi yapmak amacıyla kurulmuş yatılı sosyal hizmet kuruluşları (Yalçın, 2011: 51-52) olarak tanımlanmaktadır.

* Bu Kanunun adı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” iken, 3/6/2011 tarihli ve 633 sayılı KHK’nin 35 inci maddesiyle “Sosyal Hizmetler Kanunu” şeklinde değiştirilmiştir.

Bununla birlikte yetiştirme yurtlarından istenilen verimin alınabilmesi için ve yurtların toplum ve diğer kurumlarla ilişki kurabilmeleri amacıyla yetiştirme kurumlarının şehir içinde kurulmasına dikkat etmek gerektiği belirtilmektedir. Aksi durumlarda çocukların giderek toplumdan kopacağı ve zamanla toplumunda bu durumdan olumsuz etkileneceği (Şenocak, 2010: 185) ifade edilmektedir.

1.1.3. Evlat Edindirme

Evlat edinme, aile ortamında yetişmekten mahrum kalan çocuklara bu imkânı sağlayan ve çocuğun her türlü güvenliğini sağlamaya hizmet eden önemli bir kurum olarak hizmet sağlamaktadır. Bu hizmetin amacı, öz ailesi tarafından bakılmayan çocuğa sürekli bir aile, evlat edinen aileye de çocuk hasretini giderme imkânı sunmaktır (Özşahin, 2012: 56). Başka bir tanıma göre ise evlat edinme, kan bağına bakılmadan, bir anlaşma ile yasal ve sosyal açıdan anne-baba-çocuk bağına kurulmasıdır (Kahraman, 2007: 53).

Evlat edinme, Türk Medeni Kanunu'nun 305-320. maddeleri arasında detaylı olarak açıklanmaktadır. Ayrıca evlat edinmenin aile ve çocuk için gereken şartları, yapılması gerekenler ve çocuk ve ailenin sorumlulukları da tanımlanmaktadır (Kuş, 2014: 36). Yasanın 306. maddesine göre evlat edinecek kişi 5 yıldır evli veya eşler 30 yaşını doldurmuş olmalıdır. Evlat edinen kişi ile evlat edinilen kişi arasında en az 18 yaş, en fazla 40 yaş olması gerekmektedir. Ayrıca yasanın 305. maddesine göre evlat edinen kişinin, evlat edineceği küçüğe 1 yıl bakım sağlaması ve onu eğitmesi şartı aranmaktadır. Evlat edinecek kişiler isterlerse aynı anda veya farklı zamanlarda birden fazla çocuğu evlat edinebilmektedirler. Evlat edinilen çocuk evlat edinenin nüfusuna geçmektedir (Kahraman, 2007: 53).

1.1.4. Koruyucu Aile Uygulaması

Batı ülkelerinde "Foster Care veya Foster Family" olarak adlandırılan Türkçeye ise, "koruyucu aile" olarak çevrilen koruyucu aile bakım yöntemi, korunma ihtiyacı olan çocuğun ailesinin yerine geçerek ve çocuğun ebeveynliği rolünü üstlenmesiyle oluşan bir hizmet türü olarak uygulanmaktadır. Bu hizmet, genellikle çocuğun öz ailesinin çocuğa asgari düzeyde dahi sosyal, duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını sağlayamayacak derecede eksiklikler göstermesi sebebiyle çocuğun öz anne-babasından ayrılması gerekli görülen, kimsesiz olup evlatlık verilmek veya bir kuruma

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

yerleştirilmek için sıra bekleyen çocuklar için uygulanan ve çocuk için de ihtiyaç duyulan durumlarda uygulanan bir hizmet türünü (Yazıcı, 2014: 254) ifade etmektedir.

Bu bilgiler ışığında koruyucu aile hizmeti, çeşitli nedenlerle öz ailesinin yanında bakılamayan çocukların, belli bir zaman aralığında, bakım ve korumalarını üstlenen aile veya bireylerin yanında ve devlet denetimi altında yetiştirilmelerini tanımlamakta, bu hizmeti verenlere ise koruyucu aile denilmektedir (Özşahin, 2012: 51).

2. Koruyucu Aile Hizmeti ve Türkiye’de Koruyucu Aile Hizmetinin Gelişimi

Çocukların sağlıklı gelişebilmeleri için kendilerini koruyacak, sevecek, destekleyecek, güven verecek, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir aile ortamına ihtiyaçları bulunmaktadır. Çocukların yeterli sevgi alabildikleri, gereksinimlerinin düzenli olarak karşılandığı bir aile ortamında yetiştirildiklerinde sağlıklı ve refaha sahip bireyler olabildikleri bilimsel olarak kanıtlanmaktadır. Şüphesiz anne-babalar da çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmek için çaba harcamaktadırlar. Ancak bazı aileler zihinsel, bedensel, ya da psikolojik sorunları veya ekonomik yoksunlukları, boşanma, ölüm gibi sosyal sorunları sebebiyle beraberliklerini devam ettiremeyip, çocuklarının gereksinimini karşılayamaz duruma gelebilmektedirler. Böyle durumlarda, çocuklara yardım edebilmenin en iyi yolunun çocuğun kendi ailesinin şartları iyileşene kadar başka bir ailenin yanında bakımlarının sağlanması olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple, dünyada birçok gelişmiş ülkede korunmaya muhtaç çocuklar için en çok tercih edilen bakım şeklinin koruyucu aile bakımı olduğu izlenmektedir. Koruyucu aile bakımı, çocuğa verdiği aile ortamı, çocuğun psiko-sosyal gelişiminin sağlıklı bir şekilde oluşması açısından önem arz etmektedir.

Korunmaya muhtaç çocuklar ve onlar için uygulanan bakım yöntemlerini inceleyen birçok araştırma, kurum bakımı ve aile yerine geçebilen bakım yöntemlerinden koruyucu aile hizmetini karşılaştırmakta ve önemli sonuçlar ortaya koymaktadır (Özkara, 2005: 51). Buna göre, normal şartlarda, öz anne ve babası ile birlikte büyüyen, ailesinin desteğini, ilgisini ve sevgisini hisseden çocuklar hayata ve karşılaşılabileceği zorluklara karşı

daha dayanıklı ve güçlü olmaktadır. Bu durumun çocukların toplumsal hayata daha kolay uyum sağlamalarında da etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında aile ortamından uzak, anne ve babasının destek, sevgi ve ilgisinden mahrum olan çocukların, fiziksel, zihinsel ve ruhsal açılardan daha zayıf ve daha korunmasız hissedeceği, bu durumun da çocuğun çevre ve toplumla uyum sorunları yaşamasına sebep olacağı belirtilmektedir.

Aile ortamının çocuğun hayatındaki en önemli değere sahip olmasının yanında, Çocuk Hakları Bildirgesi'nde* (1959) çocuğun; duygusal bir bağlılık, ahlaki ve maddi bir güvenlik ortamı içinde büyüme hakkına sahip olduğu belirtilirken aslında koruyucu aile hizmetinin önemi vurgulanmaktadır (Özkara, 2005: 51). Buna bağlı olarak ailenin, çocuğun hayatındaki gelişmelerin yapıtaşı olduğunu düşünen gelişmiş ülkeler, korunmaya muhtaç çocukların bakımı için kurum bakımını azaltıp koruyucu aile hizmetini desteklemektedirler (Bıyıklı, 1995: 4). Ancak Türkiye'de 1961'den bu yana koruyucu aile hizmeti uygulanmasına rağmen istenen oranda talep görmediği ve kurum bakımının daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

Korunmaya muhtaç durumdaki çocukların kurumlarda bakılması oldukça eski bir sosyal hizmet modeli olarak uygulanmaktadır. Ancak kurum bakımı altında yaşayan çocukların, kurum bakımından olumsuz şekilde etkilendiği ilk kez 1945 yılında dile getirilmiştir. Bu dönemde bazı araştırmacılar kurum bakımına çok küçük yaşta gelen çocuklarda görülen zihinsel ve sosyal geriliğin, annelerinden ve ailelerinden ayrı kalmalarının bir sonucu olduğunu vurgulayarak, anneleri ile kuramadıkları bağlılık ve güven gibi bağların, çocuklarda bu tür geriliklere sebep olduğunu iddia etmişlerdir. Aynı araştırmacılar yine bu dönemde, kurumların çocuklar üzerinde telafi edilemeyen, engellenemeyen ve uzun süreli olumsuz etkiler bıraktığını savunmuşlardır (Özdemir vd., 2008: 286). Ayrıca birçok psikolog ve psikiyatristin kurumdaki çocuklar üzerinde yaptıkları inceleme ve araştırmalar sonucunda kurum bakımının, çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yaptığı ortaya konmuştur (Özkara, 2005: 52).

* Çocuk Hakları Bildirgesi, 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bu bildirgenin temeli olan İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararı ile benimsenmiş ve ilan edilmiştir.

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

Kurum bakımının uygulanmasındaki en büyük eksikliklerden biri olarak, kurum bakımının çocukların fiziksel ve maddi ihtiyaçlarını karşılamaya öncelik verirken manevi, toplumsal ve sosyal ihtiyaçları için uygun ortamın hazırlanıp gereken özenin gösterilmesinde yetersiz kalması gösterilmektedir. Bu durum çocuğun psikolojik açıdan olumsuz etkilenmesine, bireysel iletişim ve sosyal yaşantı deneyimlerinden eksik kalmasına neden olmaktadır.

Koruyucu aile bakımı; tüm dünyada, özellikle de gelişmiş ülkelerde, korunmaya muhtaç çocukların bakımı için en çok tercih edilen bakım türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede çocuklar kurum bakımının olumsuz etkisine maruz kalmadan, bir aile ortamında, sevgi ve güven içinde büyüme fırsatı bulmaktadırlar. Yapılan araştırma ve incelemeler koruyucu aile bakımının da bazı olumsuzluklar içerdiğini gösterse de kurum bakımına göre daha sağlıklı ve güvenli olduğu kanıtlandığı için daha fazla tercih edildiği gözlenmektedir.

Türkiye’de koruyucu aile hizmeti yeni yeni gelişmekte olan bir bakım hizmeti olmakla birlikte Türkiye’de geleneksel olarak bir çocuğun başka bir ailede bakımı ile ilgili ilk yasal düzenlemenin Türk Medeni Kanununun 273. maddesi ile yapıldığı görülmektedir. 1930 yılında çıkartılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda korunmaya muhtaç çocukların aile yanında bakımı hükme bağlanırken, Medeni Kanun’da hakkında koruma kararı olan çocuğun hâkim tarafından bir aile yanına yerleştirilebileceği öngörülmektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda çocukların bakılmak ve korunmak üzere ailelerin yanına yerleştirilmesi yetkisi belediyelere verilmiştir. Söz konusu kanunlarda hükümler yer almasına rağmen ilk uygulamanın 27.5.1949 tarihli ve 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun yürürlüğe girişinden sonra gerçekleştiği (Özşahin, 2012: 52) izlenmektedir. 5387 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ile de bir koruma tedbiri olarak devam etmiştir. 6972 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran ve bir kurum olarak sosyal hizmetlere düzenleme getirerek 1983’te yürürlüğe giren 2828 sayılı SHÇEK Kanunu (Sosyal Hizmetler Kanunu) ise, koruyucu aileyi korunmaya muhtaç

çocuklara yönelik bir hizmet modeli olarak kabul etmektedir (Yazıcı, 2014: 252).

Günümüzde 633 Sayılı KHK ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 31.12.2011 tarihinden itibaren kapatılması ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulması ile koruyucu aile bakımı hizmetleri bu bakanlığa bağlı olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü koruyucu aile hizmetini kendisine bağlı olan Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı bünyesinde yürütmeye devam etmektedir (Özşahin, 2012: 55-56).

14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı Koruyucu Aile Yönetmeliği'ne kadar Türkiye'de koruyucu aile hizmetinin sadece süreli koruyucu aile modeli olarak uygulandığı görülmektedir. Bu tarihten itibaren ise süreli koruyucu aile modelinin yanında akraba veya yakın çevre koruyucu aile modeli, geçici koruyucu aile modeli ve uzmanlaşmış koruyucu aile modeli olarak dört biçimde uygulanma ve yürütülme gerçekleşmektedir.

Süreli Koruyucu Aile Modeli, öz ailesi yanına kısa sürede döndürülme imkânı bulunmayan ya da kalıcı olarak aile yanına yerleştirilemeyen çocuklara, tercihen temel ana-baba eğitimleri ve koruyucu aile birinci kademe eğitimini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır. *Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli* ise özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocuklara yardımcı olabilecek lisans eğitimine sahip olan veya eşlerden biri en az ilköğretim düzeyinde olmak üzere temel ana, baba eğitimleri, koruyucu aile birinci ve ikinci kademe eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır. Acil koruma gereken ya da hakkında hizmet planı oluşturulmamış ve kuruluş bakımına yerleştirilmemiş ya da kendisi için planlanan hizmet modelinden çeşitli nedenlerle henüz yararlandırılmamış çocuklar için temel ana, baba eğitimleri ve koruyucu aile birinci ve ikinci kademe eğitimini almış profesyonel kişi ve ailelerin sağladığı birkaç gün ile en fazla bir ay arasında değişen bakım ise *Geçici Koruyucu Aile Modeli* olarak tanımlanmaktadır. *Akraba veya Yakın Çevre Koruyucu Aile Modeli* ise, veli ya da vasi dışında kalan kan bağı bulunan akrabalar ya da çocuğun iletişim içinde olduğu ve tanıdığı bakıcı, komşu gibi yakın çevresinde olan, tercih etmeleri halinde en az temel ana, baba eğitimleri kapsamında eğitim almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımı ifade etmektedir (Gökkaya, 2014: 606-607).

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

Türkiye’de yeni gelişen bir bakım hizmeti olan koruyucu aile hizmeti uygulamasına olan ilginin ve koruyucu aile sayısının son yıllarda artış gösterdiği izlenmektedir. Koruyucu aile istatistiklerine göre mevcut koruyucu aile sayısı 4880, koruyucu aile yanındaki çocuk sayısı ise 5939 olarak gerçekleşmektedir (koruyucu.aile.gov.tr, 2018). Veriler illere göre değerlendirildiğinde ise koruyucu aile uygulamasının yoğun görüldüğü iller arasında Türkiye’nin üç büyük şehri ilk üç sırada yer almaktadır. Buna göre İstanbul koruyucu aile uygulamasının en sık görüldüğü il olarak kaydedilmektedir. İstanbul ilinde mevcut koruyucu aile sayısı 414 iken bu 414 koruyucu ailenin bakımını üstlendiği 447 tane korunmaya muhtaç çocuk bulunmaktadır. İkinci sırada ise 337 koruyucu aile ile İzmir ili gelmektedir. 337 koruyucu ailenin bakımını üstlendiği korunmaya muhtaç çocuk sayısı ise 372’dir. Üçüncü sırada ise 275 koruyucu aile ile Ankara yer almaktadır. Ankara’daki 275 koruyucu ailenin bakımını üstlendiği 317 tane korunmaya muhtaç çocuk bulunmaktadır. İstanbul, İzmir, Ankara, Kayseri, Kocaeli, Konya, Samsun, Hatay, Gaziantep, Bursa illeri koruyucu aile verileri açısından listenin ilk onu arasında yer alırken, koruyucu aile sayısının en az olduğu iller Bayburt ve Nevşehir’dir. Ardahan ve Tunceli illerimizde ise hiç koruyucu aile bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı hizmet önceliği olarak her çocuğun bir aile ortamında desteklenmesi ilkesinden hareketle Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ailelere ve çocuklara çeşitli sosyal hizmetler sunmaktadır. Korunmaya muhtaç çocukların korunma altına alınmasına esas oluşturacak nedenin ekonomik yoksunluk olması halinde, ailelere sosyal ekonomik destek hizmeti sunularak çocuğun kendi ailesi yanında bakımı sağlanmaktadır. Öz ailesi ile yaşama imkânı olmayan çocuklar koruyucu aile yanında desteklenmekte; durumu evlat edinilmeye uygun olan çocuklar ise evlat edinirme hizmetinden faydalandırılmaktadır. Bakımı aile ortamında sağlanamayan çocukların, aile ortamına en yakın ev tipi kuruluşlarda bakımları sağlanmaktadır. Bakanlık tarafından 2017 yılı Haziran ayı sonu itibari ile çocukların toplu bakımını sağlayan çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları kapatılarak aile ortamına benzeyen ve az sayıda çocuğun kaldığı çocuk evleri ve çocuk evleri sitesi modeline geçilmiştir (ASPB, 2017).

Öte yandan koruyucu aile hizmetine yönelik etkinliğin artırılmasında ve koruyucu aile hizmetinin işleyişinde en önemli unsurun koruyucu aileler olduğu görülmektedir. O yüzden kurum çocuğa en uygun aileyi bulmak ile görevlidir. Bu sebeple Koruyucu Aile Yönetmeliğinde koruyucu aile türlerinden koruyucu ailenin seçimi ve çocuğun yerleştirilmesine kadar koruyucu aile uygulamasıyla ilgili bütün bilgiler yer almakta ve düzenlenmektedir. En uygun koruyucu aileleri seçmek, koruyucu aile hizmetinin amacı bakımından oldukça önemlidir. Bu yüzden hizmetin uygulanmasında en iyi ve tecrübeli sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları gerekmektedir. Ancak genellikle işinde tecrübe sahibi dahi olmayan sosyal hizmet uzmanlarının bu işi yapmakta olduğu ve koruyucu aile uygulamasının istenilen amaca tam olarak erişemediği (Özdemir, 1996: 50) eleştirisi yapılmaktadır.

SONUÇ

Çocuk refahı politikalarının amaçlarından en önemlisi her çocuğun yetenekleri doğrultusunda yetişebilmesi ve bu yetişebilme için aile, toplum ve çevrenin en uygun şartları sağlamasıdır. Aile ortamında sevgi, ilgi ile sağlıklı bir birey olarak yetişebilmeleri, toplumsal hayata uyum sağlayabilmeleri mümkün olmayan çocukların refahının sağlanmasında devlet önemli bir rol üstlenerek farklı yöntemlerle çocuk refahını sağlamayı ve çocukları korumayı amaçlamaktadır.

Korunmaya muhtaç çocuklar için uygulanan bakım yöntemlerinden en eski ve en çok tercih edilen bakım yöntemi kurum bakımındır. Uzun yıllar korunmaya muhtaç çocuklar için en uygun bakım yöntemi olarak uygulanan kurum bakımı, artık genellikle diğer bakım hizmetlerinin uygulanamadığı durumlarda tercih edilmektedir. Bunun nedeni ise yapılan araştırma ve incelemelerin kurum bakımının çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı yönünde kanıtlar sunmasıdır. Kurum bakımı, çocukların maddi ihtiyaçlarını ve korunmalarını yeterli düzeyde karşılamasına rağmen, aile hayatının verebileceği güven, sevgi, sosyalleşme ve özgüven gibi duyguların verilmesinde eksik kalmaktadır. Bu da hem çocukların hem de toplumun geleceği için risk oluşturmaktadır.

Koruyucu aile bakımının, çocuk bakımı açısından daha sağlıklı olduğu yönündeki tartışmalarla birlikte kurum bakımına bir alternatif bakım türü

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

olarak ortaya çıkan koruyucu aile hizmeti uygulaması günümüzde birçok gelişmiş ülke için ilk tercih edilen bakım yöntemi haline gelmiştir. Yapılan çalışmalarda çocuklar için koruyucu aile bakımının kurum bakımından daha faydalı olduğu, kendine güven, sosyalleşme, psikolojik durum ve davranış sorunları açısından öz ailesi yanında kalan çocuklar ile koruyucu aile yanında kalan çocuklar karşılaştırıldığında aralarında hiçbir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Koruyucu aile hizmetinin diğer koruma yöntemlerine göre sağladığı bu temel faydalar esas alınarak gelişmiş ülkelerin kurum bakımı hizmet seviyesini en aza indirdiği ve koruyucu aile hizmetine önem verdikleri izlenmektedir.

Türkiye’de 1961 yılından beri koruyucu aile bakım yöntemi uygulanmasına rağmen yetersiz bilgilendirme, tanıtım eksikliği ve uygun politika-düzenleme yapılmaması sebebiyle istenilen seviyeye ulaşamamış ve günümüzde yeni yeni gelişmekte olan bir bakım hizmeti olarak anılmaktadır. Nitekim yıllar itibariyle Türkiye’deki veriler incelendiğinde de korunmaya muhtaç çocukların genellikle aile yanında destek verilerek korunma hizmetinin giderek arttığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra kuruluş bakımı altındaki çocuk sayısı yıllar itibariyle yavaş yavaş azalırken koruyucu aile, evlat edindirme gibi hizmetler giderek artmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen koruyucu aile hizmeti, 14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı Koruyucu Aile Yönetmeliği ile düzenlenmektedir. Ayrıca, Türkiye’de koruyucu aile hizmeti, süreli koruyucu aile modelinin yanında akraba veya yakın çevre koruyucu aile modeli, geçici koruyucu aile modeli ve uzmanlaşmış koruyucu aile modeli olarak dört biçimde uygulanmakta ve yürütülmektedir.

Koruyucu aile hizmetine yönelik etkinliğin artırılmasında ve koruyucu aile hizmetinin işleyişinde en önemli unsurun koruyucu aileler olduğu görülmektedir. Bu noktada Koruyucu Aile Yönetmeliği düzenlemelerine uygun hareket edecek, tecrübeli ve gerek aile gerekse çocuk refahını gözeten sosyal hizmet uzmanlarının gerekliliği önem arz etmektedir. Ayrıca koruyucu aile olmak isteyen ailelerin bilinçlendirilmesi de önemli hususlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Zira yapılan araştırmalar

koruyucu ailelerin ve bu ailelerin koruması altında kalan çocukların birçok güçlük ve sorun yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Kurum tarafından koruyucu aile üyelerine gerek koruma için verilecek çocuğun özellikleri gerekse yerleştirme sonrası yaşanabilecekler ile ilgili bilgi ve eğitimler verilmelidir. Bu suretle koruyucu ailelerin ve koruma altındaki çocukların yıpratıcı bir süreç yaşamamasının önüne geçilerek, çocuğun refahı sağlanmış olacak ayrıca Türkiye’de koruyucu aile hizmetinin etkinliği sağlanarak, uygulaması da yaygınlaşacaktır.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Türkiye’de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu. Ankara, 2017

Bespınar, Fatma Umut ve Aybars, Ayşe İdil, Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi, 2013.

Bıyıklı, Latife, “Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve S.O.S Çocuk Köyleri”, Özel Eğitim Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 1 Yıl: 1995, s. 3-10.

Bilican Gökkaya, Veda, “Ailelerin Koruyucu Aile Olma Nedenleri: Sivas İli Örneği”. International Journal Of Human Sciences, Cilt: 11 Sayı: 1 Yıl: 2014, s. 603-620.

Erdal, Leman, “Türkiye’de Sosyal Politika ve Koruyucu Aile Hizmet Modeli”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Yıl: 2014, s. 171-192.

Kahraman, Fatma, (2007). Türkiye’de Çocuk Refahı Alanında Koruyucu Aile Hizmeti Sakarya ve Kocaeli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Karakaş, Banu ve Çevik, Ömer Can, “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 18 Sayı: 33 Yıl: 2016, s. 887-906.

Kuş, Sabiha, (2014). Koruyucu Aile Hizmeti ve Toplumsal Farkındalık: Çanakkale İli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

**Türkiye’de Çocuk Refahı Bağlamında Korunmaya Muhtaç Çocuklara
Sunulan Bir Hizmet: Koruyucu Aile Hizmeti**

Müderrişoğlu, Serra. Uyan Semerci, Pınar. Yakut Çakar, Burcu. Karatay, Abdullah ve Akkan, Ekim, Çocuk Refahı Belgesi, T.C Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği, 2013.

Özdemir, Fatma, (1996). Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Koruyucu Aile Bakımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özdemir, Nesrin ve diğerleri, “Bir Sosyal Sorumluluk Projesi Örneği: Korunmaya Muhtaç Çocuklar”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 32 Sayı: 2 Yıl: 2008, s. 283-305.

Özkara, Suna, (2005). Toplumun Koruyucu Aile Uygulamasına İlişkin Bilgi Görüş ve Deđerlendirmeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özşahin, Fatih, (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar: Trabzon İli Örneği Üzerine Bir Alan Araştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Salim, Muammer, (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Şenocak, Hasan, “Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Cilt: 0 Sayı: 51 Yıl: 2010, s. 177-228.

Yalçın, Arslan, (2011). Çocuk Koruma Kanunu Kapsamında Korunmaya Muhtaç Çocukların Gelecek Kaygılarının İncelenmesi (Afyonkarahisar Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Yazıcı, Ergün, “Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 2 Yıl: 2014, s. 247-270.

Yolcuoğlu, İsmet Galip, “Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi”, Aile ve Toplum Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 18 Yıl: 2011, s. 43-57.

ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nebiye ŞAHİN*

Geliş Tarihi: 29.04.2018

Kabul Tarihi: 21.05.2018

ÖZET

Sendikalar 18.yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin yol açtığı olumsuz koşullar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Türkiye'de sendikaları doğuran koşullar ve sendikaların yapısı diğer Batı Avrupa ülkelerinden farklılık göstermektedir. Genellikle sendikalar, işçi sınıfının hak ve çıkarlarını koruyabilmek için ekonomik, sosyal ve siyasal fonksiyonlarını araç olarak kullanmıştır. Sendikalar, siyasal fonksiyonlarını daha çok hükümet politikalarını etkilemek amacıyla kullanırlar. Böylece siyasi parti ve sendikalar arasında karşılıklı çıkarlara dayanan bir ilişki doğmuştur. Siyasal partilerle kurulan ilişkilerin boyutu, sendikaların örgütlenme felsefelerine göre değişebilmektedir. Dünyadaki uygulamalara bakıldığında, sendika-siyasi parti ilişkilerinde günümüze kadar üç model ortaya çıkmıştır. Bu modeller; "bağımsız model", "bağımlı model" ve "ara bağımlı model" olarak sınıflandırılmaktadır. Bağımsız modelde, sendikalarla siyasi partiler arasında doğrudan ve organik bir ilişki mevcut değildir. Bu model içinde yer alan sendikalar, örgütsel çıkarları doğrultusunda mevcut partilerin programlarına bakarak, onlarla kalıcı olmamak şartı ile her zaman ilişki kurabilirler. Bağımlı modelde, sendikalar siyasi partiler karşısında bağımsızlıklarını koruyamamakta ve bir siyasi partinin güdümü altına girerek, rejimin gerektirdiği şekilde hareket etmektedirler. Ara bağımlı modelde ise, kendilerine yakın hissettikleri partilerle organik ilişki kurabildiği gibi, ilişkilerini organik olmadan da sürdürebilirler. Her iki grupta yer alan sendikaların ortak noktaları, siyasi partiler karşısında tamamen bağımlı konuma düşmemektir. Çalışmanın son kısmında ise bu modeller çerçevesinde çeşitli ülkelerin sendika-siyaset ilişkisi incelenmekte ve Türkiye açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sendika, Siyaset, İlişki modelleri

* Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, nebiyesahin123@gmail.com

Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi

**Trade Union- Politics Relation Union-Politics In Turkey: Country
Comparisons**

ABSTRACT

Trade-unions emerged toward the end of the 18th century due to the negative conditions that industrial revolution had caused in England. The reasons which made trade unions in Turkey come into being and the structure of these trade unions are different from those in the West. Usually the unions used economic, social and political functions to protect the rights and interests of the working class. Trade unions use their political functions to influence the policies of government. So creating a relationship between political parties and trade unions based on mutual interests. The dimensions of these relations can change in accordance with organization philosophy of trade unions. When we look at the practices in the world, there are as many as three models emerged day by day in union-political party relations. These models are; "Independent model", "dependent model" and "interdependent model". In the independent model, there is no direct or organic relationship between trade unions and political parties. The unions in this model can always relate to them in terms of their organizational interests, on the basis of the programs of the existing parties and not permanently with them. In the dependent model, trade unions are unable to defend their independence against political parties and act under the direction of a political party, as the regime requires. In the interdependent model, they can maintain an organic relationship with the parties they feel close to, or they can maintain their relations without being organic. The common points of trade unions in both groups are not fully dependent on political parties. union-political relations of various countries in the framework of these models in the last part of the study are being examined and evaluated in terms of Turkey.

Keywords: Trade unions, Politics, Relationship Model

GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrasında sefalet düzeyinde oluşan ücretlerin yükseltilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve genel oy hakkının elde edilmesi için uzun mücadeleler verilmiştir. Bunun sonucunda işçi sınıfının hak ve çıkarlarını korumayı amaçlayan sendikalar nihayet yasallık kazanmıştır. Böylelikle siyasi partiler sendikalara karşı ilgisiz kalamamış, en azından işçi oylarını alabilmek için ilişki içerisine girmişlerdir. Dolayısıyla sendika ve siyasi parti arasındaki ilişki karşılıklı çıkarlar doğrultusunda şekillenmiştir. Sendikalar temsil ettiği işçi sınıfının çıkarlarını en etkili şekilde savunabilmek için ekonomik ve sosyal fonksiyonun yanı sıra siyasi fonksiyonunu devreye sokarak, gerek siyasi parti kurarak gerek iktidara yakın durarak sorunlarına siyaset arenasında çözüm bulmaya çalışmışlardır. Sendikaların yerine getirmiş olduğu bu siyasi fonksiyon buldukları ülkenin hukuki mevzuatına, siyasi rejimine, ideolojisine, sendikaların dar ve geniş anlamda siyaset yapmalarına göre farklılık göstermektedir. Buna göre reformist yapıda olan sendikalar siyasi fonksiyonu ön planda tutarken, pragmatist yapıda olan sendikalar ise ekonomik fonksiyonunu ön planda tutmaktadır. Ancak bu pragmatist felsefeyi benimseyen sendikaların siyasi partilerle hiç ilişki kurmadığı anlamına gelmemelidir. Bu çerçevede kurulan ilişki iki örgütün karşılıklı çıkarları ve bağımsızlığına dayanmaktadır. Dolayısıyla pragmatik felsefeyi benimseyen sendikalar, bağımsız modelde yer almaktadırlar. Reformist anlayışı benimseyen sendikalar ise, belirli bir siyasi partinin maddi ve manevi güdümü altında, aralarında karşılıklı yardımlaşma esas alınarak ilişki kurmaktadır. Genellikle totaliter rejimli ülkelerde bu ilişki zorunlu olarak ortaya çıkarken, gelişmiş parlamenter ülkelerde ise bu ilişki gönüllü olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü model olan ara bağımlı modelde ise, aynı dünya görüşünü paylaşan ve ortak amaçlara yönelik sendikalarla siyasi partiler arasında her iki örgütün bağımsızlığı söz konusudur. Çalışmada yer alan ülkeler incelendiğinde ABD sendikacılığında bağımsız model görülürken, Fransız sendikacılığında gönüllü bağımlı ilişki, İngiltere ve İsveç'te ise sıkı bir organik ilişki görülmüştür. Sendikalar, zaman zaman belirli bir siyasi parti ile organik ilişkiye girmeden ara bağımlı model çerçevesinde bağ kurmuşlardır. Bunun en tipik örneği Almanya'da "Alman Sendikalar Konfederasyonu" ile Sosyal Demokrat parti olmuştur. Japonya ise her ne kadar ABD sendikacılığından etkilense de zaman içinde kendi kültürünü baz alarak kendine özgü sendikacılık anlayışını ortaya

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

koymuştur. Bu çalışmada bağımlı, bağımsız ve ara bağımlı modeller çerçevesinde çeşitli ülkelerin sendika siyaset ilişkisi incelenmekte olup, Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde sendikalarla siyasi partiler arasında kurulan ilişkiler değerlendirilmiştir.

1. Sendika Kavramı ve Sendikaların Ortaya Çıkışı

Sendika kavramı, ilk olarak Sidney ve Beatrice Webb’ler tarafından “çalışma koşullarını iyileştirmek ve korumak amacıyla işçilerin kurdukları sürekli bir topluluk” şeklinde tanımlanmıştır (Tokol, 2017: 22, Uçkan vd, 2013: 2). Kökeni Antik Yunan dönemine kadar dayanan sendika kelimesi, bir şehrin yönetiminde “temsilcilik” görevi yapan kişi veya kişiler için kullanılan "syndic" kavramından türemiştir. Sanayi Devrimi sonrası sendika kavramı, “işçi sınıfının ekonomik ve toplumsal alanlardaki hak ve çıkarlarını savunan meslek örgütleri” olarak yer alırken, 20. yüzyılın başlarından itibaren ekonominin yanı sıra sosyal ve siyasal yapıyı da etkileyen güç haline gelmiştir. Ayrıca sendika kavramının ilk tanımlarında yer alan “işçiler” ifadesi zamanla tüm çalışanları kapsayacak hale gelmiştir. (Cerev ve Yenihan, 2016: 151, Mahiroğulları, 2013: 1). Bu yüzden günümüzde sendikalar, toplumun bütün üyelerine hitap etmeleri, devlet ve devlete bağlı kurumlara karşı bağımsız olmaları, gönüllülük ilkesi kapsamında üyeleri tarafından kendi çıkarları için kurulmuş olmaları ve baskı grubu gibi özelliklere sahip olmalarından ötürü sivil toplum örgütlerine dönüşmüşlerdir (Yorgun, 2007: 318). Sendikaların içine aldığı kitlenin geniş ve ekonomik açıdan zayıf olması işçi sendikalarını ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle sendika denildiği zaman genellikle işçi örgütü akla gelmektedir (Tokol, 2017: 22, Uçkan vd, 2013:4).

Sendikacılığın doğuşu 1768’de James Watt tarafından üretilen buhar makinesinin icadı ile ortaya çıkan Sanayi Devrimi’ne dayanmaktadır. Zira sendikacılığın kurucu unsuru olan “işçi sınıfı”, Sanayi Devrimi sonucu doğmuştur (Mahiroğulları, 2013: 5). Şenkal’a göre, Sanayi Devrimi’nin en ilginç özelliği hükümet desteği olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Ayrıca buhar makinesinin icadı Sanayi Devrimi için sadece bir kıvılcımdır. Ona göre Sanayi Devrimi’nin gelişimi Rönesans ve Reform hareketleri, Fransız İhtilali ve uluslararası ticaretin hızlanma dönemine kadar uzanan bir

birikimin sonucudur (Şenkal, 2007: 16). Öte yandan Tokol'a göre Sanayi Devrimi sonucu doğan işçi sınıfının haklarını korumayı amaçlayan sendikaların kurulabilmesi için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu koşullar; sanayileşme, demokrasi, işçilerin bilinçlenmesi, işçilere yol gösterecek bir lider kadronun olması, sendikaların kurulmasını engelleyecek yasal sınırlamaların olmaması şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre bahsi geçen koşulların ortaya çıktığı ilk ülke İngiltere olmuştur (Tokol, 2017: 23). Sanayi Devrimi'nin bir başka özelliği ise, insanlık tarihinde ilk defa insan gücü yerine bir başka gücün kullanılmasıdır ki, bu da makine gücüdür. Yani "emek üretim" in yerini "makine üretim" almıştır (Şenkal, 2007: 16, Mahiroğulları, 2013: 5).

Çalışma daha çok tarım kesiminde yaşanırken, 18. yüzyılın sonlarına doğru dengeler değişmiştir. Feodalite, topraksız köylüleri tasfiye ederek sanayi merkezli şehirlere göç hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Böylece kentlere gelen köylüler, Sanayi Devrimi'nin ürünü olan "fabrika"larda istihdam edilerek Marx'ın "proleterya" adı verdiği işçi sınıfı doğmuştur (Mahiroğulları, 2013: 5, Işıklı, 1972: 9, Şenkal, 2007: 24, Ekin, 1989: 3). Proleterya, geçimini sağlamak için emeğini satmaktan başka yolu olmayan, kendi başına üretim yapabilmek için başka olanakları bulunmayan mülksüzleşmiş ücretlidir (Koç, 2003: 8).

Üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkına sahip olan burjuva, rekabet gücünü artırmak ve kârını maksimize etmek adına üretim maliyetlerini düşürme eğilimine girmiştir. Bu yüzden üretim maliyeti içinde işgücü payını düşürebilmek için ücretler azaltılmış, çalışma süreleri artırılmıştır. İşçi sınıfı, "sefalet ücreti" olarak nitelendirilen çok düşük ücretlerle çalışmaya zorlanmış; kötü ve ağır çalışma koşulları, kadın ve çocukların çalışma hayatına girmesi bir sosyal sefaletle yol açmıştır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 61, Şenkal, 2007: 24-25, Ekin, 1989: 11). Bu dönemde işçilerin sefaletini pekiştiren bir diğer unsur da iktisadi liberalizmin temeli olan "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışı olmuştur. Buna göre sistem, çalışma koşullarını işçi ve işverenin özgür iradesine bırakarak devletin müdahale alanını daraltmıştır. Ancak tek geçim kaynağı ücreti olan işçi, sermayedar karşısında eşit olamamıştır (Mahiroğulları, 2013:6, Ekin, 1989: 11). Bu dönem işverenlerin çalışma şartlarını işçilere dikte ettiği, emek sömürsünün had safhaya ulaştığı bir dönem olmuştur. Tüm bu

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

olumsuzluklar işçi sınıfının bilinçlenmesine ve sosyal sınıflar arası çatışmaya zemin hazırlamıştır (Şenkal, 2007: 24-25). Bu olumsuz koşullara karşı ilk tepkiler, devrim öncesinde belli bir zanaat sahibi olan işgücü arasında oluşmuş, bu zanaat sahipleri birbirleriyle rekabet etmek yerine birlikte hareket etmeye başlamışlardır. “Koalisyon” adı verdikleri bu hareketler önceden planlanmadığı için sonuçlarını öngörmek güç olmuştur. İşçilerin bu eylemleri çoğu zaman “ludizm” gibi şiddetli eylemlere dönüşmüştür (Uçkan vd, 2013: 62). İşsizliğin sorumlusu olarak görülen makinelerle karşı gerçekleştirilen bu eylemler, 18.yüzyılda o denli yaygınlaşmıştır ki İngiliz parlamentosu makine parçalayanlar için ölüm cezası getirmiştir (Şahin, 2015: 167, Aydoğanolu, 2011: 24). İşçilerin bir araya gelerek oluşturdukları örgütler önceleri yasaklanmasına rağmen örgütlenmenin devam etmesi üzerine sendikalar devlet tarafından hukuken tanınmak zorunda kalmıştır. İngiltere’de 1824, ABD’de 1842, Almanya’da 1869 ve Fransa’da 1884’te sendikaların kurulmalarına imkan sağlayan yasalar çıkarılmıştır (Tokol, 2017: 23, Mahiroğulları, 2013: 8, Uçkan vd, 2013: 62, Şahin, 2015: 167).

Sendikaların gelişim süreci genel olarak 2.Dünya Savaşı’ndan 1973 Petrol Krizi’ne kadar olan süreçte yaşanmış ve bu dönem “sendikacılığın altın çağı” olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu dönemde sendikalar, koruyucu yasalar sayesinde işveren karşısında güçlü konuma gelmiş ve çalışma koşullarının belirlenmesinde etkin rol oynamıştır (Tokol, 2017: 24, Mahiroğulları, 2013: 9). Bu dönem sonrasında endüstriyel ilişkilerde birtakım dönüşümler yaşanmış ve bu dönüşümler toplu pazarlık gücünün ve sendikaların etkinliklerinin azalmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak işgücünün nitelik düzeyi değişmiş, kadınların, beyaz yakalılarının, gençlerin istihdam oranları artmış ve evde çalışma gibi yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkması işgücünün sendikalardan beklentilerini de farklılaştırmıştır (Yorgun, 1998: 15-17’den aktaran Kocabaş, 2015: 4).

1.1.İşçi Sendikalarını Etkileyen Başlıca Düşünce Akımları

İşçi sendikaları tarihsel süreç içerisinde çeşitli düşünce akımlarından etkilenmiş ve bu doğrultuda işlevlerini yerine getirmiştir. Bu akımlardan ilki

“**anarko-sendikalist**” ve “**Marksist görüş**”tür. Her iki görüşün amacı, kapitalist sistemin ortadan kaldırılmasıdır. Aralarındaki fark, anarko-sendikalistlere göre devrimi gerçekleştirmek için kullanılacak tek araç “genel grev” iken, Marksistlere göre “siyasi eylem ve siyasi örgütlenme”dir (Tokol, 2017: 25-26). Anarko-sendikacılık ilk olarak 19.yüzyılın sonlarına doğru Fransa’da ortaya çıkmıştır. Anarşizmin öncülerinden Prudhon, kapitalist toplumda işçiler için hiçbir kurtuluş yolu görmemiş ve işçi sınıfını başkaldırıya davet etmiştir. “İktidar, tiranlık kalesinin aracı ise siyasi partiler onun hayatıdır.” diyerek siyasi kurumlara olan bakış açısını açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca “İşletme, devletin ve hükümetin yerini alacaktır.” sözü ile özetledikleri toplum düzeninde sendikaların temel araç olacağını kastetmiştir. Dolayısıyla ona göre sendika, toplumsal devrimin en büyük aracı ve gelecek toplumun temel taşıdır. Devrim için güvendikleri tek araç ise “genel grev”dir. Kısaca anarko-sendikalizmin temel amacı, devlet ve beraberinde yer alan tüm siyasi kurumların yok edilip, işçi ve işveren ayrımının ortadan kaldırıldığı, sendikaların hakimiyetine dayalı federasyonlar şeklinde özerk bir toplumsal düzen kurmaktır (Işıklı, 1995(2): 11-25, Mahiroğulları, 2013: 31, Tokol, 2017: 25). “**Marksist görüş**” ise, işçi sınıfının başlatacağı siyasal eylemler ile kapitalizmi yıkıp iktidarı ele geçirmeyi öngörmüştür. Buna göre Marx, kapitalizmi yıkabilmek için sendikaların taşıdıkları siyasi rolleri göz önüne alındığında komünist ve sosyalist partilerle ilişki kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Anarko-sendikalistlerden ayrılan en önemli nokta bu olmuştur (Uçkan vd, 2013: 100-102, Işıklı, 1995(2): 61-73). İşçi sendikalarını etkileyen bir başka görüş ise “**reformist sendikacılık**” tır. “Reformist sendikacılık” yanlıları Marksistlerden farklı olarak kapitalizmi tamamen ortadan kaldırmak yerine, reformlar aracılığıyla sistemin aksaklıklarının giderilebileceğini savunmuştur. Reformist sendikacılığı benimseyen sendikalar, üyelerinin çıkarlarını korumak için toplu pazarlık yöntemini kullanmayı tercih etmektedirler (Mahiroğulları, 2013: 34). Diğer bir görüş ise “**hıristiyan sendikacılık**” tır. Bu görüş açıkça Marksist sendikacılığın karşısında durmuştur. Öz itibarı ile papaların belirli bir konuyu aydınlatmak amacıyla hazırladığı dini tarzda mektuplar olarak açıklanabilecek “encyclique”lerde yer almıştır. Hıristiyan sendikacılık sınıf mücadelesi fikrine karşı çıkmıştır. Marksist görüşün aksine devleti, toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarının gereği olarak görmüştür (Işıklı, 1995(2): 279-289, Tokol, 2017: 27). Başka

Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin Değerlendirilmesi

bir görüş ise “**pragmatik görüş**” tür. Bu görüş ABD’de ortaya çıkarken, görüşün şekillenmesinde ABD’ye özgü koşullar ve sendika lideri Samuel Gompers önemli rol oynamıştır. Pragmatik görüşü benimseyen sendikalar sadece üyelerinin hak ve çıkarlarını en iyi şekilde korumayı amaç edinirken, toplumsal amaçları arka planda bırakmıştır. Bu sendikalar, üyelerinin çıkarlarını savunurken “toplu pazarlık” yolunu benimsemektedirler (Tokol, 2017: 26).

2. Sendika-Siyaset İlişkisini İnceleyen Modeller

Sendikaların iktisadi, sosyal ve siyasi olmak üzere üç türlü fonksiyonu vardır. Bu çerçevede sendikalar iktisadi fonksiyonlarını toplu pazarlık, kooperatifçilik gibi yollarla yerine getirirken, sosyal fonksiyonlarını eğitim ve yardımlaşma gibi faaliyetlerle yerine getirmektedirler. İktisadi ve sosyal fonksiyonlar ülkeden ülkeye benzerlik gösterirken, siyasi fonksiyonlarda ise ülkeden ülkeye farklılıklar görülmektedir. Zira sendikaların siyasi fonksiyonları, tarihi ve hukuki mevzuata, siyasi sistemin niteliğine, sendikaların dar ve geniş anlamda siyaset yapmalarına göre değişebilmektedir. Bu kapsamda sendikaların dar anlamda siyaset yapmaları, belirli bir siyasi partinin maddi ve manevi kontrolü altında, aralarında karşılıklı yardımlaşma amacı güderek günlük politikaya karışmaları anlamına gelmektedir. Sendikaların geniş anlamda siyaset yapmaları ise, belirli bir siyasi partinin maddi ve manevi denetimi altına girmeksizin üyelerinin çıkarlarını korumak maksadıyla siyasi partilere baskı kurmalarını ifade etmektedir. Bu tür sendikaların amacı, daha çok iktisadi fonksiyonlu olmakla birlikte, bağımsızlıklarını tehlikeye atmayacak şekilde siyasi partilerle ilişki kurarlar. (Akgeyik, 1994: 77,79, Mahiroğulları, 2004: 349, Uçkan vd, 2013: 151, Tokol, 2017: 44,45).

Dar anlamda siyaset yapma amacı, siyasi işlevlerini ekonomik işlevlerinden daha etkin kullanan ve genellikle reformist yahut devrimci felsefeyi benimseyen sendikalarca tercih edilmektedir (Tokol, 2017: 45). Geniş anlamda siyaset yapma amacı, siyaseti bir araç olarak kullanmakta ve tüm siyasi partilere eşit mesafede tarafsız konumda yer alan, genellikle pragmatist felsefeyi benimseyen sendikalarca tercih edilmektedir (Akgeyik, 1994: 78). Bu noktada sendikaların dar ve geniş anlamda siyaset

yapmalarına bağlı olarak sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişkiyi açıklayan bağımsız, ara bağımlı ve bağımlı olmak üzere üç temel ilişki modeli vardır (Uçkan vd, 2013: 151, Tokol, 2017: 44, Mahiroğulları, 2013: 45). Aşağıda bu modellere yer verilmektedir.

2.1. Bağımsız Model

Bu modelde sendikalarla siyasi partiler arasında doğrudan ve organik bir ilişki mevcut değildir. Bağımsız model içinde yer alan sendikalar, örgütsel çıkarları doğrultusunda mevcut partilerin programlarına bakarak, onlarla kalıcı olmamak şartı ile her zaman ilişki kurabilirler (Mahiroğulları, 2004: 357). En önemli mücadele araçları ise toplu pazarlık yöntemidir (Akgeyik, 1994: 81). Bu modelin en tipik örneği ABD sendikacılığında görülmektedir. Modelin temel felsefesi Samuel Gompers tarafından oluşturulmuş, “Dostların ödüllendirilmesi, düşmanların cezalandırılması” ilkesi çerçevesinde, belirli bir siyasi partiyle sürekli olarak ilişki kurmaksızın çıkarlar doğrultusunda bazen Demokrat Parti, bazen de Cumhuriyetçi Parti desteklenmiştir (Mahiroğulları, 2013: 46, Tokol, 2017: 45). Akgeyik’e göre bu ülkede sendikalar “ekmek-tereyağı” sendikacılığı olarak ifade edilmekte, sendikaların “particilik yapmamak” felsefesi doğrultusunda hareket etmektedirler (Akgeyik, 1994: 82). Bağımsız ilişki modelinin Türkiye’deki örneği ise “partiler üstü sendikacılık” ilkesini benimseyen Türk-İş olmuştur (Akgeyik, 1994: 81, Mahiroğulları, 2013: 47).

2.2. Bağımlı Model

Bağımlı modelde, sendikalar siyasi partiler karşısında bağımsızlıklarını koruyamamakta ve bir siyasi partinin güdümü altına girerek, rejimin gerektirdiği şekilde hareket etmektedirler (Uçkan vd, 2013: 154, Tokol, 2017: 45). Totaliter sistemin benimsendiği ülkelerde sendikaları siyasi partilerle kurduğu ilişkiler, **zorunlu bağımlı** ilişki şeklindedir. Bu ülkelerde sendikalar, genelde rejimin direktifleri yönünde hareket eden örgüt konumunda yer alırken, kendilerine üretimi artırmak ve işçi disiplinini sağlamaya yardımcı olmak gibi sendikalara bir takım görevler yüklenmiştir. Siyasi açıdan sendikalar iktidarı desteklerken, karşılığında üyeleri için bazı çıkarlar elde etmektedirler. Sendikaların bu davranışı “siyasi manevra” olarak ifade edilmektedir. Zorunlu bağımlı ilişkinin kurulduğu ülkelere örnek olarak; Çin, Küba, Eski SSCB verilebilir. Demokratik parlamenter

Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi

sisteme dayalı ülkelerde ise, sendikalar siyasi partilerle bağımsızlıklarını koruma kaygısı taşımaksızın **gönüllü bağımlı** ilişki kurabilmektedirler. İtalya, Fransa gibi ülkelerde sendikalar herhangi zorlama olmaksızın, gönüllü olarak siyasi partilerin kontrolü altına girmektedirler (Akgeyik, 1994: 83,84, Mahiroğulları, 2004: 359, Tokol, 2017: 46, Uçkan vd, 2013: 155).

2.3. Ara Bağımlı Model

Ara bağımlı modelde, dar anlamda siyaset yapan sendikalar ile ortak ideolojiyi paylaşan partiler arasında kurulan ilişki söz konusudur (Uçkan vd, 2013: 152, Tokol, 2017: 46). Bu grupta yer alan sendikaları, bağımsız modelden ayıran en önemli fark, ülkedeki tüm partilere eşit mesafede kalmamalarıdır. Dar anlamda siyaset yapan sendikalar, kendilerine yakın hissettikleri partilerle organik ilişki kurabildiği gibi, ilişkilerini organik olmadan da sürdürebilirler. Her iki grupta yer alan sendikaların ortak noktaları, siyasi partiler karşısında tamamen bağımlı konuma düşmemektir (Mahiroğulları, 2013: 49).

Sendikaların siyasi partilerle **organik bağ kurarak** oluşturdukları modelde, her iki örgüt bağımsızlıklarını koruyarak birbirlerini desteklemektedir. İngiltere, Norveç, İsveç, Danimarka gibi ülkelerde geçmişte sendikalar ve siyasi partiler arasında sıkı bir organik bağ olduğu gerçektir. Zira İngiltere’de İşçi Partisi’nin kurulmasında İşçi Sendikaları Kongresi (TUC) önemli bir rol oynamıştır. Benzer durum bahsi geçen ülkelerde görülmekle birlikte, hemen hemen hepsi bir şekilde siyasi partilere maddi ve manevi destek vermişlerdir. Sendikaların siyasi partilerle **organik bağ kurmadan** oluşturdukları modelde ise sendikalar, ideolojik olarak kendilerine yakın gördükleri siyasi partiyle organik bir bağ oluşturmadan, farklı zamanlarda destekleyerek ortaya çıkardıkları ilişki modelidir. Genellikle Kıta Avrupası’ndaki demokratik parlamenter rejimli gelişmiş ülkelerde görülen bu modelin bağımsız modelden ayrılan en önemli yanı, sendikaların tüm siyasi partilere eşit mesafede davranmayıp, kendilerine en yakın görüşü benimseyen siyasi partiyle sürekli ilişki içine girmiş olmasıdır. Bu modele örnek olarak, Alman Sendikalar Konfederasyonu- Sosyal

Demokrat Parti arasındaki ilişki verilebilir (Akgeyik, 1994: 82-84, Mahiroğulları, 2004: 361, Uçkan vd, 2013: 153,154, Tokol, 2017: 46-48).

Son olarak 1980 öncesi Türkiye’inde DİSK ve Türkiye İşçi Partisi, Hak-İş ve Milli Selamet Partisi, MİSK ve Milliyetçi Hareket Partisi arasındaki ilişki de bu modele örnek verilebilir (Uçkan vd, 2013: 154).

3.Bazı Ülkelerde Sendika-Siyaset İlişkisi

Uzun mücadeleler sonucunda sendikacılığın yasallık kazanması ve genel oy hakkının elde edilmesiyle, siyasi partiler sendikalara karşı ilgisiz kalmamış ve karşılıklı fayda bağlamında ilişki içerisine girmişlerdir. Siyasi partiler iktidara gelebilmek veya oy toplayabilmek için işçilerin, dolayısıyla sendikaların desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Bunun temel nedeni sendikaların örgütlü ve geniş tabanlı olmasıdır. Sendikalar ise geniş kapsamlı toplumsal amaçlarına ulaşmak için siyaset üzerinde baskı güçlerini kullanmıştır (Mahiroğulları, 2013: 40-44, Tokol, 2017: 44). Sendikalar, üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyabilmek için ülkeden ülkeye farklılık gösteren çeşitli siyasi faaliyetler yürütmektedirler. Bazen bir siyasi parti kurarak veya siyasi partilere manevi destek vererek, bazen kitle iletişim araçları yoluyla kamuoyu oluşturarak ya da sendika liderlerini parlamentoya sokarak faaliyet göstermektedirler (Uçkan vd, 2013: 149-150). Siyasi parti ilişkileri, hukuki mevzuata, siyasi sistemin yapısına, sosyal koşullara, sendikaların dar ve geniş anlamda siyaset yapma eğilimlerine bağlı olarak değişebilmektedir (Tokol, 2017: 44). Dolayısıyla sendika siyaset ilişkisi incelenirken her bir ülkenin kendine has ekonomik, toplumsal ve siyasal özelliklerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu noktada işçi sınıfı ve sendikal hareketin tarihi açıdan nasıl şekillendiğini İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika, Rusya, Japonya, İsveç ve Türkiye örneklerinden anlayabiliriz (Aydoğanoglu, 2011: 21).

3.1. İngiltere’de Sendika-Siyaset İlişkisi

Sendikalaşmanın temelinde yatan ve toplumsal sınıflaşmaya yol açan “Sanayi Devrimi” ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İngiltere sendikacılığın beşiği olarak görülmüştür. İngiltere’de görülen işçi hareketleri üzerinde din ve gelenekler önemli ölçüde etkili olmuşlardır. Sanayi devrimi öncesinde özellikle İngiltere’de görülen “çitleme hareketi” sonucu toprağını terk etmek zorunda kalan tarım işçileri kentlere akın

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

etmiştir. Böylelikle köylü sınıfı yok olurken, Marx’ın deyişiyle “modern sanayinin ilk yaratıkları” tarih sahnesinde yerini almıştır. Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimler sonucu birçok önemli toplumsal gelişmenin yanı sıra sendikalaşmanın da temel unsuru olmuştur (Ekin, 1989: 80, Aydoğanoglu, 2011: 22, Işıklı, 1995(1): 104). Örgütlenme ihtiyacının artmasına bağlı olarak artan işçi hareketlerini durdurabilmek amacıyla 1789 ve 1800 yıllarında çıkarılan “birleşme yasaları” çerçevesinde her türlü birleşmeyi yasaklanmıştır (Özkiraz ve Talu, 2008: 109, Kozak, 2012: 67, Işıklı, 1995(1): 106). İngiltere’de sendikaların yasal olarak tanınması ancak 1824 yılında Birleşme Yasalarının kaldırılmasıyla mümkün olabilmektedir. İlerleyen süreçte İngiliz sendikacılığı Robert Owen’in fikirlerinden etkilenerek yeni bir boyut kazanmıştır. “Owenizm” olarak adlandırılan bu hareket, işçi sınıfı için gerekli düzenin sağlanmasında sınıf çatışması ve başkaldırının aksine barışçı genel grevin etkili olacağı fikrini savunmuştur. Owen’in fikirleri doğrultusunda 1834 yılında “Üretici Sınıfların Büyük Milli Manevi Birliği” kurulmuştur (Aydoğanoglu, 2011: 27, Tütüncü, 2015: 500, Kozak, 2012: 69-70). Kısa sürede çok sayıda işçiyi bünyesine alan birlik, devlet ve işverenlerden gelen baskılar sonucu dağılmak zorunda kalmıştır. Owenizmin başarısızlığa uğraması sonucu işçiler arasında “Çartizm” hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareketin başlıca amaçları; bütün yurttaşlara oy hakkının tanınması, seçim bölgeleri arasında eşitlik kurulması, gizli oy ilkesi, çalışma süresinin on saat olarak belirlenmesi şeklinde sıralanabilir. Ancak hareket teorik bir yapıya sahip olamadığı için başarısızlığa uğramıştır (Lefranc ve Sülker, 1966: 10, Işıklı, 1995(1): 119, Kozak, 2012: 71).

1868 yılında yerel sendikaların birleşmesiyle İngiltere’nin en büyük sendikal örgütü olan Sendikalar Kongresi (TUC) kurulmuştur. 1871-1875 yılında çıkarılan yasalar ile İngiliz sendikacılığında yeni bir dönem başlamıştır. Bu yasalara göre, sendikaların tüzel kişilik kazanma hakları ve grev hakkı gibi düzenlemeler yer almıştır (Özkiraz ve Talu, 2008: 110-111, Işıklı, 1995(1): 109). 1880-1900 yılları arasında etkili olan “Yeni Sendikacılık Hareketi”, kitle sendikacılığını beraberinde getirmiştir. Sendikaların işkolları temelinde merkez ve şube olarak örgütlenme başlangıcı da bu hareket sonucu gerçekleşmiştir. Sendikal hareketin devletten ve sermayeden bağımsız mücadelenin gereğini savunmuştur.

1889'dan sonra ideolojik ve politik olarak birlik genişlemesi keskin bir şekilde sola dönmüş, liderler ve politikacılar işçi sınıfının kendi içinden çıkmaya başlamıştır. 1900 yılında İşçi Partisi'nin kurulması ile bağımsız işçi hareketi programı, ilerleyen yıllarda sosyalist programa yönelmiştir. İlerleyen yıllarda İşçi Partisi ile İngiliz sendikaları (TUC) arasında örgütsel bir bağ oluşmuştur. Buna göre TUC üyeleri hangi siyasi görüşten olursa olsun ödedikleri üyelik aidatlarının bir kısmının İşçi Partisi'ne aktarılmasını desteklemiştir. Böylece İşçi Partisi ekonomik olarak güçlü konuma gelmiş, İngiliz Parlamentosunda da sendikaların sözcüsü konumuna erişmiştir. Ancak bu durum 1990'lara gelindiğinde bozulmuş ve TUC üyeleri, İşçi Partisi'ne muhalefet etmiştir. 1.Dünya Savaşı'ndan sonrasında ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar, İngiliz sendikacılığını daha da devrimci hale getirmiştir. (Aydoğanoglu, 2011: 31-33, Özkiraz ve Talu, 2008: 111, Kozak, 2012: 70-81, Tütüncü, 2015: 510-515).

3.2.Almanya'da Sendika Siyaset İlişkisi

Almanya'da sanayileşme hareketi oldukça geç tarihlerde ortaya çıkmış, buna bağlı olarak sendikacılığın oluşumu zaman almıştır. 1844 yılında yaşanan dokumacılar ayaklanması, örgütsüz, siyasal hedef olmaksızın tamamen yoksulluğa karşı yapılmış bir ayaklanma olmasına rağmen, Alman işçi sınıfının ilk kitlesel bağımsız eylemi olarak bilinmektedir. Bu kitlesel ayaklanma, Almanya'daki egemen sınıfların işçi sınıfının varlığının farkına varmalarına yol açmıştır. Bu dönemlerde Marksizmin Almanya'da gün yüzüne çıkması ile işçi sınıfı mücadeleleri de canlanmıştır. Almanya'da ilk siyasi işçi örgütü "İşçi Kardeşliği" adıyla kurulmuştur. Aynı zamanda sosyalist Lasalle'nin etkisiyle "Alman İşçileri Genel Birliği" kurulmuştur. Alman sendikal hareketin Marksistler ve Lasallecılar olarak bölünmüş yapıda olması, işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesini zayıflatmıştır. 1875'ten sonra her iki görüş tek bir çatı altında birleşme yoluna gitmişlerdir. (Aydoğanoglu, 2011: 40-43, Lefranc ve Sülker, 1966: 15-16).

1871 yılında Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte hızlanan sanayileşme hareketi, beraberinde işçiler arasında dayanışma ve mücadele bilincinin geliştirmiştir. Sendikaların ve sosyalizmin Almanya'da güçlenmesiyle birlikte, 1878 yılında Bismark tarafından çıkarılan "Sosyalistler Yasası", sendikaların gelişimini olumsuz etkilemiştir.

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

Yasaya rağmen işçiler eğitim dernekleri adı altında bir araya gelmiştir (Özkiraz ve Talu, 2008: 111-112, Mahiroğulları, 2013: 102). Savaş sonrası dönemde Almanya’da işçi sınıfı mücadelesi ile sosyalist düşünce akımı yoğun bir şekilde etkileşim içine girmişlerdir. Almanya’nın ikiye ayrıldığı dönemde Doğu Almanya’da işçi hareketleri ve sendikalar Sovyetler Birliği etkisinde gelişirken, Batı Almanya’da doğrudan ABD denetiminde gelişmiştir. İki Almanya’nın birleşmesinin ardından sendikalar da birleşmiştir. 1990’ların sonlarından itibaren Almanya’da sendikalar hızlı bir şekilde üye kaybetmeye başlamıştır (Aydoğanoglu, 2011: 45, Işıklı, 1972: 244-246, Mahiroğulları, 2013: 101-103).

3.3. Fransa’da Sendika-Siyaset İlişkisi

Fransa’da sendikal mücadele İngiltere’den çok sonra ortaya çıkmış olsa da, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra yaşanan gelişmeler Fransa’da sınıf mücadeleleri açısından önemli rol oynamıştır. Fransız Devrimi sonrasında kapitalizme karşı ilk kitlesel tepki eylemleri “baldırı çıplaklar” tarafından olmuştur. Bu hareket zengin tabakalara düşman, küçük mülkiyeti koruyucu bir harekettir. 1871’de ilk işçi hükümeti olan “Paris Komünü” kurulmuş ve ilk sendikalar da sanayinin gelişmesiyle birlikte “emek borsaları” şeklinde örgütlenmiştir. 1884 yılına gelindiğinde çıkarılan yasa ile sendikaların önceden izin almaksızın serbestçe kurulabilmelerine imkan verilmiş, sendikaların devlete karşı bağımsızlığı garanti altına alınmış ve bireysel sendika özgürlüğü kabul edilmiştir (Aydoğanoglu, 2011: 37, Özkiraz ve Talu, 2008: 114). 1895’te kurulan Fransa’nın ilk sendikal üst örgütü olan Genel İş Konfederasyonu (CGT) bir süre Anarko-sendikalist anlayışla yönetilmiştir. Bu anlayışa göre devlet ve siyasi partilerle ilişki kurulamayacağı “amiens şartı” ile nitelik kazanmıştır (Mahiroğulları, 2003: 364, Lefranc ve Sülker, 1966: 26). İlerleyen yıllarda CGT’nin genel sekreterliğine L.Jouhaux’un gelişi, Fransız Sendikacılığında yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde anarko-sendikalist anlayışın yerini “işbirlikçi sendikacılık” anlayışı almıştır (Işıklı, 1995(2): 43-45). 1919 yılında ise 321 sendikanın bir araya gelmesi ile “Fransız Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu” kurulan örgüt, 1936 yılında parlamento tarafından temsil yetkisine sahip bir örgüt olarak kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı

sonrasında Fransa’da sendikaların devletle ve birbirleriyle mücadelesi devam etmiştir (Aydoğanoglu, 2011: 39-40).

Sonuç olarak Fransız sendikacılığı mücadele sürecinden geçerek yasallık kazanmıştır. Hareketin ideolojik boyutu “devrimci elitlerin” katkılarıyla oluşmuştur. Bu nedenle Fransız Sendikacılığının ideolojik olarak, sadece üyelerinin çıkarlarını korumayı değil aynı zamanda kapitalist toplum düzeninin ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Sendikalar, siyasi faaliyetlerini 20.yy’ın başlarına kadar siyasi partileri dışlayarak yapmıştır. 1920’de Fransız Komünist Partisinin kurulması ve Lenin’in III. Enternasyonal’da kapitalizmi yıkmak için sendikalara ihtiyaç olduğunu, sendikaların komünizmin ilkokulları olduğunu belirtmesiyle sendikacılık anlayışı Marksizme yönelmiştir. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı sonrasında sendikalar, kendilerine yakın gördükleri sosyalist partilerle her konuda işbirliğine dayalı “yarı bağımlı” ilişki içerisine girmiştir (Mahiroğulları, 2003: 378-379).

3.4.Rusya’da Sendika-Siyaset İlişkisi

Rusya’da işçi sınıfının oluşumu, serfliğin kaldırılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeyle birlikte köylülerin bir eşya gibi alınıp satılması son bulurken, ağır vergilere maruz bırakılmaları köylüleri olumsuz etkileyerek ticaretin yoğun olduğu kentlere göç etmelerine neden olmuştur. Kente göç eden köylüler bu sefer fabrikalarda ağır şartlar altında ve her türlü sosyal güvenceden mahrum bir şekilde çalıştırılmaya zorlanmıştır. Çarlık Rusya’sında işçiler ilk dönemlerde, tıpkı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bireysel hareket etmiştir. İlerleyen süreçte makineleri kırma eylemleri yoğunluk göstermiş ve zaman içinde işçiler, örgütlenmenin şart olduğunu anlamışlardır. Bu çerçevede 1904 yılında, ilk kez Bolşevikler önderliğinde ilk siyasi grevler yapılmıştır. İşçiler haklarını elde etmek amacıyla Çar’a bir dilekçe sunmuş, Bolşevikler ise bu mücadelenin ancak ve ancak silahlanma ile olacağını söylemişlerdir. Bunun üzerine işçilerin Kışlık Sarayı’na doğru yürümesi sonucu çıkan çatışma, tarihe “Kanlı Pazar” olarak geçmiştir (Aydoğanoglu, 2011: 53-54). Marx için sendikalar, dağınık halde bulunan işçileri bir araya getiren ve onlara sınıf eğitimi veren okullar olması nedeniyle önem taşırken, işçileri “kendinde bir sınıf” olmaktan çıkıp “kendisi için sınıf” olmaya da zemin hazırlamıştır (Uçkan vd, 2013: 100-101). Nihayet 1917 Ekim Devrimi’nin yaşanmasının ardından gerek

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

ekonomik, toplumsal ve siyasal, gerekse ideolojik anlamda sosyalizm, kapitalizmin yıkılabilmesi için tek seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Ekim Devrimi’nin hemen ardından 1919 yılında kurulan III. Enternasyonal, II. Enternasyonal’ın Avrupa merkezîyetçiliğini kırmış ve pek çok ülkede komünist partilerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. 1985 yılına kadar pek çok işçi örgütlenmeleri yer almış ve kısa süre de olsa varlığını sürdürmüştür. 1985 yılında Lenin önderliğinde kurulan “İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği” ile ekonomik mücadele ve siyasi mücadelenin sıkı sıkıya bağlı olduğunu, sendikaların işçi sınıfının ekonomik olarak hak ve çıkarlarını korumasının yanı sıra siyasi haklarını da koruması gerektiği, işçi sınıfının iktidara gelebilmesi gibi ilkeler benimsenmiştir (Aydoğanoglu, 2011: 53-54, Işıklı, 1995(2): 96-99, Lefranc ve Sülker, 1966:48-52).

Sonuç olarak, Sovyet Rusya sendikacılığı, birliğin dağıldığı 1991’e kadar tamamen devletin vesayetinde verimliliği artırmak amacıyla faaliyet göstermiştir. Başka bir ifadeyle, Sovyet Sendikaları Konseyi 1991 yılın kadar Komünist Parti öncülüğünde, tek işveren olan devletle bütünleşen örgüt olarak kalmıştır (Mahiroğulları, 2013: 139).

3.5. Amerika’da Sendika-Siyaset İlişkisi

Doktriner kaygılar taşımaksızın üyelerine daha iyi çalışma koşulları sağlamak adına mesleki ekonomik sendikacılığın en tipik örneği Amerika Birleşik Devletleri sendikacılığıdır. Bu kapsamda ABD’de kurulan ilk sendika 1792 yılında Pheledelphialı ayakkabıcılar tarafından oluşturulmuştur. Ancak başlangıçta işverenlerin sendikalaşmaya sıcak bakmaması üzerine, işçinin işe girerken hiçbir sendikaya üye olmayacağını taahhüt eden “Yellow Dog” anlaşmaları sendikalaşmanın zayıf kalmasına sebep olmuştur (Mahiroğulları, 2013: 93). 1860 yılına gelindiğinde eskiden çobanlık yapan bir terzi, işçilerin durumunu düzeltmek için “Emek Şövalyeleri” adıyla gizli bir cemiyet kurmuştur. Bu cemiyetin üyeleri, örgütlenmelerine engel olanları dövmeleleriyle ve fabrikalarda patronların çıkarlarını savunan ustabaşlarına şiddet uygulamakla tanınmıştır. Siyahi işçiler ve kadınlara yönelik çalışmalarıyla kısa sürede kitleleşen Emek Şövalyeleri, ABD işçi hareketlerinde oldukça etkili olmuştur. Önceleri

sendikalara beyaz, erkek ve nitelikli işçiler üye olabiliyorken, Emek Şövalyeleri bu durumun ortadan kaldırılması için önemli bir rol oynamıştır. Bu cemiyeti farklı kılan bir özellik de kendi içinde katı kurallarının yer alması ve bu kurallara uymayan üyelerin kendi kurdukları mahkemelerce yargılanmasıdır (Aydoğanoglu, 2011: 47-48).

Amerikan sendikacılığını etkileyen bir diğer görüş “Gerçekçiler”dir. Bu görüşe göre, siyaset dışı (apolitik) bir sendikacılık ve uzun vadeli toplumsal hedeflerden ziyade kısa vadeli ekonomik çıkarlar göz önünde tutulmalıdır. Bu görüş doğrultusunda 1886 yılında “Amerikan Emek Federasyonu” (AFL) kurulmuştur. Sekiz saatlik işgünü mücadelesine dikkat çeken örgüt, sendikacılık anlayışında toplu pazarlık yolunu ilke olarak benimsemiştir (Mahiroğulları, 2013: 93-94, Lefranc ve Sülker, 1966: 30-31).

Son olarak, Amerikan sendikacılığının temel özelliği, sınıf bilincinin zayıf olmasıdır. Durum böyle olunca sınıf bilincine dayalı bir sendikal-sınıfsal örgütlenme ortaya çıkmamıştır. İngiltere’de sendikaların, dolayısıyla işçi sınıfının desteği ile yaşayan bir İşçi Partisi mevcutken Amerika’da böyle bir durum yaşanmamıştır. Yine de Amerika’da işçilerin siyasal gücünü temsil etmek amacıyla ayrı bir siyasi parti kurmak yönünde bazı girişimler olsa da bu partiler uzun süre varlığını devam ettirememiş ve Amerikan siyasal hayatında önemli bir varlık bulamamıştır. İlerleyen yıllarda da sendikalar, genellikle bir sınıf örgütü olmaktan çok “ücret ve meslek bilincine dayalı” anlayış içinde faaliyet göstermişlerdir. Amerika kıtasında görülen sendikal örgütlenmelere tepki olarak mafya tipi tepkiler yaygınlık gösterdiği için Amerikan Sendikacılığı, “gangster sendikacılık” olarak da tanımlanmaktadır (Aydoğanoglu, 2011: 50-51, Işıklı, 1995(1): 211-215).

3.6. Japonya’da Sendika-Siyaset İlişkisi

Günümüzde Japonya dünyanın en büyük güçleri arasında yer almasına rağmen kendine has kültürüyle endüstri ilişkileri açısından diğer dünya devi ülkelerinden farklılık göstermektedir. Öyle ki, Japon toplumunun en önemli özelliği olan hoşgörü ve insana verdiği değer doğal olarak endüstri ilişkilerine de yansımıştır. Japonya’da ilk işçi sendikalarına 1868 yılında rastlanırken, 1900’lü yıllara gelindiğinde işçiler arasında örgütlenme bilinci atmıştır (Erol, 2014: 28). 1912 yılında Japon İşçileri Konfederasyonu (Sodomei) kurulmuştur. Örgüt, çok sayıda greve öncülük etmiş ancak siyasi

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

faaliyetten kaçınarak, toplu pazarlık yolunu benimsemiştir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 263). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Japonya’nın ABD tarafından işgal edilmesi, Japon endüstri ilişkileri sisteminde oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde büyük oranda Amerikan hukuku örnek alınarak, işçi hareketleri önündeki engeller kaldırılmış ve Amerikan tipi sendikacılık benimsenmiştir.

İlerleyen yıllarda Japonya, kendi toplumsal yapısını baz alarak, temelinde işyeri sendikacılığının yer aldığı, ömür boyu istihdam ve maaşlı adam* sistemi ile kıdem ve liyakate bağlı terfi ve ücret sisteminin yer aldığı bir endüstri ilişkileri sistemi ortaya koymuştur (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 271). Japon endüstri ilişkilerinde tarih ve geleneğin işçi-işveren ilişkileri konusunda etkisi büyük olmuştur. Bu kapsamda Japon işçilerin diğer ülkelerdeki işçilerden daha az militan ve işyerlerine daha çok sadık olmaları, tarih ve gelenekten kaynaklanmaktadır (Stroby, 2004). Japonya’da işçilik, çalışma hayatının en önemli safhası olarak kabul görmüş ve işe alınan bireyden sendikalı olmasından önce işçi olması istenmektedir. Dolayısıyla sendikal bilinç ikinci planda kalmaktadır (Akın, 1995: 57). 1950’lerden bu yana Japonya, kendine has başarılı bir insan kaynakları anlayışını benimsemiştir. Bu durum sendikaların çatışmacı olmasından ziyade, yönetimle uzlaşa içerisinde işbirliğine dayalı sistemin olmasını sağlamıştır. Hatta bu nedenle, sendikasız endüstri ilişkileri olarak değerlendirilmiştir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 266). 1980’li yıllara kadar sendikaların işverenle uyum içinde çalışmasından ötürü ABD’li iş adamları tarafından “sendika cenneti” olarak anılan Japonya’da, işçi-işveren arasındaki uyuşmazlıklar giderek çatışmalı bir hal almıştır (Akın, 1995: 82-83). 1989 yılında üst sendikal örgütler “Rengo” adlı örgütün çatısı altında toplanmışlardır. Bu örgüt Japonya’nın en güçlü sendikal üst örgütü olarak adını duyurmuş ve siyasi arenadaki gücünü büyük oranda artırmıştır (Koç, 1997: 8).

* Japon sisteminin beşeri temelinde “Sarıman”(maaşlı adam) yer almaktadır. Bir şirkete daimi statüde girme olanağı bulan ve sendikasına katılan beyaz ve mavi yakalı tüm çalışanları içine alan bir deyimdir. Burada temel alınan esas, şirkete bağlılık ve sadakattir (Akın, 1995: 15-16).

Genel itibariyle Japon sendikaları, Japonya siyasi sistemi içerisinde partilerle organik bağları olan, baskı grubu olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Çoğunluklu muhalif partilere yakınlık göstermektedir. Sendikalar, partilere finansal açıdan yardımcı olarak karşılığında partiden mecliste seslerini duyurabilecek sendikacı adaylar konmasını isterler. Karşılıklı fayda çerçevesinde belirlenen sendika-siyasi parti ilişkileri son dönemde farklı bir yol almış görünmektedir. Sendikalar bu geleneksel bağı kopararak serbest hareket etmekten yana olmaya başlamışlardır (Akın, 1995: 145).

3.7. İsveç'te Sendika-Siyaset İlişkisi

İsveç, refah devletini benimseyen toplu pazarlık ve sendikaların güçlü olduğu bir ülke olmakla kalmamış (Bayrak, 2015: 36), aynı zamanda sendikalar siyasetin bir parçası ve tarafı konumunda yer almıştır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 153). 1889 yılında kurulan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin desteği ile İsveç Sendikalar Konfederasyonu (LO) kurulmuştur (Koç, 1997: 11). Endüstri ilişkileri kapsamında, taraflar sorunlarını kendi aralarında imzaladıkları temel anlaşmalar aracılığı ile çözmekte ve yasal düzenlemelere olabildiğince az yer vermektedir. Bu da İsveç modelini özgün kılmaktadır (Bayrak, 2015: 36).

Sendikaların siyasi partilerle organik bağın kurulduğu ara bağımlı modelde, her iki örgüt bağımsızlıklarını koruyarak birbirlerini desteklemekte, ortak bir amaca hizmet etme ilkesi doğrultusunda hareket etmektedir. Bu modelin görüldüğü ülkelerde işçi, sosyalist ve sosyal demokrat parti gibi emek yanlısı partilerle ilişkisi bulunan sendikaların geneli bu partiler tarafından oluşturulmuş ya da bu partilerden bazıları sendikalar tarafından oluşturulmuştur. İsveç Sendikalar Konfederasyonu (LO)'nun Sosyal Demokrat Parti desteğiyle kurulmuş olması buna örnektir. LO, parti politikalarının belirlenmesinde aktif rol oynamış, siyasal karar mekanizmasında yer almıştır (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004: 147). Sonuç olarak İsveç 'te sendikalar, Sosyal Demokrat Parti geleneğine bağlı doğrudan ve organik bir ilişki kurmuşlardır. Nitekim bu durum sendikal hareketi güçlendirmiştir (Tokol, 2017: 50).

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

4. Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi

İşçi örgütlenmeleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde var olmasına rağmen, sendikal örgütlenme 1960'lara kadar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal düzeni üzerinde herhangi bir rol oynamamıştır. İşçi dayanışmasını sağlamak maksadıyla 1894 yılında kurulan “Osmanlı Amele Cemiyeti”, o günün şartları dikkate alındığında gerçekten önemli bir adım olmuştur (Yorgun, 2005: 138-139, Tokol, 1994: 3). Birçok kaynakta 1871 yılında kurulduğu ileri sürülen ve ilk işçi örgütü olduğu iddia edilen Amelepver Cemiyeti'nin, aslında bir yardım cemiyeti olduğu ve isminin de Amelpver Cemiyeti olduğu görüşü yer almaktadır (Koç, 1998: 4, Mahiroğulları, 2013: 167, Tokol, 1994: 3). II.Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından 1908 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal Yasası ile kamuya yönelik hizmetlerde sendikalaşma yasaklanmışken, grev yasaklanmayıp greve çıkabilmek, bir ön uzlaştırma şartına bağlanmıştır. Bu dönemde sendikaları yakından ilgilendiren bir diğer düzenleme ise 1909 tarihli “Cemiyetler Yasası” olmuştur. Yasa, Tatil-i Eşgal Yasasına göre liberal hükümler içerse de ülke düzenine karşı ve göre gizli cemiyet kurulmasını yasaklamıştır. Sonuç itibariyle bu dönemde her ne kadar işçi örgütlenmeleri görülse de, tam anlamıyla sendikaların hakimiyeti söz konusu olamamıştır. Genel olarak Türkiye'deki sendika-siyaset ilişkisi 1923-1946, 1946-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrası dönem olarak incelenmektedir. (Tokol, 1994: 7, Koç, 1998: 4)

4.1. 1923-1946 Arası Dönem

Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen “sınıfsız kaynaşmış bir kütleyiz” sloganı, işçi sınıfının hak ve çıkarları için mücadele etmesinin önündeki en önemli engellerden birisini oluşturmuştur. Nitekim bu dönemde, yeni kurulan Cumhuriyet, sınıf çatışmasıyla uğraşmak istememiş ve Türkiye toplumunun sınıfsız olduğu yönünde bir anlayış hakim olmuştur (Aydoğanoglu, 2011: 74, Özkiraz ve Talu, 2008: 115). Öte yandan 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılması, siyasi arenada tek partiye dayalı yaşamı beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede tek parti dönemi, endüstri ilişkilerinin bağımsızlık kazanamadığı bir dönem olmuştur (Uçkan vd,2013: 165, Tokol, 1994: 17).

CHP, çok partili sisteme geçinceye dek, çalışma hayatını kendi ideolojileri kapsamında şekillendirmiş, işçileri korumaya yönelik düzenlemeler yaparken örgütlenmeye sıcak bakmamıştır. Bu dönemde tek parti yönetiminin “sınıfsız toplum yaratma” ilkesi sendikalaşma önünde en büyük engel olarak görülürken, 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu da, sendikacılığın duraklamasına neden olmuştur (Tokol,1994: 17, Işıklı,1995(2): 144). 1938 yılına gelindiğinde Cemiyetler Yasası ile “sınıf esasına dayalı” cemiyetlerin kurulması yasaklanmış, böylece işçilerin örgütlenme imkanı tamamen ortadan kaldırılmıştır (Özkiraz ve Talu, 2008: 120, Tokol,1994: 21).

4.2. 1946-1960 Yılları Arası Dönem

“1946 sendikacılığı” olarak anılan bu dönem, çok partili hayata geçişin etkisiyle Cemiyetler Kanunu’nda değişiklik yapılarak, sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağını ortadan kaldırılmış ve bu gelişmeyle birlikte yerel düzeyde çok sayıda sendika kurularak, sendikal hayat canlanmış (Koç, 1998: 8, Uçkan vd, 2013:168, Aydoğanoglu, 2011: 75). 1947’de çıkarılan 5018 sayılı Sendikalar Yasası ile sendika özgürlüğüne yönelik olumlu hükümlerin yanı sıra, sendikal faaliyetleri kısıtlayıcı hükümler de içermiştir. Sendikalar Yasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra işçilerin bir bölümü, sendikalara üye olmaktan kaçınmış, komünist suçlamalarla karşı karşıya kalmak istememişlerdir. Buna bağlı olarak işçiler arasında çekingenliği gidermek amacıyla CHP kendi bünyesinde bir “işçi bürosu” kurmuştur. Ancak CHP iktidarının, işçilerin sorunlarına gereken çözümü bulamayışı ve grev hakkına ilişkin istekleri dikkate almayışı, işçilerin Demokrat Parti’ye yönelmelerine neden olmuştur (Lefrance ve Sülker, 1966: 155, Tokol, 1994: 26, Işıklı, 1995(2): 159). İşçilerin bu yönelişini etkileyen en önemli faktör, DP’nin 1949 yılında hazırladığı programda sendikalara grev hakkını vaat etmesi olmuştur. DP’nin bu vaadi 1950 tarihli hükümet programında da tekrarlanmış, ardından iktidara geldiği ilk yıllarda grev hakkı üzerine bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Ancak bu tasarı meclise sunulmadan rafa kaldırılmıştır (Aydoğanoglu, 2011: 76, Işıklı, 1995(2): 27).

Bu dönem iç ve dış faktörlerin etkisiyle pragmatik bir nitelik gösteren Türk Sendikalarının temelini yerel sendikalar oluştururken, ilerleyen dönemlerde işkolu düzeyinde kurulup, tüzel kişiliğe sahip olmayan şubelerin meydana getirdiği Türkiye tipi sendikalar gelişmeye başlamıştır. İlk

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

örneklerini Metal-İş ve Petrol-İş vermiştir. Daha üst düzeyde örgütlenme ise 1952 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)’in kurulması ile gerçekleşmiştir (Kutal, 1977: 19,206-209’dan aktaran Tokol, 1994: 29).

4.3. 1960-1980 Yılları Arası Dönem

Ülkenin içine düştüğü ekonomik ve siyasi bunalım sonrası Ordunun yönetime el koyması, Türk sendika hareketinde bir dönüm noktası oluşturmuş, sendikal gelişmeye olanak sağlamıştır. 1961 Anayasası ile grev hakkı, artık sosyal ve iktisadi hak olarak kabul edilmiştir (Uçkan vd, 2013: 169, Tokol, 1994: 34). O dönem içerisinde ülkemizde ABD Büyük Elçiliği Çalışma Ateşesi olarak görev yapan Bruce Millen, 1968 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Türkiye’deki sendikal hareketin Amerikan sendikacılık modeline yakın olduğunu ileri sürmüştür (Millen, 1968: 4-5). Işıklı’ya göre ise bu durum, Amerika’nın Truman Doktrini adı altında ülkemize vermiş olduğu yardımlardan kaynaklanmaktadır (Işıklı, 1995(2): 170). Keza Türk-İş üzerinde ABD etkisinin görüldüğü aşikârdır. Bu durumun en somut örneği, Türk-İş üyelerinin “eğitim” için ABD’ye gönderilmesine ilişkin olarak yapılan programların yanı sıra, Amerikan sendikacılığının temel sloganı olan “partilerüstü sendikacılık”, Türk-İş tüzüğünde politika olarak yerini almıştır (Aydoğanoglu, 2011: 78-79, Tokol, 1994: 47, Özkiraz ve Talu, 2008: 124). Bu anlayış 1980’li yıllardan sonra, “sendikaların bağımsızlığı” kavramı ile ifade edilmiştir. 1967 yılına gelindiğinde sosyalist çizgide yer alan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 1970 yılında Milli İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), 1976 tarihinde ise Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) kurulmuştur (Koç, 1998: 13). 1978 yılında ise Türkiye’nin ilk ve tek ulusal düzeydeki sözleşmesi olan Toplumsal Anlaşma, Türk-İş ile CHP ağırlıklı koalisyon hükümeti arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma, o dönemde grev ve lokavtlardan kaynaklanan toplumsal huzursuzlukları denetim altına alma, adil bir gelir dağılımı ve işçi-işveren ilişkisinde dengeyi sağlama amacı gütmüştür. Ancak anlaşmaya taraf olan hükümetin kısa ömürlü olması ve Türk-İş’in anlaşmayı yeterince

benimsememesi nedeniyle anlaşma askıya alınmıştır (Uçkan vd. 2013: 172, Tokol, 1994: 57-59).

4.4. 1980 Sonrası Dönem

12 Eylül'de gerçekleşen askeri müdahale sonrası, Türk sendikal hayatı kısıtlamalarla dolu bir döneme girmiş ve askeri müdahalenin Türk-İş tarafından desteklenmesi üzerine Türk-İş'in Genel Sekreterliğini yapan Sadık Şide, dönemin çalışma bakanı seçilerek Türk-İş dışındaki tüm işçi konfederasyonlarının faaliyetleri durdurulmuştur (Aydoğanolu, 2011: 88, Mahiroğulları, 2013: 234, Tokol, 1994:74). Bu dönemde çıkarılan 1982 Anayasası ve 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ile sendikaların en temel faaliyetleri bile katı kurallara bağlanıp baskı altında tutularak sendikal hareketin güçlenmesi baştan engellemek istenmiştir (Tokol, 1994: 80-86). Türkiye'de de sendikacıların, 1970 yılından itibaren ortaya çıkan gelişmelere kayıtsız kalması, yeni teknolojik şartları benimsemekten uzak kalması ve tepkiye dayalı politikaları gündeme getirmesi, sendikaların güç kaybını durdurmadığı gibi toplumun hem güvenini hem de beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Eleştirmekten, seçenek üretmeye fırsat bulamayan sendikalar, "bekle gör" politikasıyla hareket etmekten başka bir şey yapmamışlardır (Yorgun, 2005 :144-145). Ayrıca 12 Eylül rejimi, sendikal hareketin radikal kanadını oluşturan DİSK'i tasfiye ederek, çalışma hayatını düzenleyen tüm kurumları sermayeden yana otoriter bir şekilde yeniden düzenlemiştir. Tüm bunlar yaşanırken, işçi sınıfına dair herhangi bir direnişle karşılaşılmamıştır (Aydoğanolu, 2011: 89).

1991 yılına gelindiğinde, dönemin en önemli gelişmelerinden biri DİSK'in yeniden faaliyete geçmesine izin verilmesi olurken, 1992 yılında ilk defa TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK 1 Mayısı birlikte kutlamışlardır. Neticede bu dönemde Türk sendikaları felsefi yapılarına göre pragmatik nitelik göstermiştir. DİSK'in doktriner niteliği ise değişen koşullar doğrultusunda değişime uğramıştır. (Tokol, 1994: 109,111,119). Sonuç itibariyle ülkemizde çoğulcu demokraside meydana gelen kesilmeler, sendikaların sürekli ve organik gelişmesini engellediği gibi, yasalar doğrultusunda şekillenen bir sendikacılık anlayışı hakim kılınmıştır (Yorgun, 2005: 159)

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

SONUÇ

İşçi sınıfının temel geçim kaynağı olan “emek ve çalışma” kavramının kökenine bakıldığında, literatürde “acı çekmek, azap ve işkence” gibi anlamlar yer almaktadır. Gerçekten de insanlık tarihinde kölelerin, serflerin, işçilerin çalışma yaşamında yer almaları zor ve sancılı bir süreçten geçmiştir. Bu süreci sancılı kılan en önemli faktör, Sanayi Devrimin beraberinde getirdiği makine üretimidir. İnsanlık tarihinde ilk defa insan gücü yerine bir başka güç olan makine gücü kullanılmıştır ki, bu da mülkiyet sorununu doğurarak, emeğini satmaktan başka çaresi olmayan proleterya ile üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkının sahibi konumunda yer alan burjuva arasında uçurumun giderek artmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönem sosyal sefaletin ve emek sömürsünün had safhaya ulaştığı bir dönem olmuştur. Tüm bu olumsuzluklar işçi sınıfının bilinçlenmesine zemin hazırlarken, meydana gelen işçi hareketleri de sendikacılığın en önemli kanadını oluşturmuştur.

Sendikalar, işçi sınıfının sorunlarını çözebilmek için siyasi fonksiyonlarını kullanmış ve siyasetle her zaman iç içe olmuşlardır. Sendikalar bu fonksiyonunu yerine getirirken, bazen doğrudan bir siyasal parti kurarak işçi temsilini parlamentoya taşıdığı gibi bazen de lobicilik yaparak genel taleplerini yasal dayanağa kavuşturmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca sendikalar siyasi fonksiyonunu önceleri daha çok ekonomik ve sosyal kazanımlar elde etmek amacıyla kullanırken, zamanla ideolojilerin sendikalar içinde taban oluşturmasıyla doktriner ve pragmatik yapıya ayrılarak şekil almıştır. Dolayısıyla pragmatik sendikacılık anlayışını benimseyen sendikalar, faaliyetlerini doğrudan bir siyasi parti ile ilişki içine girmek yerine toplu pazarlık yöntemini esas almışlardır. Yani pragmatist sendikalar, siyasi partilerle kurdukları ilişkide her iki örgütün karşılıklı çıkarları ve bağımsızlıkları doğrultusunda hareket etmelerinden ötürü bağımsız ilişki modeli içinde değerlendirilmiştir. Bu modelde sendikalarla siyasi partiler arasında doğrudan ve organik bir ilişki mevcut değildir. En tipik örneği ise ABD sendikacılığında görülmektedir. Bağımlı model ise, tek partili totaliter rejimli ülkelerde görülmekte ve sendikaların iktidardaki partiyle kurdukları bağ zorunluluktan doğan bir ilişkidir. Bu ülkelerde

sendikalar, genelde rejimin gerektirdiği şekilde hareket eden örgüt konumunda yer almaktadır. Demokratik parlamenter sisteme dayalı ülkelerde ise, sendikalar siyasi partilerle bağımsızlıklarını koruma kaygısı taşımaksızın gönüllü bağımlı ilişki kurabilmektedirler. İtalya, Fransa gibi ülkelerde sendikalar, herhangi bir zorlama olmaksızın gönüllü olarak siyasi partilerin güdümü altına girmektedirler. Ülkedeki tüm partilere eşit mesafede kalamayıp, kendilerine yakın gördükleri partilerle ilişki içerisine giren sendikalar ise, ara bağımlı model çerçevesinde değerlendirilmektedir. Buna göre İngiltere’de İşçi Partisi’nin kurulmasında İşçi Sendikaları Kongresi önemli rol oynamış ve aralarında organik bir bağ oluşmuştur.

Neticede 1980 sonrası neoliberal dönemde sendikalar, siyaset yapmaktan ve siyasi partilerle ilişki kurmaktan vazgeçmemiş, sendika ve siyaset arasında bağımlı modelden bağımsız modele geçiş görülmüştür. Tabi ki bu durum sendikaları siyaset yapmaktan alıkoymamış, siyasetle olan ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Son yıllarda yoğun sendikal eylemi savunan “toplumsal hareket sendikacılığı” pek çok ülkede yeni bir model olarak benimsenmiştir. Bu yeni model siyasi partilerle kurulan ilişkilerin sınırlı olması gerektiğini, siyasi partilerin egemenliği altına girmekten kaçınmayı benimsemektedir. Ayrıca toplumun diğer mağdur kesimini de kapsamaktadır. Türkiye’de ise sendikal haklar, gelişmiş Batı ülkelerinde olduğu gibi zorlu mücadeleler sonrası kazanılmamıştır. Dolayısıyla, Türk sendikacılığı kısıtlı bir demokrasi üzerinde emeklemiştir. Sendikaların, başlangıçta siyaset yapmaları ve siyasal partilerden uzak durmaları istenmiş ve tek parti döneminde “sınıfsız toplum yaratma” ilkesi sendikalaşmanın önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Türkiye’de parti, sendikadan önce gelmiş ve bu nedenle sendikalar bir baskı unsuru olamamıştır. 1947-1960 dönemi Türk sendikacılığı için deneyim kazanma sürecidir. Bu dönem iç ve dış faktörlerin etkisiyle pragmatik nitelik gösteren sendikalar ön plana çıkmış ve ilerleyen dönemlerde işkolu düzeyinde kurulup, tüzel kişiliğe sahip olmayan şubelerin meydana getirdiği Türkiye tipi sendikalar gelişmeye başlamıştır. İlk örneklerini Metal-İş ve Petrol-İş vermiştir. Daha üst düzeyde örgütlenme ise, 1952 yılında Türk-İş’in kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde siyasi partilerle kurduğu ilişki çerçevesinde bağımsız model içinde yer alan Türk-İş’in “partiler üstü politikacılık” anlayışı, ABD sendikacılığıyla da benzerlik göstermektedir. 1960 yılına gelindiğinde sendikacılık kimlik kazanmış, 1961 Anayasası ile grev bir hak olarak

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

tanınmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen grevlerin bir yönü hep eksik kalmış, bir şekilde grev hakkı engellenmiştir. İlerleyen yıllarda DİSK ve Türkiye İşçi Partisi, Hak-İş ve Milli Selamet Partisi, MİSK ve Milliyetçi Hareket Partisi arasında ara bağımlı model çerçevesinde ilişkiler kurulmuştur.

1980 dönemi, şüphesiz Türk sendikal hayatının kısıtlamalarla dolu olduğu ve merkezileşmenin arttığı bir dönem olmuştur. Kabul edilen 1982 Anayasası ile sendikaların en temel faaliyetleri katı kurallara tabi tutulmuştur. Sendikal hareketin radikal kanadını oluşturan DİSK, 12 Eylül rejiminin getirdiği kısıtlamalardan payını almış ve çalışma hayatını düzenleyen tüm kurumlar otoritenin gerektirdiği şekilde yeniden düzenlenmiştir. Sendikalara karşı izlenen politikalar karşısında Türk-İş ilk olarak 1986 yılında ANAP’a karşı açık bir tavır takınmış, 1986 yılında yapılacak olan ara seçimlerde iktidar partisine karşı oy kampanyası yürütmüştür. Yeni dönemde DİSK’in belirlediği ilkeler ise, siyasi iktidardan bağımsız olma ve tabanın söz sahibi olması yönünde nitelik kazanmıştır. Neticede bu dönemde Türk sendikaları, felsefi yapılarına göre pragmatik nitelik göstermektedir.

Sonuç itibariyle, genel olarak Türkiye’de sendikaların sürekli ve organik bir şekilde gelişmesini engelleyen en önemli unsur, çoğulcu demokraside meydana gelen kesilmelerdir. Darbe hükümetlerinin ilk hedefi işçi sınıfı olmuş, işçilerin örgütlenmeleri kesintiye uğrayarak hak araması engellenmiştir. Dolayısıyla yasalar doğrultusunda şekillenen bir sendikacılık anlayışı hakim olmuştur. Kısaca Türk sendikacılık hareketi; hükümetlerin korunmasına alışmış ve yasalar doğrultusunda şekillenen, örgütlenme oranı düşük yapıya sahiptir. Türkiye’de işçi sendikalarının sayıca çok olmasına rağmen, iktidar baskısı ve yeniliğe kapalı sendikal anlayışın hakim olmasında ötürü işçilerin ve toplumun diğer kesimlerinin beklentilerini karşılayamamaktadır.

KAYNAKÇA

Akgeyik, Tekin, “Sendika-Siyaset İlişkisi (Karşılaştırmalı Modeller Açısından), Kamu-İş Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, (1994).

Akın, Cihangir, “Japon Endüstriyel İlişkileri (Türkiye İle Kısmi Bir Karşılaştırma)”, Sakarya Üniversitesi Yayını No:14, (1995).

Aydoğanoglu, Erkan, “Dünyada ve Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi”, Kültür-Sen Yayınları, 2.Basım, Ankara, (2011).

Bayrak, Selami, “Bir İskandinav Refah Devleti Modeli Olarak İsveç’te Esnek Çalışmanın Görünümü”, ÇGSB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt:3, Sayı:1 (2015).

Cerev, Gökçe & Yenihan, Bora, “Sendikalı Kadınlar ve Yaşadıkları Sorunlar: Kocaeli-Gölcük’te Kamu Çalışanları Sendikaları Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:14, Sayı:4, (2016).

Ekin, Nusret, “Endüstri İlişkileri”, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, (1989).

Erol, Işık Sevgi, “Kendine Özgü Yaklaşımıyla Japon Endüstri İlişkileri Sistemi”, Kamu-İş, Cilt:13, Sayı: 4, (2014).

Işıklı, Alpaslan, “Sendikacılık ve Siyaset”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, (1972).

Işıklı, Alpaslan, “Sendikacılık ve Siyaset Cilt 1”, Öteki Yayınevi, Ankara, (1995).

Işıklı, Alpaslan, “Sendikacılık ve Siyaset Cilt 2”, Öteki Yayınevi, Ankara, (1995).

Kocabaş, Fatma, “Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2015).

Koç, Yıldırım, “Sendikacılık Tarihi”, Türk-İş Eğitim Yayınları, No:1, (1998).

Koç, Yıldırım, “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi”, Kaynak Yayınları, İstanbul, (2003).

Kozak, İbrahim, “İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği)”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:37-38, (2012).

**Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisinin
Değerlendirilmesi**

Lefranc, Georges & Sülker, Kemal, “Dünyada ve Bizde Sendikacılık”, Varlık Yayınları, İstanbul, (1966).

Mahiroğulları, Adnan, “Fransa’da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:1, Cilt:18, (2003).

Mahiroğulları, Adnan, “Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:19, Sayı:1, (2004).

Mahiroğulları, Adnan, “Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık”, Ekin Yayıncılık, 2.Baskı, Bursa, (2013).

Millen, Bruce, “Gelişen Ülkelerde Sendikalar ve Siyaset”, Sosyal Siyaset Konferansları, (1968).

Özkiraz, Ahmet & Talu, Nuray, “Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırılması”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, s.108-126, (2008).

Stroby, Jensen, Carsten, “Trade Unionism: Differences and Similarities- A Comparative View on Europe, USA and Asia, Çeviren: Fuat MAN (2004).

Şahin, Hande, “İşçi Hareketine Tarihsel Bir Bakış: Dünden Bugüne Yaşanan Dönüşümlerin Analizi”, İş-Güç-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:17,Sayı:1, s.161-184, (2015).

Şenkal, Abdülkadir, “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika”, Alfa Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, (2007).

Tokol, Aysen, “Türkiye’de Sendikal Hareket”, Ezgi Yayınları, Bursa, (1994).

Tokol, Aysen, “Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler, Dora Yayıncılık, 7.Baskı, Bursa, (2017).

Tütüncü, Gülsüm, “İngiltere ve Türkiye’de Erken Dönem Sendikacılık Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme”, Tarih Okulu Dergisi, Sayı:13, s.493-539, (2015).

Uçkan, Banu & Kağnıcıoğlu, Deniz, “Endüstri İlişkileri”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, (2004).

Uçkan, Banu, Kağnıcıoğlu, Deniz & Çelik, Aziz, “Sendikalar”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, Eskişehir, (2013).

Yorgun, Sayım, “Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler, Çalışma ve Toplum, (2005).

Yorgun, Sayım, “Sivil Toplum Düzeninde Sendikaların Geleceği”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:53, (2007).

ÇALIŞMANIN EVRİMİ: SANAYİ TOPLUMUNDAN SANAYİ ÖTESİ TOPLUMA GEÇİŞ

Gülşah TOPTAŞ ARSLAN*

Geliş Tarihi: 01.05.2018

Kabul Tarihi: 22.05.2018

ÖZET

Çalışma, dünden bugüne var olan ve yarında varlığını sürdüreceğ olan bir kavramdır. Çalışma kavramının anlamı, tarihsel süreç içerisinde ekonomik gelişmelere paralel bir şekilde her toplumun normları, inançları ve değerleri tarafından belirlenmektedir. Pre-modern toplumlardaki geleneksel çalışma anlayışı ile bugünkü modern çalışma anlayışı birbirinden farklıdır. Günümüzdeki anlayışa uygun çalışma hayatı, James Watt'ın buhar makinesini bulmasıyla başlayan endüstri süreci ile birlikte ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan modern fabrika ve iş yerleri ile yaşam, çalışma ve düşünme şekillerinde değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında belli dönemlerden geçerek farklı boyutlar kazanan çalışma hayatı, enformasyon toplumunun gelişmesi ile birlikte esnek çalışma modellerini öne çıkarmıştır. Tarımdan sanayiye, sanayiden hizmet sektörüne doğru yaşanan bu dönüşümler ile çalışma modelleri ve üretim sistemleri değişmiş, farklı sektör ve işçi tipleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Sanayi Toplumu ve Sanayi Ötesi Toplumu esas alınarak çalışmanın evrim süreci analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Tarihi, Sanayi Toplumu, Sanayi Ötesi Toplum, Sanayi Devrimi

* Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, gulsahoptass@gmail.com

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş**Evolution of The Work : Transition from Industrial Society to Post-Industrial Society****ABSTRACT**

The work is a concept that exists from past to present and will continue to exist in the future. The meaning of the notion of working is determined by norms, beliefs and values of each society in parallel with the economic developments in the historical process. The understanding of traditional work in Pre-modern societies is different from modern comprehension of work. By one's lights, nowadays work life has emerged with industry process that started with the discovery of the steam machine by James Watt. The modern factories and workplaces that emerged with the industrial revolution have undergone changes and transformations in the way of life, work and thinking. After the Industrial Revolution, working life which gained different dimensions by passing through certain periods, brought forward flexible working models with the development of Information Society. With these transformations towards from agriculture to industry and from industry to service sector, the working types and production systems have changed, various sectors and different worker types have emerged. In this study, the evolution process of working has been analyzed on the basis of the industrial society and Post-Industrial Society.

Keywords: Work History, Industrial Society, Post-Industrial Society, Industry Revolution

GİRİŞ

Bu çalışma değişen ve gelişen sistem içerisinde çalışma olgusunun sanayi toplumundan, sanayi ötesi topluma geçiş sürecindeki evrimini ele almaktadır. Çalışma kavramının tarihsel süreçleri göz önünde bulundurularak hazırlanan çalışmada toplumsal yapı ve çalışma biçimlerine de değinilmiştir. Tarım ve sanayi toplumlarında insan ve makine elinde bulunan gücün, sanayi ötesi toplumda bilgiye doğru kaymasının serüveni ele alınmıştır. Bunlarla beraber yeni dünya düzenin getirdiği yenilikler ile evrimleşen çalışma biçimlerindeki dönüşüm ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlere kısaca değinmek gerekirse;

Birinci bölümde, çalışma kavramı ve bu kavramın etkisi altındaki toplumsal yapının dönüşümü üzerinde durulmuştur. Çalışmanın kronolojik açıdan kısa bir incelemesi yapıldıktan sonra toplumsal aşamaların, üretim ilişkileri ve çalışma biçimleri arasındaki ilişkiyi anlatan Karl Marx ve kuramları ele alınmıştır.

İkinci bölümde, James Watt'ın buhar makinesini bulması ile aralanan yeni devrim kapısının çalışma biçimlerine nasıl yansıdığı ve ne tür değişikliklere neden olduğu irdelenmiştir. Önlenemez bir gelişim sürecine giren Sanayi Devrimi ile yeni bir işçi sınıfının ortaya çıkması ile devamında teknolojik işbölümü ve buna bağlı yönetim anlayışları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, çalışmanın teknoloji ile evrim geçirmesi nedeniyle gücünü bilgiden alan sanayi ötesi toplum üzerinde durulmuştur. Enformasyon toplumu adı verilen bu toplum türünde yükselişe geçen farklı sektörlerden, yeni ortaya çıkan sınıflardan ve işin örgütlenmesindeki kökten değişimlerden bahsedilmektedir. Tüm bunlar ile beraber dönüşümler ile ortaya çıkan hizmetler sektörü ve var olan üretim yapısındaki aksaklıklara çözüm olarak ortaya çıkan esnek çalışma olgusu ve yalın üretim de ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

1.ÇALIŞMA KAVRAMI VE TOPLUMSAL YAPI

Çalışma kavramı çeşitli tanım ve algılamaları içinde barındıran bir kavramdır. Bu kavram etimolojik anlamda eski Yunanlılar ve Romalılar tarafından acı, zahmet ve yorgunluk olarak nitelendirilmiştir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2014: 1). Bu bakış açısı ile baktığımızda çalışma, sıkıntılı bir süreç olarak ifade edilirken emeğin karşılığında kazanılan ücret ve izin

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş

çerçevesinde bakıldığında ise keyifli bir süreç olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu süreç, kültür ve bireylerin davranışlarında meydana gelen doğal toplum yapısından, planlı toplum yapısına geçiş niteliği taşıyarak sosyal değişiminde en önemli göstergelerini oluşturmaktadır (Jain, Khanna, Grover ve Singla, 2006: 3; Ören ve Yüksel, 2012: 37).

Günümüz modern toplumlarında çalışma kavramı, insan için en temel faaliyetlerden biri olarak anılmaktadır (Harpaz ve Snir, 2003: 300). Tüm üzerine yapılan çalışma tanımlarının ortak noktası ise çalışmanın bir insani faaliyet olmasıdır. Bu belirtilen faaliyetler içerisinde de toplumsal ve bireysel belli başlı motifler mevcuttur. Kısaca belirtmek gerekirse çalışma, insanın tabiat ile olan ilişkisini ifade etmekle birlikte ihtiyaçlarını karşıladığı andaki psikolojik durumu, ideolojisi, aile ve sosyal çevre ile de ilişkileri olan bir kavram olarak belirtilmektedir (Özkul, 1997: 7-8).

Çalışma olgusu, insanoğlunun varoluşu ile paralel bir gelişme göstermektedir. Ancak resmi anlamda çalışma, Sanayi Devrimi ve sonrasında anlamlı bir hal almıştır. Bunun nedeni olarak da, Sanayi Devrimi'nden önce çalışanların çoğunluğunun köle, esir ve serflerden meydana gelmesi gösterilmektedir. O dönemde adı geçen asiller, aristokratlar, feodal veya otokrat yöneticiler ise çalışma kapsamının içine dahil edilmemiştir (Ören ve Yüksek, 2012: 44).

Çalışma kavramını kronolojik açıdan irdelediğimizde, ilkel toplumda yaşayan insanların geçimini öncelikle toplayıcılık daha sonra ise avcılık ile sağladığı görülmektedir. İlk araçların kullanımı ve gelişimi ile paralel olarak toplum biçimi de gelişmeye başlamıştır. Ardından toprağında işlenmeye başlamasıyla toplumların hayatlarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Tarım Devrimi'nde insanlar, hayvan gücünü kullanarak topraklarını işlemeye başlamışlar ve verimliliklerini günden güne arttırmışlardır. Bu verimlilik artışı sayesinde de insanlar artık kendilerine yetecek kadar değil, kendilerinden daha fazlasına yetecek düzeyde ürün üretmeye başlamışlardır. Tüm bunlar ile birlikte toprakta meydana gelen büyük evrim sınıflaşmayı da beraberinde getirmiştir. Böylelikle de toprak üzerinde çalışan bir üretici sınıf ve bunun yanında elde edilen ürüne el koyan ve çalışan üzerinde mülkiyete sahip olan toprak ağası sınıfı oluşum göstermiştir (Sezai, 2014: 205-206). Bu bahsedilen dönemde Feodal Dönem olarak adlandırılmaktadır. Feodal

dönemin köleci sistemden farkı, çalışanın sömürülme şekli olmuştur. Köleci sistemde var olan köle, bir meta gibi alınıp satılabilirken, feodal dönemde serf (köle), doğumuyla birlikte kişisel olarak bir efendiye bağlanan ve toprak ile beraber alınıp satılabilen bir şekle dönüşmüştür (Ören ve Yüksek, 2012: 45).

1768 yılında James Watt'ın buhar makinesini bulmasıyla beraber üretim sistemlerinde yeni bir devrimin kapısı açılmıştır. Sanayi Devrimi olarak nitelendirilen bu dönem, bir dizi teknolojik gelişmeyi, hızlı kentleşme sürecini, ekonomik, siyasal, kültürel kurumlaşmaları ve değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bahsedilen bu endüstrileşme süreci devam ederken, sadece üretim ilişkileri değil aynı zamanda büyük bir toplumsal dönüşümü de meydana getirmiştir (Kocabaş, 2004: 6-9).

Sanayi Devrimi ile beraber üretim kitlesel üretime dönüşmüş ve daha önce toprakta çalışan emek yığını, ücretli çalışan olarak fabrikalarda yerini almıştır. Tüm bunları göz önünde bulundurarak çalışma biçimlerinin evrim geçirmesi ile toplumsal yapının da bu duruma paralel olarak değiştiği görülmektedir. Toplumsal aşamaların, üretim ilişkileri ile arasındaki ilişkiyi anlatan Karl Marx da, 19.YY'da Batı Avrupa'da sanayileşmenin hız kazanması ile bazı toplumsal sonuçların doğduğunu açıklamaktadır (Baştürk, 2012: 130). Bu noktalar çerçevesinde, Hegel ve Marx, tarihteki insan toplumlarının kölelik ve tarımsal yeterlilik üzerine kurulu ilkel kabile toplumlarından başlayarak aynı zamanda teokrasi, monarşi ve feodal aristokrasinin biçimlerinden geçerek modern liberal demokrasiye ve kapitalizme kadar bağlantılı bir gelişme gösterdiğini vurgulamaktadır (Emsen, 1999: 166). Marx, insanlık tarihinin beş farklı şekilde evrim geçirdiğini düşünmektedir. İlk olarak, ilkel komünizmden bahsetmektedir. Bu tür toplum yapısında mülkiyet olgusu daha ortaya çıkmamıştır. Toplum, avcılık ve toplayıcılık ile geçimlerini sağlamaktadır ve üretim kolektif bir şekilde, kabile, aşiret ve akrabalık gibi ilkel ilişkiler ile yürütülmektedir (Baştürk, 2012: 130-131). Bu ilk komünal yapı, iş bölümünün ve artık değerinin ilk süreci olarak tanımlanmaktadır (Kartal, 2015: 234-235). Marx, ikinci evrim aşaması olarak köleci toplumdaki bahsetmektedir. Bu toplum yapısında kendi yeteneği ile çalışan insan alınıp satılabilen bir meta olarak muamele görmektedir (Kartal, 2015: 234-235). Köleci toplum yapısında mülkiyet kavramı tanımlanmış olup bu kavrama sahip olan kişiler ile

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş

olmayan kişiler arasında mücadeleler görülmektedir. Yani mülkiyete sahip olan kişiler, sahip olmayanların emeği üzerinde hakka sahiptir ve mülkiyete sahip olmayan kişiler için özgürce emek gücünü kullanmak söz konusu bile değildir (Baştürk, 2012: 130-131). Üçüncü bir evrim aşaması olarak feodalizm, köleci toplumda mülkiyet ilişkilerini kuşaklararası devam ettirmektedir. Mülkiyete sahip olmayan kişiler, emek güçlerini bazı kısıtlamalara tabi olarak özgür kullanabildikleri görülmüştür. Köleci toplum ve feodal toplum yapısı tarım toplumlarının mülkiyet ve üretim bağlarını karakterize etmektedir (Baştürk, 2012: 130-131). Tüm bunlarla beraber dönüşüm içinde değişim yaşayan toplum yapısı içerisinde feodalite kendi içerisinde mücadele vermektedir. Karl Marx, emeğin kendini kurtardığı altın çağ olarak da feodalitenin çökme dönemini vurgulamıştır (Marx, 1976: 54). Dördüncü aşama olarak kapitalist toplum, diğerlerinden farklı bir toplum yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Marx endüstri toplumu kavramı yerine kapitalizm kavramını kullanmayı tercih etmiştir (Aron, 1978: 6). Kapitalist toplum biçiminde, üretim ilişkilerinin temel vurgusu üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyete dayanmaktadır (Stalin, 2009: 44). Bununla beraber de üretim, endüstri ile şekillenmektedir. Buna bağlı olarak endüstriyel üretim ilişkileri, yüksek hakimiyet sahibi olan sermayedar ile özgür emek arasında, diğer metalarda da olduğu gibi piyasa koşulları içerisinde belirlenmektedir. Böylelikle emek, diğer üretim biçimlerinden farklı bir şekilde toplumsal ilişkilerin belirleyiciliğinden kopuk olarak 'salt emek' olarak tanımlanmaktadır (Marx, 2008; Baştürk, 2012: 130-131). Karl Marx, beşinci ve son aşama da ise bir gelecek varsayımında bulunmaktadır ve bu aşama komünist aşama olarak belirtilmiştir. Bu aşamada Karl Marx, mülkiyet ilişkilerinin sona erdiğini ve sınıf ilişkilerinin proleterya lehine ortadan kalktığını belirtmektedir (Baştürk, 2012: 130-131). Daha da önemlisi kapitalist toplum yapısından, komünist topluma geçerken proleteryanın kendisini ve tüm insanlığı yabancılaşmadan kurtarmasıyla tarihin kaderine büyük anlam yüklemektedir (MacIntyre, 2001: 4 ; Öztürk, 2014: 32).

2. SANAYİ TOPLUMUNDA ÇALIŞMA BİÇİMLERİ

Sanayi Devrimi, insan ve hayvan gücüne dayalı üretim biçiminden, makine gücünün hakim olduğu üretim biçimine geçiş olarak nitelendirilmektedir. Bu üretim biçimi, 18.YY'da İngiltere'de ortaya

çıkıştır (Küçükcalay, 1997: 52). Sanayi Devrimi'ni başlatan buharlı makinenin icadı ile sembolleşen sanayileşme süreci, toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Emek yoğun üretim sisteminden, sermaye yoğun üretim sistemine geçiş olarak da belirtilen sanayileşme, teknolojiyi de arasına katarak, ekonomilerin rekabet gücünü belirleyen başlıca etmenler arasında yer almıştır ve sanayileşmiş ülkeler de teknolojiyi üretebilen ve kullanabilen ekonomiler olarak ele alınmıştır (Çelik, 2009: 92).

Teknolojinin miladı olan Sanayi Devrimi ile önlemez bir gelişme süreci başlamıştır. İmalathanelerden, dev fabrikalara geçişin olduğu sanayileşme sürecinde, nüfusun üretim ayağını oluşturan işçi sınıfı da şekillenmek zorunda kalmıştır (Ören ve Yüksel, 2012: 45-46). Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan ve şekillenmek zorunda kalan işçi sınıfı, çalışma hayatının aktörlerinde de değişim yaşamıştır. Endüstri Devrimi öncesinde mevcut olan loncalar, 18.yy sonlarına doğru önemini kaybetmiş ve lonca sistemi içerisinde yer alan usta-çırak kavramı da patron-işçi kavramına dönüşmüştür. Bununla beraber usta-çırak arasında olan dayanışma olgusu yerini patron-işçi arasındaki dikey çatışmaya bırakmıştır. Sanayi sonrası geliştirilen Fordist üretim tekniği içerisinde aşırı iş bölümüne yer vererek işçinin sürekli aynı işi yapması işçinin, işe yabancılaşmasına da neden olmuştur (Mahiroğulları,s: 43). Dolayısıyla işçi kendi emeğinin bütününe olduğu kadar üretimi gerçekleştirirken kullandığı araçların bütününe de yabancılaşmıştır (Edgell, 2012).

Sanayi toplumu, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın geliştiği aynı zamanda nüfusun arttığı fakat birincil ilişkilerin azaldığı buna paralel olarak da ikincil ilişkilerin öne çıktığı bir toplum türüdür (Şimşek, 2003: 3). Bunun yanı sıra Saint Simon'a göre, bu dönem toplumu, kişisellikten kopmuş bilimselliğin egemen olduğu toplum olarak anılmaktadır (Göle, 1998: 24). Bu yaklaşım zamanla 20. Yüzyılın sanayi toplumuna damgasını vuran Taylorist (Fordist) üretim biçimleri ile uygulamaya geçirilmiştir (Bozkurt, 2012: 10). Bu dönem içerisinde çalışma, endüstrileşme öncesine göre daha disiplinli ve daha fazla kurallara dayalı sistem ile yoğun bir sınaî işgücünü ifade etmektedir. Sanayi toplumunda, yoğun emek zamanla yoğun sermaye olarak kullanılmış ve son aşamasında ise yoğun olarak bilgi kullanılmıştır (Keser,2009: 21).

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş

Endüstri toplumu, bilimsel pozitif düşüncenin de gelişimi ile beraber o dönemde insanlık adına örnek bir toplum olmuştur. Bu toplum yapısı evrensel etkileriyle birlikte diğer toplumlarında kaçınılmaz bir şekilde bahsedilen yapıya dönüştüğü görülmektedir. Bunun nedeni olarak da Avrupa toplumlarının ana özelliğini oluşturan işin bilimsel olarak örgütlenmesi, diğer tüm örgütlenmelerden çok daha etkili olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla da refah ve güç adına bu unsurun keşfi ile birlikte endüstri toplumuna geçiş insanlığın tümü için kaçınılmaz olmuştur (Aron, 1978: 84).

Bahsedilen dönüşüm süreçlerinde, en köklü değişime uğrayan alan çalışma hayatı olmuştur. Bu dönüşüm sürecinde işin örgütlenmesinde ortaya çıkan bazı değişimler görülmektedir (Bozkurt, 2012: 113-114). Max Weber, idari yönetim alanına katkıda bulunan en önemli kişilerden biri olarak (Aktan, 2011: 391), geleneksel örgütlenme yönteminin o dönemin işletmelerine cevap veremediğini vurgulayarak daha kapsamlı bir teori geliştirmiştir. Weber'in 'İdeal Tip Bürokrasi Teorisi' olarak adlandırdığı teorinin ana özelliği ileri düzeyde işbölümü olmuştur (Hicks and Gullet, s: 136-137 ; Bozkurt, 2012: 114). İkinci bir özellik olarak ise, dev kuruluşlar halinde faaliyet içerisinde olan endüstriyel kuruluşlar içinde küçük parçalara bölünmüş bu işlerin koordinasyonunu sağlamak için otoriterin merkezileştirilmesi üzerinde durulmuştur (Bozkurt, 2012: 115). İşin örgütlenmesi açısından teorik anlamda faydalı görüşler ortaya atmış olan Weber'in teorisi, uygulamada Taylor'un bilimsel yönetim kuramı ile eşleşmiştir (Bozkurt, 2012: 115-116).

Bir bilim adamı değil de mühendis olan Taylor, işin örgütlenmesi konusunda Weberyen teoriden etkilenerek, bahsedilen bu teorik boyutu uygulamaya geçirmiştir (Bozkurt, 2012:116). Yönetim alanındaki düşünceleri ile beraber Taylor, iş görme yöntemi, işçi-işveren ilişkileri, işçilerin iş ortamındaki tutumları vb. konularda da çeşitli görüşler ortaya koymuştur (Asunakutlu ve Coşkun, 2002: 162). Taylor'un iş kavramı üzerine çalıştığı dönemde, işçiler ve işverenler arasında büyük gerilimler yaşanmıştır. Yaşanan bu gerilimler üzerine Taylor, verimlilikte artışı sağlayarak her iki tarafında kazançlı çıkabileceğini düşündüğünden harekete geçmiştir (Drucker, 1994: 55 ; Bozkurt, 2012: 116). Taylor'un harekete geçtiğinde üzerinde durduğu bazı temel karakteristikler vardır. Bunlar;

babadan kalma yönetim anlayışı yerine bilimsel yönetimin kurulması, çatışmanın yerine uyumun getirilmesi, bireycilikten ziyade işbirliği üzerinde durulması, sınırlı üretim yerine maksimum üretimin olması ve son olarak her insanın etkinliğinin ve refahının maksimum düzeye çıkarılması olarak sayılabilmektedir. (Hick, s.181 ; Bozkurt, 2012: 117).

Taylor'un bilimsel yönetim anlayışı, Henry Ford'un kendi otomobil fabrikasında sipariş usulü üretimden kitle halinde seri üretime yönelmesine neden olmuştur. Ford, Model T arabayı daha geniş bir kullanıcı kitlesine satmak için daha uygun fiyatlı ve daha fazla miktarda üretmek istemiştir. Bu amacı çerçevesinde de, üretim maliyetlerini azaltıp üretim miktarını arttıran yeni üretim metodunu uygulamaya koymuştur (Yüksel, 2017: 3). Bununla beraber ileri düzeyde işbölümü ve standartlaşmayı iyi bir şekilde uygulayarak verimlilikte büyük artış yakalamıştır. Aynı zamanda Ford, yalnızca işçiler arasında değil işgücünü mühendislikte de bölmüştür. Yani kimi mühendisler montaj işinde ustalaşırken kimisi de makine işletiminde uzmanlaşmıştır (Bozkurt, 2012: 120).

Kısaca Sanayi Devrimi'nin getirmiş olduğu sanayileşme kavramı ile beraber, teknoloji ortaya çıkmış ve bunun bir sonucu olarak da teknolojik işbölümü ve teknolojiye bağlı yönetim anlayışları meydana gelmiştir (Ören ve Yüksel, 2012: 52). Böylelikle de çalışmanın sanayi toplumundaki evrimi gözle görülür bir netlik kazanmıştır.

3. SANAYİ ÖTESİ TOPLUMDA ÇALIŞMANIN DÖNÜŞÜMÜ

Sanayi toplumları, endüstriyel mal üretiminin egemen olduğu toplumlar iken (Aron, 1997: 85), sanayi ötesi toplum ise farklı paradigmalara dayanan bir toplum türüdür (Masuda ; Bozkurt, 2012: 68). Sanayi Devrimi sonrasında ağır sanayi, fabrikasyon ve üretime dayalı ekonomiden, hizmet ve bilgiye dayalı üretime geçiş yapılmıştır. Yani, endüstri toplumunda stratejik kaynak olarak görülen sermaye yerini sanayi sonrası dönüşüm sürecinde bilgiye bırakmıştır (Bozkurt, 2012: 36-38). Yeni toplumun merkezinin bu şekilde bilgiye kaymasıyla beraber bilgi ve enformasyon sektörü ortaya çıkmıştır ve sektörün meydana getirdiği sonuçlara uyum amacı ile örgüt ve işletmelerde yaşanan evrimler, yeni çalışma modellerinin doğmasına neden olmuştur (Keser, 2009: 24-25).

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş

Enformasyon toplumu düşüncesinin kuramcılarında olan ve ‘bilgi’yi teorisinin başına koyan Daniel Bell, bilginin sanayi sonrası toplumunu tanımladığını belirterek, bu toplumu hizmet toplumu olarak ele almaktadır (Baran,1992:57-58). Bell, bilgisayarın kendi kendine sanayi toplumunun birçok işlemini dönüştürebileceğini fakat, enformasyon toplumunu doğurmuş olan bilgisayar ile paralel düzeyde ilerleyen telekomünikasyonun birleşimi olduğunu vurgulamaktadır. Yeni enformasyon alanı ile de, her şeye her yerden ulaşmak teknik olarak mümkün hale gelmişken aynı zamanda ekonominin de küreselleşmesi ve bilginin anbean yayılmasının sağlanabiliyor olması bu çağa ait bir gelişme olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla da tüm bu birleşim hali, dünyayı bir biri içine geçen bir bilgi ağı içerisine soktuğu görülmektedir (Kumar, 2013: 22 ; Samsun, 2017:).

Bir diğer dönem kuramcılarında olan Alvin Toffler ise, bu dönemi bir yanı teknolojik diğer yanının ise anti-endüstriyel olduğunu dile getirmiştir. Bilgisayar ile telekomünikasyonun iç içe geçtiği bu dönemin yalnızca üretimden perakende satışta, iş hayatında değil aynı zamanda da işin niteliğinde ve aile yapısında da rol oynayan bir süreç olarak yorumlamıştır (Baran, 1992: 61-62). Sanayi ötesi toplumda yükselişe geçen hizmet sektöründe, reklamcılık, bilgisayar, multimedya teknolojisi, mühendislik, mimarlık ve muhasebe, finans gibi ileri teknoloji ve bilgiye dayanan mesleklere kayma görülmektedir. Bu kayma ile beraber, işin yapılış şeklinin yanında işi yapan meslek grupları da değişim ve dönüşümün etkisinde kalmıştır (Aykaç, 2000).Yeni üretim düzenini tanımlama da en çok kullanılan kavram esnek üretim olmuştur. Git gide yaygınlaşmakta olan bu kavram da, üretim biçiminde işin örgütlenmesinin kökten bir dönüşüme uğradığını gözler önüne sermektedir (Bozkurt, 2012: 127).

3.1. Esnek Çalışma

1920’li yıllardan 1970’li yıllara dek egemen olan Fordist üretim yapısının temel aksaklıklarına bulunan bir çözüm olarak ortaya çıkan esnek çalışma (Keser, 2012:106), son dönemlerde önem kazanmış bir olgudur. Çalışma hayatındaki mevcut kuralların piyasanın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle, insanları yeni çalışma düzenlerine yönlendirmekte ve daha az kural ile daha çok esnekliğin olduğu bir düzen arayışına yöneltmektedir (Özçelik, 1995: 97). Ancak esnekleşme bir

kuralsızlaşma değildir. Esneklik (flexibility) de içerisinde çok fazla kural barındırmaktadır fakat buradaki amaç rekabeti olumsuz etkilemekte olan kuralların azaltılmasıdır (Oğuzman: 24 ; Bozkurt, 2012: 127). Genellikle geleneksel çalışma, belirli bir yer içerisinde, belirli günlerde ve belirli saatler arasında yapılandırılmaktadır (Tarcan, 2000 ; Bolat, Seymen, Bolat, 2006: 3). Bu belirli yer, gün ve saat düzeninden ilk kayma vardiyalı çalışma sistemi ile olmuştur. Başta sanayileşmiş ülkeler olmakla birlikte de, pek çok ülkede esnek çalışma uygulamaları görülmektedir (Acar, 1992 ; Bolat, Seymen, Bolat, 2006: 3).

Gelişmekte olan ülkelerde ise esnek çalışma, genellikle kayıt dışı çalışma anlamında kullanılmaktadır. Bilgi ve iletişim alanında büyük gelişimin ürünü olan bu esnek çalışma, çalışanın sosyal yaşamı içerisinde kendine daha fazla zaman ayırabildiği istihdam biçimini de temsil etmektedir (Oğuz, 2007: 35-36 ; Tozlu, 2011: 100-101).

İstihdam biçimleri bakımından baktığımızda birçok esnek çalışma modelinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunlar; Tele çalışma, evde çalışma, ödünç iş ilişkisi ve alt işverenlik (taşeronluk) olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma süreleri bakımından baktığımızda ise, part-time (yarı zamanlı) çalışma, çağrı üzerine çalışma, yoğunlaştırılmış haftada çalışma ve iş paylaşımı olarak ele alınmaktadır (Tozlu, 2011: 100-105).

Japonya'da geliştirilmiş olan ve Japon üretim sistemi olarak isimlendirilen Post Fordizm (Sanayi – ötesi) (Şenkal, 2008:133) anlam olarak Fordizm (Sanayi) sonrası nitelendirmektedir. Sanayi ötesi üretimi nitelendiren Post Fordizmde, büyük fabrikalar parçalanmış, üretim git gide daha küçük işletme ve atölyelere doğru bir eğilim göstermiştir (Memduhoğlu, 2007; Keser, 2012: 106). Yeni teknolojilerin üretim sürecinde uygulanmaya başlamasıyla da, üretim sürecinde esnekleşme meydana gelmiştir. Fordizmin kitlesel, ürün farklılaşması düşük ve üretim süresi uzun olan yöntem, Post-Fordizm olarak ifade edilen esnek üretime (esnek uzmanlaşmaya) dönüşmüştür (Erdut, 1998: 27 ; Keser, 2012: 106).

3.2. Yalın Üretim

İşletmelerde, üretim ve hizmet sürecinin israflardan arındırılarak maliyetlerin düşürülmesini, müşteri memnuniyetinin artırılmasını ve sürekli iyileştirmelerin gerçekleşmesini hedefledikleri bir üretim sistemi olarak

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş

karşımıza çıkan yalın üretim (Öksüz, vd, 2017), üretim sistemlerinde yeni bir akımı temsil etmektedir. Bahsedilen sistem, seri üretimin aksine daha özgür bir ortamda daha yaratıcı vasıflarını ön plana çıkarmaktadır (Akgeyik, 2002: 9).

Yalın üretimi oluşturan imalat kuralları, 1940 ve 1950'li yıllarda Eiji Toyota ve Taiichi Ohno tarafından Toyota Motor İşletmesi'nde geliştirilmiştir (Akgeyik, 2002: 9). Geliştirilen bu yaklaşım Japonya'da geliştirilmiş olmasına rağmen sadece Japonlara özgü bir yönetim biçimi olarak görülmemelidir (Bozkurt, 2012: 130). Yalın üretim, üretim ve yönetim tekniği açısından, Post-Fordist bir paradigma olarak görülmelidir (Akgeyik, 2002: 9).

Yalın üretimi, bir önceki üretim türünden ayıran bazı temel özellikler mevcuttur. Bu özellikler, sürekli geliştirmeye dayalı ürün tasarımı, esnek makine kullanımı, stok fazlalığını engelleme, üretim akışını geliştirmek için imalat sürecini yeniden organize etme (Akgeyik, 2002:9-10), statü engellerini azaltılma, kaliteden taviz vermeme ve eğitime gerekli önemin verilmesi diye sıralanabilmektedir (Bozkurt, 2012:131).

Yalın üretim anlayışı ile oldukça başarılı sonuçlar elde eden Toyota üretim modelinde esneklik, üretim sürecine belirlenen iki yöntem ile bağlanmaktadır. Bu yöntemler, üretim sürecinde fonksiyonel anlamda birbirleri ile ilişkili makinelerin belirli bir plan içerisinde yerleştirilmesi ve çok fonksiyonlu yani vasıflı işgücünün oluşturulması olarak karşımıza çıkmaktadır (Oliver-Wilkinson, 1993: 37 ; Selamoğlu, 2000: 607).

Yalın üretim sayesinde Japon firmalarında, çalışan kişi başına düşen verimlilik Avrupalı ve Amerika çalışanların iki veya üç katına kadar ulaşmıştır. Sistem bu başarısı sayesinde (Erdem, 2005: 563) ve 70'li yıllarda meydana gelen kriz nedeniyle sanayileşmiş ülkelerin kendi üretim biçimlerini yeniden sorgulaması ile Japonya çıkışlı esnek üretim biçimi tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Bozkurt, 2012: 128).

3.3. Hizmetler Sektörü

Hizmetler sektörü, insanlar ve makineler arasında müdahale ve etkileşim gerektiren, ister seyahat alanında ister eğlence isterse de finans alanında olsun, kişiselleştirilmiş faaliyetleri kapsamaktadır (Ramamoorthy,

2000: 885). Sanayi ötesi toplumunda da, mal üretiminden hizmetler sektörüne doğru bir kaymanın meydana geldiği görülmektedir (Şimşek, 2002: 141). Yeni bir sektörün ortaya çıkmasıyla beraber de yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Endüstrileşmenin yaşandığı ilk yıllarda, emeğin ileride kazanacağı yeni yapının kesinlikle bilgi işçisi şeklini alacağı tahmin edilemiyordu. 1848 yılında yayımlanan Komünist Manifesto'da Marks'ın geleceğe yönelik tahminlerinde yanıldığı görülmektedir. Çünkü kapitalizmin ileriki yıllarında aşırı iş bölümü olması nedeniyle işe yabancılaşarak, vasıfsız hale gelen ve git gide yoksullaşan işçilerin (mavi yakalılar) sayılarının daha fazla artacağını ve iki kutuplu bir toplum yapısının oluşup, diğer toplumunda burjuvazilerden oluşacağı görüşü öne sürülmüştür. Ancak bu durum 20. Yüzyılın başında tersine dönmüştür. Bahsedilen dönemde, mavi yakalı diye anılan işçilerin artışı durmuş ve bununla birlikte ortaya hizmet sektörü çalışanları (beyaz yakalılar) diye ifade edilen yeni bir işçi sınıfı türemiştir (Erdem, 2005: 554).

Sürekli büyümekte olan hizmetler sektörü, yeni işçi sınıfının yanı sıra yeni işlerde yaratmaktadır. Fakat, hizmet sektöründeki yeni işlerin tümü ileri teknolojiyi ve yoğun bilgi birikimini kapsamamaktadır. Fast-food, temizlik işleri, bakım ve bekçilik gibi hizmet alanlarında yeni işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır (Erdem,2005: 557). Daniel Bell, hizmet sektöründe bulunan faaliyetleri iki farklı biçimde gruplandırmıştır. İlk gruplamada; Üçüncü sektör, dördüncü sektör ve beşinci sektör olarak toplanmıştır. İkinci gruplamada ise, beşeri hizmetler ve mesleki hizmetler yer almıştır. İlk grupta sağlık, eğitim hizmetleri ve sosyal hizmetler, ikinci grup içerisinde ise analiz, tasarım, bilgimin programlanması ve işlenmesi ile ilgili hizmetler bulunmaktadır (Bell, 1973).

Küreselleşme ile beraber meydana gelen değişiklikler çerçevesinde, her ülke artık, bilgi ve hizmetler sektörünü geliştirebilmeyi hedefleri arasına koymuştur. Bunun nedeni olarak da, bilgi işçilerine sahip bir firmanın ürünlerini hem yüksek kalitede hem de ucuza kolaylıkla üretebileceği düşüncesi gösterilmektedir. Bu yüzden de ekonomide nitelikli bilgi işçilerinin sayısının artırılması hedeflenmektedir (Drucker, 1993: 105).

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş**SONUÇ**

Sanayi öncesi toplumdan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan sanayi ötesi topluma geçiş sağlanırken hem toplumsal anlamda hem de çalışma hayatında belli başlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı görülmektedir. Çalışma hayatında meydana gelen bu dönüşüm toplumsal hayatı derinden etkileyerek ortaya yeni yapılanmalar çıkarmaktadır. Bunlarla beraber gelişip evrime uğrayan toplum yapısı da yeni çalışma stillerini ortaya çıkarmıştır. Sözün aslı, çalışma hayatındaki değişimler toplumsal hayatı değiştirirken, toplumsal hayatta var olan dönüşümlerde çalışma hayatının değişip evrimleşmesine neden olmaktadır.

Sanayi öncesi toplumda genellikle kendi işini kendisi gören, kısa zamanlı düşünen ve dayanışmacı olan insanın yerine teknolojinin miladı sanayi devrimi ile ortaya çıkan sanayi toplumunda fabrika düzenin önem kazanmasıyla birlikte zaman kavramını ve maddi değerleri önemseyen, işyerindeki otoriteye uyum sağlayan, rasyonel insan gelmiştir. Sanayi öncesi toplumda kendi evlerinde veya evlerine yakın alanlarda çalışan ve genellikle samimi ortam içerisinde bulunan kişiler, sanayileşme ile beraber yurtlarından koparak fabrika düzenine gelen, duygusal anlamda makineleşen ve herkesleşen bir toplumu oluşturmuştur. Bunlarla beraber sanayi ötesi toplumda da, hızlı teknolojik gelişmeler ile birlikte yeni toplum merkezinin bilgiye yönelmesi nedeniyle değişim ve dönüşümün her alanda istikrar sağladığı bir durum ortaya çıkmıştır. Bilgi çağına geçilen ve sanayi ötesi olarak ifade dönemde, kas gücü yerine bilgi gücü önem kazanmış ve farklı bir toplumsal yapıya doğru geçiş yaşanmıştır.

Çalışmanın evrimi açısından değerlendirecek olursak eğer, sanayi toplumunda fabrikalaşma ile birlikte insanın otorite ve disiplin altında geri plana itildiği görülürken sanayi ötesi toplumda ise bilginin ön plana çıkmasıyla insan unsurunun da ön plana çıktığı, esnekliğin meydana geldiği, çalışana yetkinliğin verildiği bir yapıya doğru evrimlerin yaşandığı görülmektedir. Enformasyon toplumu ile birlikte ortaya çıkan kendini geliştirme ve farklılığını ortaya koyabilme algısı ile sanayi toplumunda meydana gelmiş olan yasaya ve kurallara itaat algısı çerçevesinde işleyen çalışma düzeni farklı bir eksen üzerinde seyretmektedir. Sözün kısası, sanayi toplumunda fabrika düzenine dayalı imalat ağırlıklı işleri meydana getiren

insanı makinenin bir parçası olarak görülürken, enformasyon toplumunda insan unsuru ön plana çıkararak yaratıcılık ve yenilikçi düşünceler ile yoğrulmuştur.

KAYNAKÇA

AKGEYİK, Tekin, "Teknolojik Değişim; Post-Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar", Çimento İşveren Dergisi, C.14, 3-16, 2000

AKTAN, Coşkun Can, "Organizasyonlarda İnsan Yönetimi: İnsan Mühendisliği", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, C.3, S.2, ISSN: 1309-8093, 2011

ARON, Raymond, "Sanayi Toplumu", Çev:/Haz: GÜNER, A. O., İstanbul: Dergah Yayınları, 1978

ASUNAKUTLU, Tuncer, COŞKUN, Bayram, "Frederick Winslow Taylor ve Fizyolojik Örgüt Kuramı", Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.5, S.10, 157-176, 2005

AYKAÇ, Mustafa, "Sendikaların Geleceği, Küreselleşme ve Yapısal Değişiklikler Açısından Bir Analiz", Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayınları, 553-596, 2000

BARAN, Aylin Görgün, "Sanayi Sonrası Enformasyon Toplumu Üzerine Tartışmalar", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.9, S.1-2, 53-69, 1992

BAŞTÜRK, Şenol, ZENCİRKIRAN, Mehmet, ÇALIŞ, Şuayyip, KESER, Aşkın, OMA, Umut, SUNGUR, Zerrin, "Çalışma Sosyolojisi", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012

BELL, Daniel, "The Coming of Post-Industrial Society", New York: Basic Books Group, 1973

BOLAT, Tamer, SEYMEN, Oya Aytemiz, BOLAT, Oya İnci, "Örgütlerde Esnek Çalışma Uygulamaları ve Buna İlişkin Olarak 4857 Sayılı İş Kanununda Getirilen Düzenlemelerin İncelenmesi", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 1-30, 2006

BOZKURT, Veysel, "Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm", Bursa: Ekin Basım Yayın, 2012

Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş

ÇELİK, Neslihan, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayileşme Süreçlerinde Teknolojik Öğrenme Deneyimleri: Güney Kore Örneği ve Çin'in Yetiştirme Çabaları", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, S.28, 91-109, 2009

DRUCKER, Peter F., "Kapitalist Ötesi Toplum", İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993

EDGELL, Stephen, "The Sociology of Work: Continuity and Change", SAGE Publications, 2012

EMSEN, Ö. Selçuk, "Kapitalist Kentleşme ve Marksist Yedek Sanayi Ordusu Analitik Bir Bakış", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.12, S.1-2, 161-172, 1999

ERDEM, Ziya, "Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, C.0, S.49, 541-566, 2005

GÖLE, Nilüfer, "Mühendisler ve İdeoloji; Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinler", İstanbul: Metis Yayıncılık, 1998

HARPAZ, Itzhak, SNIR, Raphael, "Workaholism: Its Definition and Nature, Human Relations", 56(3), 291-319, 2003 <http://fulyayuksel.com/wp-content/uploads/2017/02/%C3%9Cretim-Sistemleri-Kitlese1-%C3%9Cretim-ve-Yal%C4%B1n-%C3%9Cretim.pdf>, erişim tarihi 24.03.2018

KARTAL, Zeki, "Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları ile Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 231-244, 2015

KESER, Aşkın, "Çalışma Psikolojisi", Ekin Basım Yayın, 2009

KOCABAŞ, Fatma, "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33-53, 2004

LORDOĞLU, Kuvvet, ÖZKAPLAN, Nurcan, TÖRÜNER Mete, "Çalışma İktisadı", İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014

MAHİROĞULLARI, Adnan, "Endüstri Devrimi Sonrasında Emeğin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar. Sosyoloji Konferansları", 0 (32), 41-53, 2011

MARX, Karl, "Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler", İstanbul: May Yayınları, 1976

ÖKSÜZ, Mehmet Kürşat, ÖNER, Mahir, ÖNER, Sultan Ceren, "Yalın Üretim Tekniklerinin Endüstri 4.0 Perspektifinden Değerlendirilmesi", 4. Uluslararası Bölgesel Gelişim Konferansı (IRDC), Tunceli, 2017

ÖREN, Kenan, YÜKSEL, Hasan, "Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C.11, Y.1, S.1, 2012

ÖZÇELİK, Ayşe Oya, "Esnek Çalışma", İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C.24, S.1, 97-108, 1995

ÖZKUL, Metin, "Çalışma Sosyolojisi", Isparta, 1997

ÖZTÜRK, Armağan, "Kapitalizmde Sömürü ve Adalet Tartışmaları", Amme İdaresi Dergisi, C.48, S.2, 23-36, 2015

RAMAMOORTHY, Chitoor V., "A Study of the Service Industry – Functions, Features and Control", IEICE Trans. Commun., Vol.E83-B, No.5, 2000

SELAMOĞLU, Ahmet, "Yalın Üretim Sürecinin Organizasyonunda Anahtar Uygulamalar", Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, 597-616, 2000

SEZALİ, İhsan, "Sosyolojiye Giriş", İstanbul: Beta Yayınları, 2014

STALİN, Josef, "Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm", Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1967

ŞENKAL, Abdülkadir, "Endüstri İlişkilerinde Yeni Paradigmalar: Mobilizasyon, Kolektivizm ve Esneklik Tartışmaları", Çalışma ve Toplum Dergisi, S16, 119-146, 2008

ŞİMŞEK, Osman, "Sanayi Toplumunda Çalışma İlişkileri ve Bu Süreçteki Türk Sendikacılığının Gelişim Sosyolojisi", Kamu-İş Dergisi, C.7, S.2, 2003

TOZLU, Emine, "Genel Olarak Esnek Çalışma Sistemleri ve Tele Çalışma ve Sıkıştırılmış İş Haftasının Karşılaştırılması", Süleyman Demirel Vizyoner Dergisi, C.3, S.4, 99-116, 2011

**KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE İLİŞKİN REHBERLİK VE SINIF
ÖĞRETMENLERİ İLE EĞİTİM FAKÜLTESİNDEKİ ÖĞRETMEN
ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ:
KOCAELİ ÖRNEĞİ***

Geliş Tarihi: 12.05.2018

Kabul Tarihi: 24.05.2018

Ahmet Bilal DEMİRCİ**
YILMAZOĞLU****

Emin MAMMADOV***

Mustafa Recep

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, psikolojik danışmanlık ve rehberlik ve sınıf öğretmenliği bölümü öğrencileri ile psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerini karşılaştırmak, varsa farklılıkları ve buna neden olan değişkenleri ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini, İzmit ilçesinde bulunan ilköğretim okullarında görev yapan 26 rehber öğretmen ve 253 sınıf öğretmeni ile Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR ve sınıf öğretmenliği bölümlerine 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 3. ve 4. Sınıfa devam eden PDR bölümünden 30, sınıf öğretmenliği bölümünden 79 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırma, tarama modelindedir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmanın verilerinin toplanması kısmında öğretmenler ve öğrenciler için iki ayrı bilgi formları oluşturulmuştur ve Antonak ve Larivee (1995) tarafından geliştirilen, Kırcalı-İftar tarafından Türkçeye uyarlanan “Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği” kullanılmıştır.

Elde edilen verilerin analizleri değerlendirilirken SPSS 21 programından yararlanılarak T-testi, Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmenliği bölümü öğrencileri ile rehber öğretmenleri ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak, genel olarak araştırmaya katılan öğrenci ve öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ve öğretmenlerin görüşlerinin öğrencilere göre daha olumlu

* Bu araştırma yazısı, Kocaeli İlinde 2016 yılında araştırmacılar tarafında yapılan lisans bitirme tezinden oluşturulmuştur.

** Sosyal Hizmet Uzmanı/Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, KOCAELİ e-posta: ahmetbilal.demirci48@gmail.com

*** Sosyal Hizmet Uzmanı/Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, KOCAELİ e-posta: eminnmammadov@gmail.com

**** Sosyal Hizmet Uzmanı/Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, KOCAELİ e-posta: mustafarecepyilmazoglu@gmail.com

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin branşlarına göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde istatistiksel olarak önemli bir farklılık olduğu görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin rehber öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinden daha başarılı olduğu görülmüştür. Bunun nedeni olarak da araştırma sonuçlarına göre kaynaştırma öğrencileri ile sınıf öğretmenin bire bir daha fazla iletişimde bulunması ve çocuğun durumunu daha çok gözleme imkanının olması olarak gösterilebilir. Rehber öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasında okullardaki etkinliğinin yeterli düzeyde olmaması, okul mevcuduna göre rehber öğretmen sayısının yetersiz olması ve kaynaştırma öğrencilerinin eğitim haklarını tam anlamıyla yerine getirememeleri noktasında, okul sosyal hizmeti ile birlikte bütüncül bir yaklaşım kazandıracağı ve yaşanan problemlere daha etkin bir müdahale planı geliştirilebileceği düşünülmektedir. Bu noktada araştırma sonucunda belirtilen önerilerin, daha kapsayıcı bir okul ortamı açısından kaynaştırma uygulamasında okul sosyal hizmetinin önemine vurgu yaptığı söylenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma Eğitimi, Sınıf Öğretmenleri, Sınıf Öğretmeni Adayları, Rehber Öğretmenler, Rehber Öğretmen Adayları, Görüşler, Okul Sosyal Hizmeti

Guidance Towards Inclusive Education And Class Teachers At The Faculty Of Teacher Education An Evaluation Of The Views Of The Candidates: Example Of Kocaeli

ABSTRACT

The purpose of this study is to compare the views of the students of psychological counselling and guidance and classroom teaching department and psychological guidance teachers and classroom teachers in regard with the inclusive education and to present the differences –if ever- and the variances that are cause them. The universe of the research is consisted of 26 guidance counselor and 253 classroom teachers who are work for elementary schools in İzmit district and the Faculty of Education at Kocaeli University and 30 students who attended PDR and classroom teaching departments 3. And 4. Classes in the period of 2015 and 2016 and 79 students from the classroom teaching department.

Research is in screening model. Screening model is a research approach who aims at describe a case in the past or present as being form. In the part of data gathering two different information forms are created for teachers and students and Views Scale relating to Inclusiveness who developed Antonak and Larivee (1995) and applied to Turkish by Kırcaali-İftar is used.

When the analysis is evaluated T-test, Mann-Whitney U test and Kruskal-Wallis test are used by befitting from SPSS 21 program. In the results of the research it is seen that there was no significant difference between views of the students of psychological counselling and guidance and classroom teaching department and psychological guidance teachers and classroom teachers in regard with the inclusive education. However, there is a significant difference in terms of statistics between the views students and teachers who participated in research in respect with inclusiveness and it is observed that the views of the teachers are more positive than that of students. There was a significant difference about the views of the teachers about inclusiveness in terms of statistics. It is observed that the views of the classroom teachers are more successful than that of guidance counselors. The reason of that is the more relations between the inclusiveness students and classroom teachers. The efficiency of the guidance counselors at schools in inclusive application is not at the adequate level as well as the in adequate level of number of guidance counselor and the inclusive students are not able to use their educational rights. It is considered that in this points the more efficient intervention plan may be developed. At this point the suggestions that is defined in the result of the research emphasize the importance of school social work in inclusiveness application.

Keywords: Inclusive Education, Classroom Teachers, Candidates of Classroom teachers, Guidance Counsellors, Candidates of Guidance Counsellors, School Social Work.

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

Giriş

Toplumun dezavantajlı veya hassas olarak gördüğü gruplardan biri engellilerdir. Engelli bireylerin hayatın birçok alanında kaynaklara erişimde yaşadığı zorluklar toplumsal bir problemdir. Bu erişim sorunu, beraberinde toplumsal dışlanmayı da getirmektedir. Fakat her birey gibi engelli bireylerin de toplumla iç içe yaşaması en temel haklarından biridir.

Toplumsal hayata katılımda engel teşkil eden, erişimlerini kısıtlayan sorunların giderilerek, engelli bireylerin toplumla uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlamak gerekmektedir. Bu konu üzerine geliştirilen sosyal politikalar ve STK hareketleri, farkındalık oluşturma ve yaşanan problemlerin ortadan kaldırılmasında büyük bir etkidir. Bireyin temel haklarından biri olan eğitim hakkından her vatandaş gibi engelli bireylerin de eşit şekilde ve adil olarak yararlanması gerekir.

Toplumlarda sahip oldukları özellikler nedeniyle yaşlılarının yararlandığı normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayıp özel eğitime gereksinim duyan bireyler bulunmaktadır (Ünal, 2010). Özel gereksinimli bireylerin eğitim gereksinimlerinin karşılandığı eğitim ortamları farklılık göstermektedir. Bu ortamların belli başlıları; özel okullar, normal okullardaki özel sınıflar ve normal sınıflardır (Batu, Kırcaali İftar, Uzuner, 2004). Özel gereksinimli bireylerin normal sınıflarda eğitim görmesini içeren uygulama kaynaştırma eğitimi olarak adlandırılmaktadır.

Engelli öğrencilerin sorun ve ihtiyaçlarının değerlendirilmesi ve çözümlenmesi, içinde buldukları kaynaştırma eğitime ve sosyal çevrelerine uyumlarının sağlanması, ders başarılarını olumsuz olarak etkileyebilecek etkenlerin ortadan kaldırılması ve bu çocukların ailelerine gerekli hizmetlerin götürülmesi konularında bu ekip çalışması önemli bir yere sahiptir.

Kaynaştırma eğitiminde yapılan çalışmalar eğitim ve sosyoloji alanlarında olup; genel olarak öğretmen görüşlerinin alınması ve alınan görüşlere göre eğitim verilmesi ve öğrencilerin sosyal becerilerinin belirlenip o becerilerine göre yönlendirici eğitimler sunulması üzerine yapılmıştır. Yapılan çalışmalar genellikle öğretmen ve öğrenci görüşleriyle, kaynaştırma eğitimindeki sorunlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, kaynaştırma uygulamalarında öğretmenlerin görüşleri ile ilişkili Türkoğlu'na ait (2007) "İlköğretim Okulu Öğretmenleriyle Gerçekleştirilen Bilgilendirme Çalışmalarının Öncesi Ve Sonrasında Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi" konulu yüksek lisans çalışmasında; öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri, nitel veri

toplama tekniklerinden yararlanılarak yarı yapılandırılmış görüşmeler ile derlenmiştir. Çalışma sonucunda, görüşmeye katılan öğretmenlerin tümünün özel gereksinimli öğrencilerin okulöncesi eğitimi almalarını gerekli gördükleri; öğretmenlerin büyük kısmının okulöncesi dönemde özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma yoluyla eğitilmelerinden yana oldukları; öğretmenlerin özel eğitimle ilgili hizmet içi eğitim ya da ders aldıkları ancak bu derslerin kendileri için yeterli olmadığı görülmüştür. Sosyal hizmet alanında Aykara (2010)'nın tez çalışmasında ise, kaynaştırma eğitiminde yer alan bedensel engelli öğrencilerin sosyal uyum konusunda yaşadıkları güçlüklerle ilişkin olarak kendi duygu ve düşüncelerinin üzerinden yapılan değerlendirme neticesinde okul sosyal hizmetinin önemine vurgu yapılmıştır. Ancak bu çalışma sadece bedensel engelli öğrencileri kapsamakta ve kaynaştırma eğitiminde sadece sosyal uyum kavramını irdelemekte, dolayısıyla okul sosyal hizmetini de sosyal uyum sağlama açısından ele almaktadır. Multidisipliner bir alan olan sosyal hizmet alanında kaynaştırma eğitiminin temel uygulayıcıları olan sınıf öğretmenleri, psikolojik danışman ve rehberlik öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi, okul sosyal hizmeti boyutunda geliştirilecek öneriler açısından önemli görünmektedir.

1. Çalışmanın Gerekçesi

Kaynaştırma uygulamasının temel amacı engelli çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla birlikte eğitim görmesini sağlamaktır. Çünkü özel gereksinimli öğrenciler için ayrı eğitim ortamlarının oluşturulması çocuğun normal toplum yaşamına uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda normal gelişim gösteren çocuklar açısından da kaynaştırma eğitiminin yaygınlaşması farkındalık kazanmaları açısından önem arz etmektedir. Kaynaştırma uygulamalarının artışına karşılık okul ortamında özel gereksinimli çocuklara yönelik tutumların değişmesi söz konusu olamamıştır. Kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşması için okul ortamının fiziksel olarak düzenlenmesi, sınıf öğretmenin farklı seviyedeki öğrencilere, düzeylerine göre nasıl yardım sağlaması gerektiğini bilmesi, normal sınıftaki eğitimci ile özel eğitimcinin işbirliği yapması, çocuklarda kalıcı düzeyde davranış değişikliğini oluşturmak için okul-aile işbirliğinin sağlanması, belirli aralıklarla süreç içerisinde programın eğitimcinin ve çocukların değerlendirilmesi, ailelerin ve öğretmenin kaynaştırma öğrencisine olumlu tutum göstermesi ve kaynaştırma öğrencisinin sınıfta akranları tarafından kabul edilmesi de gerekmektedir (Ünal, 2010).

Bu noktada eğitimcinin görüş ve tutumu önem arz etmektedir. Çünkü Avcı (1998)'ya göre sınıftaki çocukların gereksinimlerinin karşılanması, sınıfta sağlıklı etkileşimlerin kurulması ve sürdürülmesi, özel

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

gereksinimi olan çocukların sınıfa, okula, hatta topluma sosyal kabulü büyük ölçüde öğretmen tutumuyla şekillenmektedir (Gözün ve Yıkılmış, 2004: 79-88).

Önemli olan bir başka nokta ise okulda rehberlik servisinin kaynaştırma uygulamasındaki öğrenciler için herhangi bir çalışma yürütüp yürütmediğidir. Kaynaştırma öğrencisinin sınıf içinde ve kabulünde sınıf öğretmenin tutumu kadar okuldaki rehberlik servisinin görüş ve tutumu da önemlidir. Okulda bulunan kaynaştırma öğrencileri, sınıf öğretmeni, sınıftaki normal gelişim gösteren öğrenciler veya veliler tarafından olumsuz davranış ve tutumlarla karşılaşılırsa ve bir dışlanma söz konusu ise rehberlik servisinin bu durumu fark etmesi ve sorunların giderilmesine yönelik programlar geliştirmesi beklenmektedir.

Bu araştırmada da kaynaştırma eğitiminin amaca ulaşmasında önemli etkenlerden biri olarak görülen öğretmen görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşlerin hem aktif olarak öğretmenlik yapanlar hem de eğitim fakültesinde öğrenci olan öğretmen adaylarından derlenmesi amaçlanmıştır. Çünkü henüz eğitim gören öğretmen adayları ile aktif olarak görevde olan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde farklılık olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte görev yapan rehberlik ve sınıf öğretmenlerinin görüşleri arasında da farklılık olduğu düşünülmüş bunun nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada öğretmen ve öğretmen adaylarının kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri değerlendirilirken hak temelli yaklaşım açısından engelli bireylerin eğitim hakkından en iyi şekilde faydalanması noktasında okul sosyal hizmetinin önemine odaklanılmıştır. Öğrencilerin karşılaştığı çeşitli sorunların çözümüne yönelik olarak okul ortamlarında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları önemli bir işleve sahiptir. Okul ortamlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları, çeşitli psikososyal ve ekonomik nedenlerle risk altında olan öğrenci ve ailesi için savunuculuk rolü üstlenmek, öğrencileri ve aileleri güçlendirmek, okul ve ev arasındaki iletişimi ve işbirliğini işlevsel duruma getirmek, ailelerin çocuklarının psikososyal gelişim özelliklerini ve eğitim gereksinimlerini anlamasına yardımcı olmak, öğrencinin yaşam koşulları hakkında öğretmenleri bilgilendirmek, risk altındaki çocuklar ve ailelerinin hizmet alabileceği kurumlara gereksinimi olan öğrenci ve ailesini yönlendirmek gibi pek çok görevi vardır (Duyan ve Diğ., 2008: 17-25).

Engelli bireylerin var olan haklarından eşit şekilde faydalanabilmesinde, sorunlarının belirlenmesinde ve bu sorunlara yönelik çözümler geliştirmede sosyal hizmet önem teşkil etmektedir. Yine engelli bireyin temel haklarından olan eğitim hakkının en iyi şekilde yerine getirilmesinde ve kaynaştırma eğitimi uygulamasının hedeflerinin gerçekleştirilmesinde okul sosyal hizmeti önemli bir unsurdur. Kaynaştırma eğitiminde, engelli öğrenci için planlanan bireyselleştirilmiş eğitim programları yer alır. Okul sosyal hizmet uzmanları, okulun içindeki ve dışındaki çeşitli hizmetleri harekete geçirerek, bireysel eğitim programı hedeflerinin içinde yer almaktadırlar. Örneğin, okul sosyal hizmet uzmanları, engelli çocuklara bireysel veya grup danışmanlığı sağlayabilir veya okulda, evde veya sosyal çevrelerinde, eğitim yaşamlarını etkileyebilecek güçlükleri çözmeye çalışabilirler (Constable, 1999; akt. Aykara, 2011).

2. Amaçlar

Araştırmanın genel amacı; Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesindeki psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü ve sınıf öğretmenliği bölümü öğrencileri ile İzmit'te görev yapan rehber öğretmenler ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerini karşılaştırmak, varsa farklılıkları ve buna neden olan değişkenleri ortaya koymaktır.

2.1. Hipotezler

- H1. Kaynaştırmaya ilişkin görüşler öğretmenler ile öğrenciler açısından farklılık göstermektedir.
- H2. Kaynaştırmaya ilişkin görüşler sınıf öğretmenleri/öğretmen adayları ile rehber öğretmenleri/öğretmen adayları arasında farklılık göstermektedir.
- H3. Kaynaştırmaya ilişkin görüşler kaynaştırmaya ilişkin eğitim almaları durumuna göre farklılık göstermektedir.
- H4. Engellilik alanına dair farkındalığının olması kaynaştırmaya ilişkin görüşlerini olumlu yönde etkiler.
- H5. Öğretmenlerin mesleki kıdemleri kaynaştırmaya ilişkin görüşlerini farklılaşmaktadır.
- H6. Öğretmen adaylarının engellilere yönelik gönüllü faaliyette bulunması görüşlerini olumlu yönde etkiler.
- H7. Rehber öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri sınıf öğretmenlerine oranla daha olumludur.

3. Yöntem

Araştırma, tarama modelindedir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır (Karasar,2013).

Bu araştırmada bilinmek istenen şey; hali hazırda görev yapan rehberlik ve sınıf öğretmenleri ile PDR ve sınıf öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında farklılık olup olmadığıdır. Öğretmen-öğretmen adayı farklılığı ile birlikte sınıf öğretmenliği ve PDR alanları arasında da farklılık olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu nedenlerden ötürü araştırmada tarama modeli kullanılmıştır.

Bu araştırmanın evreni; İzmit ilçesinde bulunan ilköğretim okullarındaki rehberlik ve sınıf öğretmenleri ile Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR ve sınıf öğretmenliği bölümlerine 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 3. Ve 4. Sınıfa devam eden öğrencilerden oluşmaktadır.

Evren içinden örneklem seçilirken öncelikle İzmit'te bulunan bütün ilköğretim okulları ve okullardaki rehberlik ve sınıf öğretmenleri sayısına İzmit İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden bilgi talebi yoluyla ulaşılmıştır. İlçede bulunan 53 ilköğretim okulundan PDR öğretmenine sahip olan 26'sı örnekleme alınmıştır. Bu 26 okulda bulunan tüm sınıf öğretmenleri içinden örnekleme gireceklerin sayısı, küme örnekleme yöntemi ile 0.05 güven aralığı ve $t = 1.96$ ile belirlenmiş olup 253'tir. Okullardaki toplam sınıf öğretmeni sayısına göre her bir okuldan araştırmaya katılacak öğretmen sayısı orantılı olarak belirlenmiştir. Örneklem çerçevesinde belirlenen öğretmen sayılarına orantılı olarak her bir bölümden 2015-2016 eğitim öğretim yılında 3. ve 4. sınıfta öğrenim görececek öğrenciler arasından seçilecek öğretmen adayı sayısı belirlenmiştir.

Araştırmanın verilerinin toplanması kısmında öğretmenler ve öğrenciler için iki ayrı bilgi formları oluşturulmuştur ve Antonak ve Larivee (1995) tarafından geliştirilen, Kırcaali-İftar tarafından Türkçeye uyarlanan "Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği" kullanılmıştır.

Elde edilen verilerin analizleri değerlendirilirken SPSS 21 programından yararlanılarak T-testi, Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

4. Bulgular

Araştırmaya katılacak öğretmenlerin seçiminde ilkokullarda rehber öğretmenin bulunma durumu dikkate alınmış, bu nedenle rehber öğretmen

bulunan 26 ilkokuldaki öğretmenler üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin; cinsiyet, okudukları bölüm, sınıf düzeyleri, yakın çevrede engelli bireyin varlığı, engellilik alanında gönüllü faaliyette bulunma durumu, kaynaştırma öğrencisi ile eğitim süreci içinde aynı okul-sınıf ortamında bulunma durumu gibi değişkenlere göre kaynaştırmaya ilişkin görüşleri incelenmiştir. Öğretmenlerin; cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sahibi olma, branş, mezun olunan bölüm, kadro durumu, mesleki kıdem, yakın çevrede engelli bireyin varlığı, sınıfta kaynaştırma öğrencisinin bulunma durumu ve mesleki yaşantıda kaynaştırmaya ilişkin eğitim alma durumu gibi değişkenlere göre kaynaştırmaya ilişkin görüşleri incelenmiştir.

Örnekleme alınan 109 öğrenciden 87'sinin ve 279 öğretmenden de 195'inin kadın olduğu ve böylece örneklemin cinsiyet açısından büyük oranda kadınlardan oluştuğu ve öğretmenlerin büyük çoğunluğunun 40-49 yaş grubunda olduğu görülmüştür.

Tablo-11. Sınıf Öğretmenleri ve Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	X	SS	sd	t	p
Sınıf Öğretmenliği	Öğretmen	253	63.67	8.3	329	1.038	.300
	Öğrenci	79	62.62	6.1			

Tablo 1'de sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin karşılaştırılmasına ait t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre $p=0.300$ değeri için sınıf öğretmenleri ile sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo-2. Rehberlik Öğretmenleri ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü Öğrencilerinin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Rehber Öğretmen	Öğrenci	30	28.38	823	366	.853
	Öğretmen	26	27.58	717		

Tablo 2'de rehberlik öğretmenlerinin ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin karşılaştırılmasına ait Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre $p=0.853$ değeri için rehber öğretmenleri ile psikolojik danışmanlık ve

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

rehberlik bölümü öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo-3. Öğrenci ve Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	X	SS	sd	t	p
KAYNAŞTIRMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLER	Öğrenci	109	61.52	6.2	384	-	.043
	Öğretmen	279	63.13	8.5			

Tablo 3'te bütün örneklemdaki öğrenci ve öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması verilmiştir. Buna göre $p=0.043$ değeri öğrenci ve öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. Anlamlılık görev yapmakta olan öğretmenlerin lehine olup, öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinden daha olumludur.

4.1. Öğrencilere İlişkin Bulgular

Tablo-4. Öğrencilerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
CİNSİYET	Kadın	87	54.12	4654	893	.937
	Erkek	22	53.52	1124		

Tablo 4'te öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan kadın ve erkek öğrencilerin kaynaştırma uygulamalarına yönelik görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli (anlamlı) bir farklılık bulunamamıştır ($U=893, p=0.937$). Araştırmaya katılan öğrenciler arasındaki cinsiyet farkının kaynaştırma uygulamalarına yönelik öğrenci görüşlerini olumsuz yönde etkilemediği görülmektedir.

Tablo-5. Öğrencilerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Bölümlerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
BÖLÜM	PDR	30	41.40	1200.50	765.5	.010
	Sınıf Öğretmenliği	79	58.69	4577.50		

Tablo 5’de öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin bölümlerine göre karşılaştırılmasına dair Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre $p=0.010$ değeri için öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde bölümlerine göre 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup bu farklılık sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin lehinedir.

Tablo-6. Öğrencilerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Sınıflarına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	X	SS	Sd	t	p
SINIF	3. Sınıf	49	63.0	5.9	105	2.397	.018
	4. Sınıf	60	60.2	6.2			

Tablo 6’da öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin bölümlerine göre karşılaştırılmasına dair t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.018$ değeri için öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde sınıflarına göre 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup bu farklılık 3.sınıf öğrencileri lehinedir. Kaynaştırmaya ilişkin görüşlerde 3.sınıf öğrencilerinin ortalamasının $X=63.0$ 4.sınıf öğrencilerinin ortalamasından $X=60.2$ daha yüksek olduğu görülmektedir. 4. Sınıf öğrencilerinin staj döneminde okullarda buldukları süreç içinde uygulamaları ve uygulamalardaki eksiklikleri gözleme fırsatları olması nedeniyle anlamlı farkın 3.sınıf öğrencileri lehine çıktığı düşünülmektedir.

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

Tablo 2. Öğrencilerin Bölüm ve Sınıflarına Göre Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

Bölüm	Sınıf	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
PDR	3. Sınıf	13	15.58	187	95	.756
	4. Sınıf	17	14.59	248		
Sınıf Öğretmenliği	3. Sınıf	36	46.17	1662	516	.016
	4. Sınıf	43	33.79	1419		

Tablo 7’de öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin bölüm ve sınıflarına göre karşılaştırılmasına ait Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. 5 numaralı ve 6 numaralı tablolarda öğrencilerin okudukları bölümlere göre ve buldukları sınıf düzeyine göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması verilmiştir. Bu tabloda ise okunan bölümlerde buldukları sınıf düzeyine göre karşılaştırma yer almaktadır. Sonuçlarda; psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında $p=0.756$ değeri için 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı, sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında $p=0.016$ değeri için 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu ve bu konuda sınıf öğretmenliği 3. Sınıf öğrencilerinin daha olumlu görüşe sahip oldukları görülmektedir.

Tablo-8. Öğrencilerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Engellilik Alanında Gönüllü Faaliyette Bulunma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Engellilik alanında gönüllü faaliyette bulunma	Evet	11	55.40	5318.50	393.5	.167
	Hayır	96	41.77	459.50		

Tablo 8’de öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin engellilik alanında gönüllü faaliyette bulunma durumlarına göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.167$

değeri için öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde engellilik alanında gönüllü faaliyette bulunma durumuna göre 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo-9. Öğrencilerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Kaynaştırma Öğrencisi ile Aynı Okul Ortamında Bulunma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kaynaştırma öğrencisi ile aynı okul ortamında bulunma	Evet	29	43.68	4555	817	.040
	Hayır	80	57.66	1223		

Tablo 9’da öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin kaynaştırma öğrencisi ile aynı okul ortamında bulunma durumuna göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.040$ değeri için öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde kaynaştırma öğrencisi ile aynı okul ortamında bulunma durumuna göre 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır. Bu anlamlılık kaynaştırma öğrencisi ile aynı okul/sınıf ortamında bulunmayanlar lehine olup; kaynaştırma öğrencisi ile aynı okul/sınıf ortamında bulunmayan öğrencilerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri daha olumludur.

4.2. Öğretmenlere İlişkin Bulgular

Tablo-10. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
CİNSİYET	Kadın	195	147.06	28676.50	6813.5	.026
	Erkek	84	123.61	10383.50		

Tablo 10’da öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann-Whitney U t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan kadın ve erkek öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde; $p=0.026$ değeri için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

görülmektedir. Kadın öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin erkek öğretmenlerin görüşlerine göre daha olumlu yönde olduğu görülmektedir.

Tablo -11. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Yaş Aralıklarına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
YAŞ	20-29 Yaş	16	145.44	4	1.666	.797
	30-39 Yaş	77	140.37			
	40-49 Yaş	121	138.85			
	50-59 Yaş	57	137.46			
	60-69 Yaş	6	98.75			

Tablo 11’de öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin yaşa göre karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Analiz sonucundaki $p=0.797$ değerine göre katılımcıların kaynaştırma uygulamalarına yönelik görüşleri yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($n=0.270$).

Tablo 10’den elde edilen bulgulara göre kaynaştırma uygulamalarına yönelik sınıf ve rehber öğretmenlerinin görüşlerinin yaşlarına göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Ünal(2010)’ın araştırmasında ise öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde yaş aralıklarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo-12. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
MEDENİ DURUM	Bekar	21	100.21	4	7.051	.113
	Evli	242	144.76			
	Evli Değilim Ancak Biriyle Yaşıyorum	1	99.0			
	Boşanmış	14	120.32			
	Dul	1	139.50			

Tablo 12’de öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin medeni durumlarına göre karşılaştırılmasına dair Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.113$ değeri için öğretmenlerin medeni durumlarına göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo-13. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
ÇOCUK SAHİBİ OLMA	Yok	42	132.90	4	1.055	.901
	1 tane	75	137.95			
	2 tane	127	141.47			
	3 tane	29	151.14			
	4 ve üzeri	6	130.33			

Tablo 13’te öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerinin çocuk sahibi olma durumlarına göre karşılaştırılmasına dair Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Öğretmenlerin çocuk sahibi olma durumlarına göre kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

Tablo-14. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Yakın Çevrede Engelli Bireyin Olma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
YAKIN ÇEVREDE ENGELLİ BİREYİN VARLIĞI	Yok	217	134.87	5	3.349	.501
	Anne,baba,kardeş	7	102.79			
	Amca,dayı,teyze vb.	7	96.79			
	Kuzen,yeğen vb.	25	122.18			
	Komşu,ahbap	23	137.24			

Tablo 14'te öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin yakın çevrelerinde engelli bireyin olma durumuna göre karşılaştırılmasına dair Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Buna göre $p=0.501$ değeri için öğretmenlerin yakın çevrelerinde engelli bireyin olma durumuna göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo-15. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Branşa Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
BRANŞ	Rehber Öğretmen	26	96.50	2509	2158	.004
	Sınıf Öğretmeni	253	144.47	36551		

Tablo 15'te öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerinin branşa göre karşılaştırılmasına dair Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.004$ değeri için öğretmenlerin branşlarına göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir farklılık olduğu görülmektedir ve bu farklılık sınıf öğretmenleri lehinedir. Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin rehber öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinden daha başarılı olduğu söylenebilir.

Tablo-16. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Kadro Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
KADRO DURUMU	Kadrolu	271	141.95	38468	556	.019
	Ücretli	8	74.00	592		

Tablo 16’da Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerinin kadro durumuna göre karşılaştırılmasına dair Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.019$ değeri için öğretmenlerin kadro durumuna göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ve bu farklılık kadrolu öğretmenler lehinedir. Okullarda görev yapan kadrolu öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin ücretli öğretmenlerinkinden daha olumlu olduğu görülmektedir. Ücretli öğretmenlerin %75(n=6)’i 0-2 yıllık(yeni) öğretmen olup bu öğretmenlerin %50(n=4)’si mesleki yaşantı boyunca kaynaştırma uygulamasına ilişkin eğitim almamıştır. Belirtilen bu nedenlerden dolayı kaynaştırmaya ilişkin görüşlerde kadrolu ve ücretli öğretmenler arasında kadrolular lehine anlamlı bir fark ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Tablo-17. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Mesleki Kıdeme Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
MESLEKİ KIDEM	Yeni Öğretmen(0-2 Yıl)	8	97.06	3	9.007	.029
	3-10 Yıllık Öğretmen	37	170.50			
	11-20 Yıllık Öğretmen	113	142.20			
	20 Yıllıkten Daha Kıdemli Öğretmen	121	131.46			

Tablo 17’de öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin mesleki kıdeme göre karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin mesleki kıdem açısından kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak bir farklılık vardır($p=0.029$). Tabloda; 3-10 yıllık mesleki kıdeme sahip öğretmenlerde kaynaştırmaya ilişkin görüşlerin en olumlu

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

olduğu, 0-2 yıllık öğretmenlerin görüşlerinin ise diğer mesleki kademelere göre en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Ünal(2010)'ın araştırmasında öğretmenlerin kademeleri ile kaynaştırmaya ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmamıştır ve bu araştırma ile paralellik sağlamamaktadır.

Tablo- 18. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Sınıfta Kaynaştırma Öğrencisinin Olma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
SINIFTA KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİSİNİN VARLIĞI	Yok	164	121.91	4	3.248	.517
	1 tane	59	109.31			
	2 tane	23	124.15			
	3 tane	5	99.50			
	4 tane	2	64.50			

Tablo 18'de öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin sınıfında kaynaştırma öğrencisinin olma durumuna göre karşılaştırılmasına dair Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; p=0.517 değeri için öğretmenlerin sınıfında kaynaştırma öğrencisinin bulunma durumuna göre kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin daha olumlu olacağı düşünülmüş ve ortalamanın yüksek olması beklenmiş fakat sonuçlarda kaynaştırma öğrencisinin sınıfta bulunmasının görüşlerde anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmadığı görülmüştür.

Tablo-19. Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Mesleki Yaşantılarında Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Eğitim Alma Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
MESLEKİ YAŞANTIDA KAYNAŞTIRMAYA İLİŞKİN EĞİTİM ALMA DURUMU	Almadım	134	128.49	5	4.840	.436
	MEB Hizmet İçi Eğitim	103	129.16			
	RAM Hizmet İçi Eğitim	25	153.30			
	STK ile	2	100.50			
	Lisans Derecem Özel Eğitim Alanında	4	90.75			
	Diğer	11	108.32			

Tablo 19’da öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin mesleki yaşantı boyunca kaynaştırma uygulamasına ilişkin eğitim alma durumlarına göre karşılaştırılmasına dair Kruskal-Wallis testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; $p=0.436$ değeri için öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde, mesleki yaşantılarında kaynaştırma uygulamasına ilişkin eğitim alma durumlarına göre 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur. Kaynaştırmaya ilişkin görüşlerde, kaynaştırma uygulamasına ilişkin eğitim alanlar ile almayanlar arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmesine karşın istatistiksel açıdan önemli bir farklılık görülmemiştir.

5. Sonuç Ve Öneriler

Yapılan araştırmada Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü ve Sınıf Öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri, öğrencilikte ve alanda, öğretmenler arasında da değişkenlik gösterip göstermediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmaya alınan 26 okulda toplamda 89 kaynaştırma öğrencisinin olduğu ve öğretmenlerin mesleki yaşantıda kaynaştırmaya ilişkin eğitim alma durumları incelendiğinde öğretmenlerin yaklaşık 1/2’sinin eğitim almadığını ifade ettiği ve eğitim aldığı belirten öğretmenlerin ise büyük çoğunlukta MEB hizmet içi eğitim aldığı görülmüştür.

Kaynaştırmaya ilişkin görüşlerde, kaynaştırma uygulamasına ilişkin eğitim alanlar ile almayanlar arasında anlamlı bir farklılık olması

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

beklenmesine karşın istatistiksel açıdan önemli bir farklılık görülmemiştir. Gözün ve Yıkılmış (2004)'ın çalışmasında hizmet içi veya hizmet öncesi kaynaştırma eğitim programına katılan öğretmen adaylarının, katılmayanlara göre kaynaştırmaya yönelik tutumlarının olumlu yönde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgusu edinilmiş ve bu çalışmayla paralellik göstermediği görülmüştür.

Öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinde farklılık oluşturabileceği düşünülmüş, yapılan araştırma sonuçlarına göre de anlamlılık düzeyinde istatistiksel bir farklılık olduğu bulgusu edinilmiştir. 3-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin en olumlu olduğu görülmüştür. Kadro durumlarına bakıldığında 8 ücretli öğretmen olduğu ve kaynaştırma ile ilgili herhangi bir eğitim almadıkları; kaynaştırma eğitimi ile ilgili verilen MEB hizmet içi eğitiminin en son 2012 yılında verildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmada; öğretmenlerde 201, öğrencilerde 83 kişi ile büyük çoğunluğun yakın çevresinde engelli birey bulunmadığı sonucuna ulaşılmış ve görüşler açısından anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Fırat (2014)'ın araştırmasında da anlamlı bir fark çıkmadığı ve bu çalışmayla paralellik gösterdiği bilgisine ulaşılmıştır. Kamusal alan dışında kaynaştırma uygulaması ile karşılaşma durumuna her iki grubun da ½ sinden fazlasının karşılaşmadığını belirttiği görülmüştür.

Rehber öğretmenler ve sınıf öğretmenlerinin “Kaynaştırmaya Eğitimine İlişkin Görüşler Ölçeği” ile elde edilen görüşleri doğrultusunda yapılan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre, görüşler arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve bransa göre yapılan karşılaştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamasına rehber öğretmenlere oranla daha olumlu baktığı görülmüştür.

Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencileri ile alanda görev yapan sınıf öğretmenlerinin görüşlerinde yapılan t testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Rehber öğretmenleri ve öğrencilerinin görüşlerinin karşılaştırılması yapılırken örneklemdaki kişi sayısının düşük olması nedeniyle Mann-Whitney U testi uygulanmış ve anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Öğrenciler içinde 3. ve 4. Sınıf öğrencileri arasında yapılan karşılaştırma sonucunda 3. sınıf öğrencilerin uygulamayı daha olumlu bulduğu görülmüş; 4. Sınıf öğrencilerinin staj döneminde okullarda buldukları süreç içinde uygulamaları ve uygulamalardaki eksiklikleri gözlemlene fırsatları olması nedeniyle anlamlı farkın 3.sınıf öğrencileri lehine çıktığı düşünülmektedir.

Öğrenci ve öğretmenlerin görüşlerinin karşılaştırılmasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ve öğretmenlerin kaynaştırma uygulamasını öğrencilere oranla daha olumlu buldukları bulgusuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinden araştırmaya alınan psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü ile sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin görüşleri değerlendirilirken Mann-Whitney U testi uygulanmış ve anlamlı bir farklılık olduğu, sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerinin psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin görüşlerinden daha olumlu olduğu görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerle daha fazla bire bir ilişkide ve iletişimde bulunması nedeniyle; sınıf öğretmenliği bölümü öğrencileri ve sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşlerinin, rehber öğretmen ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinden daha olumlu olduğu düşünülmektedir. Okulda yaşanan sorunlarda öğrencilerin ilk olarak rehber öğretmenin danışmanlığına başvurmaları gerektiği fakat rehber öğretmenin çok fazla öğrenci sorumluluğunda bulunması ve okullardaki rehber öğretmen sayısının yeterli olmaması sebebiyle okul sosyal hizmetinin gerekliliği ortaya çıkmakta ve okulda; okul yönetimi, sınıf öğretmeni, rehber öğretmen ve sosyal hizmet uzmanından oluşan multidisipliner bir ekip çalışması yürütmeleri gerektiği ortaya konmaktadır.

5.1. Öneriler

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda birtakım öneriler Şöyle sıralanabilir:

- ✓ Örnekleme alınan öğretmenlerle kaynaştırma eğitimi ile ilgili yapılan araştırma bulguları neticesinde kaynaştırma eğitiminin gerçekleştirilmesinde yaşanan en büyük sorunun okullardaki koşulların engelli öğrenci için sağlıklı bir ortam oluşturmadığı üzerinedir. Öncelikle eğitimin gerçekleştirilmesinde okul ortamlarının engelli öğrenci ve engel türlerine yönelik yapılandırılması önerilebilir.
- ✓ Kaynaştırma öğrencilerinin kendilerinden beklenen sosyal becerileri ortaya koyabilmeleri için bu konuda desteklenmeye ve becerilerin kazanımına ilişkin özel bir eğitime ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle; öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri için sınıf içi sosyal becerilerin öğretilmesine ve sosyal yeterliliğinin geliştirilmesine yönelik programlar oluşturması önerilmektedir.
- ✓ Kaynaştırma uygulamasının gerçekleştirildiği okullarda sınıf öğretmenlerine, özel gereksinimli öğrencilere, ailelere; özel eğitim

Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği

uzmanının bulunmadığı okullarda rehber öğretmenlere; özel gereksinimli öğrenciler için öğretimi uyarlama, öğretim ortamlarını düzenleme, bireysel eğitim planı hazırlama, öğretimi değerlendirme ve sınıf yönetimi gibi konularda etkili hizmet içi eğitimler düzenlemesi ve destek sınıflarının oluşturulması gerekmektedir.

- ✓ Ailelerin çocuklarının engel durumunu kabul etmemesi veya çok geç kabullenmesi gibi durumlarda engellilikle ilgili ailelere gerekli eğitimin verilmesi, bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları yapılması yapılmalıdır. Aynı zamanda ilköğretim programında bireysel farklılıkları anlamaya ve bireysel farklılıklara saygı duymaya yönelik kazanımlar ve etkinlikler artırılmalıdır.
- ✓ Araştırma sonucunda rehber öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamasına daha çok eğitici rolleriyle baktıkları, çözüm odaklı çalışmak yerine sadece okul ortamı içinde çalışma yürüttükleri görülmektedir. Oysa özel ilgi gerektiren ve toplumla bütünleşmesi amaçlanan kaynaştırma uygulamasında çoklu perspektif önem arz etmektedir. Yaşanan sorunların çözümü ve olası sorunların önlenmesi için okul, aile ve çocukla çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Bu noktada da rehberlik öğretmenlerinin danışmanlığındaki çocuk sayısının çok fazla olması, aile ve sosyal çevre gibi faktörlerin tam anlamıyla çalışmaya dahil edilmemesi ve okullardaki yoğun mevcuda rağmen rehber öğretmeni sayısının tek olması sebebiyle rehberlik servisinin yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Multidisipliner gerçekleştirilecek bir çalışmayla sorunların büyük oranda ortadan kaldırılacağı ve kaynaştırma uygulaması kapsamında eğitim gören öğrencilerin işlevselliğinin sağlanacağı düşünülmekte, bu nokta da okul sosyal hizmetinin işlev görmesi gerektiği düşünülmektedir.
- ✓ Okullarda kurulacak sosyal hizmet birimi tarafından; okullardaki öğretmenler, okul yönetimi, okulda çalışan personel, kaynaştırma öğrencilerinin ve normal gelişim gösteren öğrencilerin aileleri ve makro düzeyde okulun bulunduğu sosyal çevrede çalışmaların yürütülmesi öngörülmektedir. Okulda yaşanan sorunlarda öğrencilerin ilk olarak rehber öğretmenin danışmanlığına başvurmaları gerektiği fakat rehber öğretmenin çok fazla öğrenci sorumluluğunda bulunması ve okullardaki rehber öğretmen sayısının yeterli olmaması sebebiyle okul sosyal hizmetinin gerekliliği ortaya çıkmakta ve okulda; okul yönetimi, sınıf öğretmeni, rehber öğretmen

ve sosyal hizmet uzmanından oluşan multidisipliner bir ekip çalışması yürütmeleri gerektiği ortaya konmaktadır.

Kaynakça

Aykara, A. 2010. Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Batu,S.,İftar,Kırcaali,G,(2010). “*Kaynaştırma*” Kök Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara , 7-18.

Duyan, V. ve Duyan, G.Ç. ve ark.(2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 33, 28-41.; akt. Duyan, V. ve Özbeşler, C. (2009). Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet. *Eğitim ve Bilim*,34,154, s.17-25.

Fırat, T. (2014). Farklı Eğitim Kademelerinde Görev Yapacak Öğretmen Adaylarının Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl,7, sayı:18.

Gözün,Ö.,Yıkmış,N,(2004). “*İlköğretim Müfettişlerinin Kaynaştırma Uygulama- sına İlişkin Görüş ve Önerileri*” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Dergisi,5 (2) 79-88

Türkoğlu, Y.K. (2007). İlköğretim Okulu Öğretmenleriyle Gerçekleştirilen Bilgilendirme Çalışmalarının Öncesi ve Sonrasında Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Ünal, F. (2010). Kaynaştırma Uygulamasının Yapıldığı Sınıflardaki Öğretmen, Normal Gelişim Gösteren Öğrenci ve Engelli Öğrenci Velilerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana

186 Ahmet Bilal DEMİRCİ-Emin MAMMADOV-Mustafa Recep YILMAZOĞLU

Kaynaştırma Eğitime İlişkin Rehberlik Ve Sınıf Öğretmenleri İle Eğitim
Fakültesindeki Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Kocaeli
Örneği

Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri

- 1.** Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, “Hakemli Dergi” statüsünde yılda iki sayı (Haziran-Aralık) olarak yayımlanır.
- 2.** Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır; Makalenin dergimize gönderilmiş olması, yazarın bu konudaki taahhüdü anlamına gelir.
- 3.** Makaleler; “Microsoft Word” programında hazırlanmış olmalıdır. Eserler yazım kurallarına uygun olarak CD veya elektronik posta ile editöre gönderilmelidir.
- 4.** Derginin yazı dili esas olarak Türkçe olmakla birlikte, dergide İngilizce, Arapça, Fransızca ve Almanca makalelere de yer verilmektedir.
- 5.** Dergiye gönderilen makalelerin başına, en az 100 en çok 200 kelimededen oluşan özetler ve özetlerin yazıldığı dillerde başlık ve beşer anahtar kelime eklenmelidir. Türkçe yazılan makaleler için Türkçe özete ek olarak; İngilizce özet eklenmesi gerekmektedir. İngilizce yazılan makaleler için ise Türkçe özetlerin eklenmesi gerekmektedir.
- 5.** Makalelerde, yazar adları, yazarın çalıştığı kuruluş bilgileri ve elektronik posta adresleri açık ve doğru bir şekilde belirtilmelidir.
- 6.** Yazarların dergiye gönderdikleri makalelerin denetimini yapmış oldukları ve bu haliyle “basıma” hazır olarak verdikleri kabul edilir. Editör kurulu tarafından yapılan ön incelemede, bilimsellik (alan yönünden denetim) ölçütlerine ve dergi yazım kurallarına uyulmadığı ve olağanın üzerinde yazım yanlışlarının tespit edildiği yazılar geri çevrilir.
- 7.** Editör kurulunca ilk değerlendirmesi yapılan makaleler, kör hakemlik sistemi uyarınca yazar adları metinden çıkarılarak iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumsuz gelirse nihai kararın verilebilmesi için eser üçüncü hakeme gönderilir. Yazarlara makalenin hangi hakeme gönderildiği ile ilgili bilgi verilmez. Hakem raporunda düzeltme istenmesi durumunda yazar, sadece belirtilen düzeltmeler çerçevesinde değişiklikler yapabilir. Yazar, hakem tarafından önerilen düzeltmeleri yaptıktan sonra hakemin önerisi doğrultusunda tekrar hakem denetimine başvurulabilir.

Hakem raporlarının her ikisinin de olumsuz olması durumunda, üçüncü bir hakem incelemesi yapılmaz. Yayınlanmayan yazılar, yazarına geri gönderilmez. Yazara durum hakkında bilgi verilir.

8. Dergide, hakem denetiminden geçen makaleler dışında, kitap incelemesi, derleme ve bilgilendirici notlara, yer verilebilir. Bu nitelikteki yazılar editör kurulunca kabul edilebilir veya geri çevrilebilir.

9. Makaleler yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dâhil olmak üzere tüm yayım hakları Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisine aittir. Yazarlar telif haklarını Üniversiteye devretmiş sayılır, yazara ayrıca telif ücreti ödenmez.

10. Kabul edilen yayınlardaki beyan ve fikirlerden yazarların kendileri sorumludur.

